

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
AVRUPA ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
AVRUPA SİYASETİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

FEMİNİST PERSPEKTİFTEN EV EMEĞİ:
AVRUPA BİRLİĞİ ÜLKELERİNDE ÇALIŞAN GÖÇMEN KADINLAR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Seren YILDIZHAN

İstanbul, 2022

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
AVRUPA ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
AVRUPA SİYASETİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

**FEMİNİST PERSPEKTİFTEN EV EMEĞİ:
AVRUPA BİRLİĞİ ÜLKELERİNDE ÇALIŞAN GÖÇMEN KADINLAR**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Seren YILDIZHAN

Danışman

Doç. Dr. Nedime Aslı ŞİRİN

İstanbul, 2022

Anneme...

ÖN SÖZ

Ev hizmetlerinde çalışan göçmen kadınlarla ilgili patriyarka ve kapitalizm çerçevesinde bütünlüklü bir analiz yapma ihtiyacı güden, “Feminist Perspektiften Ev Emeği: Avrupa Birliği Ülkelerinde Çalışan Göçmen Kadınlar” başlıklı tez çalışmamda, ilgisini ve emeğini eksik etmeyen Doç. Dr. Üyesi Nedime Aslı Şirin’e teşekkür ederim.

ÖZET

Bu çalışma küreselleşme bağlamında genişlemekte olan enformel sektörün Avrupa Birliği'nde göçmen kadınlara sunduğu işlerden biri olan ücretli ev hizmetlerini incelemektedir. Kadınların sınıfsal konumları cinsiyet hiyerarşisi içindeki yeri ile birlikte değerlendirilmekte ve bakım krizi karşılıksız emek üzerinden anlatılmaktadır. Hiç kuşku yok ki, ücretli ev hizmetlisi çalıştırmak on dokuzuncu yüzyıldan bu yana sanayileşmiş kapitalist Batı'da yaygın bir gelenek haline gelmiştir. İkinci Dünya Savaşı'nı izleyen dönemde otomasyonun yaygınlaşması ve evde yapılan işlerin metalaşması ile ev emeği kadınlar arasında yeniden çeşitlenmiştir. Evde yalıtılmış bir şekilde ailesi için karşılıksız emek harcayan orta sınıf ve kentli kadınların Avrupa Birliği ekonomi politikaları çerçevesinde istihdama dahil edilmesi, ev işlerini ücret karşılığı gören göçmen kadınların sayısında bir artışa sebep olmuştur. Bu, kimi kadınlar için hizmet sektörünün çeşitli formel kesimlerinde çalışmak anlamına gelse de kimileri enformel sektörlerde güvencesiz ve düşük ücretli işlere girmeye devam etmiştir. Bu bağlamda, ilk olarak, cinsiyet, etnik köken ve göç gibi konuları inceleyerek Avrupa çerçevesinin bir hesabı tutulmalı; ardından, kadın göçmen ev işçileri meselesinin getirdiği en önemli insan hakları endişeleri üzerine bir tartışma yürütülmelidir. Kadınların ücretli emek gücüne katılımlarının yapısal nedenlerini tespit eden bu çalışma, toplumsal cinsiyet mekanizmalarına daha yakından bakmak gerektiğini ileri sürmektedir. Kadın göçmen ev işçilerinin yaşam ve çalışma koşullarını ve genel durumunu iyileştirebilecek öneriler üzerine düşünürken, kadın emeğinin görünür olmasına dair bazı politikalar önermektedir. Gerçek bir değişim sağlanmak isteniyorsa ev işlerinin kadınların “doğal eğilimlerinin ve yeteneklerinin” birer uzantısı olmaktan çıkarılması gerekecektir. Bu potansiyelin nasıl somutlaşacağını kavramayı amaçlayan çalışma, bağlayıcı olmayan tavsiye kararları yerine kurumsal bir dönüşümün izini sürmektedir.

Anahtar Kelimeler: Ev işçiliği, göçmen ev hizmetlileri, Avrupa Birliği, feminizm, kadın göçmenler

ABSTRACT

This study examines paid domestic services, which is one of the jobs that the expanding informal sector offers to migrant women in the European Union in the context of globalization. The class position of women is evaluated together with their place in the gender hierarchy, and the care crisis is explained through unpaid labor. There is no doubt that hiring paid domestic servants has been a common tradition in the industrialized capitalist West since the nineteenth century. In the period following the Second World War, with the spread of automation and the commodification of housework, domestic labor has again diversified among women. The inclusion of middle-class and urban women, who spend unpaid labor for their families in isolation at home, within the framework of European Union economic policies, has led to an increase in the number of migrant women who do housework for wages. While this meant working in various formal sectors of the service sector for some women, others continued to enter precarious and low-paying jobs in the informal sector. In this context, first an account of the European framework should be kept by examining issues such as gender, ethnicity and migration; followed by a discussion on the most important human rights concerns posed by the issue of female migrant domestic workers. This study, which identifies the structural reasons for women's participation in the paid labor force, argues that it is necessary to take a closer look at the mechanisms of gender ideology. While considering suggestions that can improve the living and working conditions and general condition of female migrant domestic workers, it proposes some policies to make women's labor visible. Housework will need to be removed from being an extension of women's "natural inclinations and talents" if real change is to be achieved. Aiming to grasp how this potential will materialize, this study follows an institutional transformation rather than non-binding recommendations.

Keywords: Domestic work, migrant domestic workers, European Union, feminism, female immigrants

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
İÇİNDEKİLER	v
KISALTMALAR LİSTESİ	vi
TABLolar LİSTESİ	vii
GİRİŞ	1
1. KADIN EMEĞİNE FEMİNİST PERSPEKTİFTEN BAKIŞ	6
1.1. Farklı Feminist Yaklaşımlar	6
1.2. Ev Emeği: Karşılıksız Emek	16
1.3. Ücretli Ev Hizmetleri	22
2. ULUSLARARASI DÜZENLEMELERDE GÖÇMEN EV İŞÇİLİĞİ	29
2.1. Uluslararası Düzenlemeler	29
2.2. Avrupa Birliği Düzenlemeleri	38
2.3. Sivil Toplum Kuruluşları ve Dayanışma Ağları	41
3. AVRUPA BİRLİĞİ ÜLKELERİNDE GÖÇMEN EV İŞÇİLİĞİ	45
3.1. Ev İşlerini Düzenlemeye Yönelik Ulusal Yaklaşımlar	46
3.1.1. Fransa	46
3.1.2. Hollanda	48
3.1.3. Belçika.....	50
3.1.4. Almanya	51
3.1.5. Avusturya	53
3.1.6. İskandinav Ülkeleri	54
3.1.7. İspanya	56
3.1.8. İtalya.....	58
3.2. Toplumsal Cinsiyet Politikaları.....	60
SONUÇ VE ÖNERİLER	64
KAYNAKÇA	71

KISALTMALAR LİSTESİ

AB : Avrupa Birliği

Bkz. : Bakınız

Çev. : Çeviren

Der. : Derleyen

ILO : International Labour Organisation

A.g.e. : Adı geçen eser

Md. : Madde

S. : Sayı

s. : Sayfa

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1: 189 No.lu Sözleşmenin Yürürlükte Olduğu Ülkeler	36

GİRİŞ

1980'lerden itibaren büyük dönüşümler geçiren Avrupa Birliği ülkelerinde, küreselleşme sürecinin yapısal uyum politikaları, kadın göçmen işçilerin sayısında önemli bir artışa sebep olmuştur. Çeşitli Üçüncü Dünya ülkelerinden ve eski sosyalist ülkelere Avrupa'ya göç eden kadınlar ücretli ev hizmeti talebini karşılamak için çocuklarını, varsa kocalarını ülkelerinde bırakıp Avrupa'daki çeşitli ülkelere dağılmaktadır. Yasa dışı konumları yüzünden son derece uysal, işveren tarafından vergi dışı emek güçlerine konulan bu kadınların çoğunlukla sosyal güvenlik ve sağlık masrafları yoktur ve Batı'da çökmekte olan bakım kurumlarındaki açığı kapatmak için gelmişlerdir. Kadınların başka bir işe değil de bu işe yönelmelerinin ardında yatan dinamik ise onların "anne" kimlikleri ile özdeşleşmiş ve "sevgi karşılığı" harcadıkları karşılıksız emeklerinde yani toplumsal cinsiyette yatmaktadır.

Kadınların ücretli emek gücüne katılımları ev içindeki cinsiyetçi iş bölümünü değiştirmemiş, bu işler kadınlar arasında yeniden paylaşılmıştır. Kapitalizmin özelleştirme mantığı ile birleşen patriyarka, bu işlerin kadınların sırtından alınmasına ortak bir direnç göstermektedir. Göçmen ev hizmetlilerinin varlığı, orta sınıf kadınların istihdama katılımını değil, refah seviyesi yüksek erkeklerin çifte mesaiden kurtulmalarını mümkün kılar ve böylece, evdeki sorumlulukların eşit paylaşımı konusunda yaşanması gereken yüzleşme ertelenmiş olur (Ehrehreich & Hochschild, s.94). Ücretli işçi çalıştıran kadınlar ev işlerinin bir kısmını yardımcılarına devretseler de daha ayrıntılandır ve yeni boyutlar eklenen önemli bir kısmı kendileri halletmeye devam ederler. Hem kendi aileleri içinde hem de işverenlerinin yanlarında bu işleri yüklenen ücretli hizmetlileriye modern ve geleneksel sömürü biçimleri ile karşılaşmayı sürdürürler.

Sömürü, belli bir mahremiyetin paylaşılmasını zorunlu kılan maternalist bir ilişki biçimini anlatabileceği gibi çalışma saatlerinin esnetilip işçinin zamanına el konduğu bir ilişki biçimini de anlatabilir. Ev işçiliği hane halkında kadınların ücretsiz ev emeğinin yerini aldığı ve genellikle göçmenler tarafından yürütüldüğü için düşük bir statü olarak kabul edilir ve aldıkları ücretler de asgari standartların altındadır. Düzenlemeler çok gayri resmî olduğundan çalışanın istihdam koşullarının potansiyel ihlallerini kanıtlayacak hiçbir yolu yoktur ve

işveren herhangi bir zamanda sözlü olarak kabul edilen koşulları keyfi olarak değiştirebilir. İş sözleşmesinin sözlü olması kayıt dışılığı ve ev işçisini güvencesizliği teşvik eden ve insan hakları ihlallerine yol açan durumlar yaratır. İşveren çalışma programlarını kendi ihtiyaçlarına göre ayarlayabilir, molalara veya ücretli izinlere izin vermeyebilir, normal izin gününü değiştirebilir ve çalışanın iş koşullarına ilişkin istikrarsızlık yaratabilir.

İşyerinde yaşamak ev işçisini son derece savunmasız bir konuma getirebilir ve bu da kişisel güvenliği ve genel refahı için ciddi komplikasyonlara yol açabilir. İşlerini çok kolay bir şekilde kaybedebilen ev hizmetlileri otomatik olarak yasal ikamet statüsünden mahrum kalırlarsa belgesiz çalışmaya zorlanırlar ve bu da savunmasızlığı ve emek sömürsünü daha da artırır. Özel istihdam büroları da kadın göçmen ev hizmetlilerinin hakları açısından sorunlu bir role sahiptir. Bu ajanslar kâr temelli olduklarından ve işveren pozisyonundaki müşterilerinin çıkarlarını desteklediklerinden, göçmen işçilerin avantajlarından faydalanabilir ve çalışma standartlarını keyfi olarak düşürebilir. Göçmenler, etnik kökenleri, renkleri, dinleri, kültürleri veya kendilerini “diğeri” olarak konumlandıran başka özelliklerinden dolayı yabancı düşmanı ve ırkçı tavırlarla karşılaşabilir. Ancak göçmen kadınların durumu cinsiyetlerinden kaynaklanan ek engeller ve stereotipik algılardan dolayı daha da zorlayıcıdır. Göçmen kadın aynı zamanda bir ev işçisi olduğunda kadınların görünmeyen ücretsiz emeği olarak kabul edilen geleneksel görevleri yerine getirdiği için fazladan bir "ötekilik" ile karşı karşıya kalacaktır.

Ücretli ev hizmetleri sınıf bölünmesini kamusal alandan özel alana taşır ve sınıf dinamiklerini toplumsal cinsiyet dinamiklerine eklemleyerek kadınları kutuplaştırır. Yerlerine yeniden üretimin yüklerini taşıyacak birilerini bırakan kadınlar karşılıksız ev emeğinden az da olsa özgürleşebilirler. Ancak ücretli ev işçiliğinin yaygınlaşması kamusal ve özel dayalı yurttaşlık kategorisini değiştirmez ve hatta radikal politikaların gereksizleşmesine yardım eder (Gregson & Lowe, 1994, s.233). Asıl yapılması gereken hizmet sektörünün hem kadınların hem de erkeklerin ev işleriyle ilgilenmelerine izin verecek şekilde yeniden yapılandırılmasıdır. Bakıcılığın formel sektöre kayması, yüksek ücretli çalışma pratiklerinin kadınlar için mümkün hale getirilmesi, uzun ebeveyn izinleri gibi formüller geliştirilebilir (Gregson&Lowe, 1994, 238). Kocaya ve babaya bağlı olmayan emeklilik hakkı gibi sosyal haklar ile kadın emeğinin görünür kılınırken, erkeklerin ev içinde sorumluluk almaları kadınları annelik kimliğinin cenderesinden muaf kılar.

Küreselleşme bağlamında genişlemekte olan enformel sektörün Avrupa Birliği'nde göçmen kadınlara sunduğu işlerden biri olan ücretli ev hizmetlerini inceleyen bu çalışmanın amacı, Avrupa'da ev hizmetlerinde çalışan göçmen kadınların karşılaştığı kümülatif ayrımcılık biçimlerinin ve artan güvenlik açıklarının altını çizerek; cinsiyet ve göç olgusunu aynı potada analiz etmektir. İkinci olarak, bu göçmen kadın grubunun insan haklarının korunması için Uluslararası ve Avrupa çerçevesinin bir hesabını sunmaktadır. Ardından, ev hizmetlerinde çalışan göçmen kadınlar meselesinin gerektirdiği en önemli insan hakları endişelerinden bazılarını tartışmakta ve bu göçmen kadınların yaşam ve çalışma koşullarını iyileştirebilecek önerileri incelemektedir. AB göç hukukunun farklı yönlerini inceleyen zengin bir yazın varken, göçmen ev hizmetlilerinin konumuna çok az ilgi gösterilmiştir. AB'nin göçe yaklaşımı ile toplumsal cinsiyetin siyasal kesişimi değerlendirilirken, her ülkede farklı haklara sahip göçmen ev hizmetlilerinin daha geniş ve ayrıntılı bir analizi gerekmektedir. Tahakküm ilişkilerini sorgulayan bu çalışma feminist teori ile yazılmıştır çünkü; ev içindeki kadın emeğinin modern üretim ilişkileri içinde görünmez kılınmasına karşı başlatılan mücadele, sosyalist ve feminist mücadele ile kesişmektedir. Aile, üretimin ve dağıtımın yapıldığı bir merkez ise kadının ikincil rolü de patriarka ve kapitalizmin ortak bir yaratımıdır. Kadın emeği sorunu geleneksel kuramlara sıkıştırılarak üstesinden gelinebilecek bir sorun değildir. Sorunun kendisini üreten tarihsel koşulların tümünün göz önünde bulundurulması ve bu sorunu doğuran üretim ilişkilerinin çözümlenmesi için geleneksel kavramların kapsamlarının genişletilmesi gerekir.

Kadının ve toplumsal cinsiyetin göz ardı edilmesi durumunda analizin eksik kalacağını vurgulamak için bu çalışmada özellikle feminist teori seçilmiştir. Sosyal yapıda görmeye alışık olduğumuz bu patriarkal yapı, bilimsel metotlarda da karşımıza çıkmaktadır. Bilimin bu cinsiyetlendirilmiş yapısı, gerçeğe ulaşma bakımından sürdürülebilir değildir. Göç olgusunu kadının merkeze alındığı bir bağlamda ele almak ve bunu yaparken bahsi geçen ataerkinin göçü nasıl şekillendirdiğini ortaya koymak tezin temel amacını yansıtmaktadır. Bu amaç doğrultusunda kadınların sosyo-ekonomik bağlamlar çerçevesinde göç olgusu ile nasıl ilişkilendiği tarihsel bir süreç içerisinde incelenmektedir. Kadın ve göç olgusunu ilişkilendiren bu zincir “yeniden üretim”, “görünmeyen emek” ve “yoksulluğun kadınlaşması” ile yakından alakalıdır. Neo-liberalizm sürecinde gelişmiş ülkelerde kadınların işgücüne katılım oranlarının artmasına rağmen, söz konusu kadın göçmenler olduğunda kadınlar düşük gelirli ve vasıfsız işlerde kullanılmaya devam etmektedir. Ev işlerinin yerli kadından göçmen kadına hangi koşullarda devredildiğini açıklayacak en iyi teori feminist teoridir.

Bu çalışma, kadınların mevcut dezavantajlı durumdan kurtulmalarının, karşılıksız emeğin görünür kılınmasına bağlı olduğunu söyler. Hem Avrupa Birliği hukukunun hem de Devletlerin temelde patriyarkal yapıları sürdürdüğünü ve yapısal bir dönüşüm olmadan izlenen tüm stratejilerin kâğıt üstünde kalacağını ileri sürer. Yasal düzenlemeler emeğin cinsiyetçi niteliklerini arındırmaya yetmez ve ataerki kırılmadan hiçbir düzenleme amaca hizmet etmez. Ancak böyle bir sistemin içinde dahi belli bir aşama kaydetmek mümkündür. Bu “mümkün” olan tartışılırken neler yapılabileceği ve sınırların neler olduğu ortaya koyulmalıdır. Nitekim AB uzunca bir süredir toplumsal cinsiyetin ana-akımlaştırılması (*gender mainstreaming*) politikası izlemektedir ve eğer devletler toplumsal cinsiyet eşitliğine gerçekten önem veriyorlarsa köklü bir perspektif değişimine gitmeleri gerekir. Kadınlar ekonomik hedefler uğruna araçsallaştırılmamalı ve politikalar belli bir türdeş toplumsal gruba (beyaz, orta sınıf, heteroseksüel) değil, farklı kadın gruplarının (göçmenler, siyahlar, emeklilik haklarını kaybetmiş yaşlı kadınlar ve hizmet sektörünün en altında niteliksiz işlerde çalışanlar...) çeşitli gereksinimlerine yönelik olmalıdır.

Bu çalışma, toplumsal cinsiyeti bir iktidar meselesi olarak ele alır ve gelişmelere toplumsal cinsiyet perspektifinden bakılması gerektiğini savunur. Bütün bu eşitsizliklerin, toplumsal olarak üretilmiş her türlü olgunun, hukukun, diplomasinin, sınıf kavramının, ırkın vb. temellerinde yatan kurucu ilkeyi, tarihsel belirleyicilerini görmeyi hedefler. İktidarın yapıtaşlarındaki toplumsal cinsiyeti analiz etmek toplumsal mücadelenin veya şiddet örüntüsünün kurucu ögesini deşifre etmek demektir. Ev hizmetlerinde çalışan (göçmen) kadınlara yönelik bağlayıcı niteliği olmayan stratejiler geliştirilmiştir ancak, ev işçiliğini “özel” ve “istisnai” bir sektör olarak ele alan ve ev işçilerini azınlık statüsünde değerlendiren hükümler kaldırılmamıştır. Amaç çeşitli küresel süreçlerle ilgili olan anlayışları ve cinsiyet dengesizliklerini değiştirmek ise “kadınları sisteme ilave etmek” yeterli değildir, patriyarkal dinamiklerin de sorgulanması gerekir. Yasalar görünüşte objektif olabilir lakin derin bir okumaya tabi tutulduklarında maskülinist tarafdırlıkları ortaya çıkar. Kültürel olarak erkeklik ile ilişkilendirilen objektiflik, belli çıkarlar çerçevesinde tanımlanırken genelde devletlerin güvenliği ile özdeşleştirilir. Yapısal şiddeti içinde barındıran bu eşitsizlikçi sistemde hukuki düzenlemeler ve sosyal politikalar cinsiyet ilişkilerini düzenleyen bir araç gibi algılanmaktadır. Ancak temel mesele bu düzenlemeleri ve politikaları araçsallaştırmak değil, onların iç dinamiklerini anlama konusunda cinsiyet gözlüğü kullanmak olmalıdır.

Çalışmanın birinci bölümünde kadın emeği ve kadınlık üzerinden biçimlenen ev-içi emek ile ilgili kavramlar incelenmektedir. Cinsiyete dayalı ayırım sonucu ortaya çıkan karşılıksız/görünmeyen emeğe ilişkin kavramların anlaşılması, sorunun hem genel anlamda hem de Avrupa bağlamında görünürlük kazanmasına yardımcı olur. İkinci bölüm göçmen kadınların haklarına ilişkin BM insan hakları belgeleri ile Avrupa insan hakları hukuku arasındaki ilişkinin eleştirel bir haritasını çıkarmakta, bu bağlantının normatif ve yorumlayıcı sonuçlarını ortaya koymakta ve kavramsal ve pratik değerini araştırmaktadır. Çalışmanın üçüncü bölümü ise Avrupa Birliği ülkelerindeki göçmen ev hizmetlilerinin durumunu toplumsal cinsiyet politikaları bağlamında değerlendirmektedir. Ardından durumun daha işlevsel bir hale gelmesi için bazı öneriler sunulmuştur. Sonuç olarak bu tez, göçmen kadınların ev içi emeğine ilişkin güncel kavramları incelerken, bu sürecin Avrupa Birliğindeki yansımalarını ortaya koymaktadır.

BÖLÜM 1

KADIN EMEĞİNE FEMİNİST PERSPEKTİFTEN BAKIŞ

Bu bölümün amacı temelde metodolojiktir ancak metodoloji araştırma yöntemleri tartışmasına indirgenmiş değildir. Daha ziyade metodoloji “bilginin üretiminin altında yatan felsefeler ve veriler hakkında tutarlı bir fikir ve kavram kümesi” olarak anlaşılmalıdır. Dolayısıyla metodoloji araştırma sorularının formülasyonuna ve verilerin yorumlanma şekline rehberlik eden farklı feminist anlatılar olarak ele alınmaktadır. Temelde karşılıksız ev emeğini harcayanın neden kadınlar olduğu üzerine bir tartışma yürütülürken kadınların hane içindeki emeğinin boyutları patriyarkanın ve kapitalizmin tarihsel somutluğu çerçevesinde açıklanmaya çalışılacaktır. Feminist bir tahlilden hareket eden bu yaklaşım üretim/yeniden üretim ve ücretli emek/ücretsiz emek gibi ikilikleri maddeci bir diyalektik anlayışla tekrar yorumlayacaktır.

1.1. Farklı Feminist Yaklaşımlar

Feminizm geniş anlamda kadınların erkekler karşısındaki dezavantajlı durumundan ve toplumsal yapının baskısından kurtulma ve özgürleşme sürecini anlatır. Ekonomik, siyasal, sosyo-kültürel ve toplumsal eşitliği savunan feminizm çok sayıda alt geleneği içinde barındırır da literatürde genel olarak üç dalga halinde incelenmiştir. Her bir dalga bir diğerinden izler taşır ve bir diğeri tarafından mümkün kılınmıştır. Literatür feminizmleri genellikle liberal, radikal veya sosyalist olarak sınıflandırır. Fransa'daki feminist hareket feminizmi "ayrılıkçılar" ve "eşitlikçiler" olarak ikiye ayırır da bu bağlamların her biri genel olarak “modern” ve “postmodern” olarak da tanımlanabilir. “Modern” feminizmler genel olarak şu ya da bu yaşam alanında kadınların varlığı, yokluğu ya da görünmezliği ile ilgiliyken, postmodern feminizmler (post) yapısalcı teorilerin mirasını devralarak cinsiyetin tüm insan deneyiminin kurucusu olan dil ile bağlantısını göstermekle ilgilenmiştir.

Aristokrasinin gücünün sınırlandırıldığı, daha geniş halk kitlelerinin siyasete katıldığı, haklarının genişlediği, toplumsal ve sınıfsal mücadelelerin derinleştiği Aydınlanma döneminde kadınlar belli başlı kazanımlar elde etmişlerdir. Fakat yaşanan muazzam toplumsal dönüşüme kıyasla bu kazanım çok sınırlı kalmıştır. Özellikle Fransız Devrimi'ndeki ve Kıta Avrupası'ndaki emek mücadelelerinde kadınları barikatlarda ön saflarda görmemize rağmen mücadelenin içindeki kadınların sayısının çokluğu ile elde edilen haklar arasındaki çelişki çok canlı bir tartışmaya yol açmıştır. Nitekim felsefe ve doğa bilimleri gibi alanlarda gerçekleşen düşünsel devrime rağmen Aydınlanmanın en simge isimlerinin pek çoğu kadınların ahlaken, bedenlen, ruhen erkeklerden daha aşağıda olduğunu iddia etmiş ve evrensel haklardan bahsederlerken o evrenselliğin içine kadınları dahil etmemişlerdir. Fransa'da İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi'nde (1789) "insan" (homme) sözcüğünün yalnızca erkeği kastetmesi sebebiyle devrimin eşitlik, özgürlük ve kardeşlik ideallerinin kadınları içermediğini söyleyen Olympe de Gouges (1791) "kadınların darağacına çıkma hakkı varsa kürsüye çıkma hakkı da olmalı," demiş ve "Kadının ve Kadın Yurttaşın Hakları Bildirisini" kaleme almıştır. Birinci dalga feministler olarak da adlandırabileceğimiz liberal feministlerin mülk sahibi beyaz erkeklerin kardeşliğine yönelik en erken eleştirileri bu şekilde başlamış ve siyasi düzlemde yarattığı bütün o dinamizme karşın uzun yıllar boyunca bastırılmaya çalışılmıştır.

Liberal feministlere göre kadınların ikincil konumlandırılışlarının nedeni kamusal alandan dışlanmalarıdır ve ayrımcılığın sona ermesi istihdamda fırsat eşitliği yasası gibi demokratik önlemlere bağlıdır. Cinsiyeti, ırkı, rengi, inancı ne olursa olsun her birey aynı kapasitede akılcı yeteneklere sahip ise gerekli bilgi ve becerinin kazanıldığı sosyalleşme sürecine de eşit oranda dahil olmalıdır. Var olan yapıları ve kurumları değiştirmek şart değildir fakat yüksek öğretim, mülkiyet, meslek edinme ve oy hakkı gibi konularda eşit haklar tanınmalıdır. Bu argümanlar bir 18.yüzyıl düşünürü olan Mary Wollstonecraft'ın görüşleri ekseninde temellenmiştir. Wollstonecraft'a (1792) göre bilgi ve erdem bir bireyin sahip olması gereken en önemli özelliklerse kadınlara ahlaksal ve zihinsel yeteneklerin geliştirilebileceği özgür bir eğitim ortamı sunulmalıdır. 19.yüzyılda yazan John Stuart Mill ve Harriet Taylor da kişinin kendini gerçekleştirmesine yaptıkları özel vurgu ve aklın yüceltilmesi noktasında Wollstonecraft ile birleşirler fakat onlar için daha önemlisi kadınların çalışıp para kazanarak kendi maddi kaynaklarını oluşturabilmeleridir. Kadınların ev içinde erkeklerin hizmetkarlığı rolünü üstlenmesini özgürleşmenin önündeki en temel engel olduğunu söyleyen Taylor (1852) ve ardılları yeni tartışmalara alan açmaları sebebiyle önemli figürlerdir çünkü annelik

izni, doğum ücreti, hamile kadınların iş yaşamında karşılaştığı zorluklar ve kreşlerin finanse edilmesi gibi konuları 20.yüzyıla taşımışlardır. Kadınların ürettiği tarihsel anlatılarda da siyasi, ekonomik ve toplumsal eşitlik talebinin yankılarını görmek mümkündür: Sylvia Pankhurst (1911) “Sufrajat Hareketi Tarih Kitabı”, Barbara Hutchins (1915) “Modern Endüstride Kadınlar”, Alice Clarke (1919) “17.yüzyılda Kadınların Çalışma Yaşamı”, Barbara Drake (1920) “Kadınlar ve Sendikalar Tarihi”. Hem tüccar kadınlardan hem de işçi kadınlardan bahseden bu kitaplar yaşanmışlıklar ile belgelerde yazılanlar arasındaki açının farkındalığı ile kaleme alınmış olup kadınların deneyimlerini görünür kılmaya yönelik bir kaygının ürünüdür. Bunun yanında siper çatışmalarıyla, yeni savaş teknolojileriyle ve hava hareketlerinde kimyasal silahların kullanılması gibi nedenlerle cephe ve cephe gerisinin birbirine karıştığı Birinci Dünya Savaşı çok önemli bir dönemeci temsil etmektedir. Askerlere erzak yetiştirmeye çalışan cephe gerisindeki kadınlar erkeklerin boşalttığı iş sahalarına yerleşmeye başlamışlardır. Savaşın ardından eve gelen erkeklerin eski pozisyonlarına dönmek istemesi kadınların ücretli emeğe geçiş sürecini sekteye uğratsa da İkinci Dünya Savaşı sonrası elde edilen siyasi ve ekonomik kazanımlar kolay kolay bırakılmayacaktır.

Birinci Dalgayı bir tür eşitlik mücadelesi olarak görecekssek en önemli metaforlardan biri de görünürlük metaforudur. Ancak 19.yüzyıl ve erken 20.yüzyıl boyunca devam eden Sufrajat Hareketi gibi büyük politik eylemlerin taşıyıcısı olsa da toplumsal cinsiyete ve toplumsal cinsiyete dayalı rol ve görev dağılımına ilişkin herhangi bir analiz geliştirememiştir. Kadınlar daha az beceri gerektiren, yarı zamanlı ve sosyal güvencesi olmayan işlerde çalıştırıldığı için çeşitli yasal düzenlemeler ve reformlar ile bu durumun önüne geçilmesi gerektiği savunulur. Fakat bu perspektife göre tam zamanlı eş ve annelik yaparken ev dışında da nazik, güzel, iyi eğitilmiş görünmek gibi bir “süper çekici diş” imgesinin baskısı altında olan kadın (Friedan, 1963, ss.10) güçlü erkek sınıfına dahil olup bir erkek gibi davrandığında “tam” bir insan olabilecektir. Dolayısıyla bilgi kuramsal arka planında “eşit işe eşit ücret” gibi pozitivist ilkelerin yer aldığı bu anlayış kadın emeğini ölçülebilir ve nicel bir büyüklük olarak görmüş ve kadını ve erkeği aynı potada eriterek “modern birey” çatısı altında benzer kılma tehlikesi içine düşmüştür (Işık, 2020, s. 219). Evrensel haklar söyleminin kadının kendine özgüllüklerini yok saydığını ileri süren geç dönem feminizmler ise hiyerarşik düzenin gücünü ve tek bir doğrunun geçerliliğini reddedecekler ve sınıflandırmalara/taksonomilere karşı daima ihtiyatlı davranacaklardır. Nitekim akıl (reason) ve zihin (mind) yoluyla gerçek dünyaya ait bilgiye ulaşılabileceğini söyleyen mantıksal pozitivistin tarafsız ve nesnel kayıtları oldukça şüphelidir. Bu nesnel kayıtlar 19.yüzyılın modern ampiristleri tarafından

birinin diğereine üstün kılındığı doğu-batı, kültür-doğa, özne-nesne ve kadın-erkek gibi karşıtlıklar üzerinden yaratılmıştır. Olgular arasındaki sabit ilişkileri belirleyen meşru yasalara ulaşılabileceğini iddia eden pozitivistlerin sözel analizden bağımsız tümevarımsal bilim pratiğinin sorguya çekilmesinin nedeni budur (Işık, 2020, s. 56). Örneğin birikimsel tarih anlayışını ve bilimsel ilerlemenin doğrusallığını reddederek büyük bilgi atılımlarının devinimsel olduğunu söyleyen Thomas Kuhn (1962) için bilim toplulukları ortak değerler kümesi yaratan hâkim paradigma üzerinde bir uzlaşmaya varsalar da paradigmanın evrensel bir bağlayıcılığı yoktur. Kuhn'un analizleri teorilerin ispat edilebilirliğine dayanan pozitivist öğretileri derinden sarsmıştır ancak duygudan arınmış ve salt akla dayalı bu bilgi türüne ilk itirazların Alman Tarihçi Okulundan geldiğini unutmamak gerekir. Onlar bilginin her yerde olabileceğini söyleyerek iddiaları bağlam bağımlı ele almışlar ve dünyayı ilk önce "anlamlandırmak" (verstehen) gerek demişlerdir. Bundan otuz yıl sonra ortaya çıkan Eleştirel Teori (Adorno vd., 1947) ise dünyayı sadece anlamak değil onu değiştirmek de gerek diyecek ve reform yolu ile kaosu düzeltmenin değil baştan aşağı radikal bir değişimin peşine düşecektir. Bilimi sayısal değerler, özdeşlikler ve tanımlamalar ile sınırlayarak onu pragmatizm içine hapseden Aydınlanma kendi kendini tahrip eden totaliter bir süreçtir. Bu yüzden de koşullu önermeler sistemi içindeki geleneksel kuramlar reddedilmeli ve aydınlanma düşüncesinin artık bir mit ve hatta bir egemenlik projesi olduğu kabul edilmelidir (Horkheimer, 1937). Toplumsal sürece boyun eğen aklın işleyişine getirdiği eleştiri ile olumsuzlamayı öne çıkaran bu felsefeden yeni bir bilgi türü doğmuştur. Bu bilgi türü eleştiriye dayanır ve eleştiri düzeylerinin en önemli kavramı "deneyimdir". Gündelik yaşamın içine sızmış olan bu deneyimin altındaki tortuyu tasvir etmek bizi tüm farklılık alanlarını bir araya getiren kesişimsellik ile baş başa bırakır. Lakin deneyimin üzerine bindirilmiş bir bilinç ve felsefe yoksa yaşanmışlıkların da bir anlamı olmayacaktır. Zira bir deneyim ancak yaşanmışlığın farkındaysak ve onu değiştirmeye çalışıyorsak bir mana kazanır. İşte bu zemin bizi hem sosyal hem de sosyalist hareketin güçlenmesiyle filizlenen İkinci Dalga Feminizme taşır.

Sufrajetin evrensel bir kadın ve eşitlik tahayyülüne dayandığını söyleyen Julie Kristeva (1979) "Kadınların Zamanı" isimli makalesinde iki kuşak feminist hareketten bahseder. Oy hakkı savunucuları ve varoluşçular olarak tanımladığı birinci dalga feminizmin çizgisel ve doğrusal bir zaman anlayışına sahip olduğunun altını çizirken 1968 sonrası gelen genç kuşağı kültürün geçmişte dilsiz bıraktığı özneye ve onun bedensel deneyimlerine bir dil kazandırdığını vurgulamaktadır. Bu kuşak öznelliğe ve döngüsel zamana değer veren ve

Avrupa dışı tecrübeleri içeren farklılıklarla tarihe dahil olmak isteyen bir kuşaktır. Fakat Birinci Dalgada da bu farklılıkların farkında olan kadın tarihçilerin olduğunu unutmamak gerekir. Bu iki dönem arasına kalın bir çizgi çizmektense aralarındaki ilişki bir halef selef ilişkisi olarak görülmelidir. Neticede cinsel devrim ve bedenün özgürleşmesi ekseninde gelişmiş olsa da İkinci Dalga dediğimiz kuşakta da eşitlik yani eşit işe eşit ücret gibi söylemler mevcuttur. Bu yıllarda tarihin yanlış anlatısını düzeltme iddiası ile yola çıkan feministler kadınları tarihin öznelere haline getirmekle ilgilenmişler ve siyasi örgütlenmeler içindeki dışlanmışlıklarından bahsetmişlerdir. Bu sadece oy verme ve anayasal katılım ile sınırlı değildir; kadınların rönesansı oldu mu veya aydınlanması oldu mu gibi var olan kronolojiler de sorgulanmaya başlanmıştır (Kerber, 1977). Sosyal tarihin dominasyonunu kırarken toplumsal yapılar dikkat etmeye başlayan bu kuşak için en önemli süreçlerden biri de hane ile bağlantılı olan patriarkadır. Sınıfsal hiyerarşilerden dahi daha dirençli ve adaletsiz bir yapı olarak gördükleri patriarkayı analizlerinin merkezine oturtan radikal feministler kadınların kendisini bir nesilden diğerine aktaran “patriarka” tarafından sistematik olarak baskı altına alındığını söylemektedir. Kate Millett (1969, ss.24-25) kadının üzerindeki egemenliği meşrulaştırmanın sınıf ve ırk baskısı dahil tüm egemenlik biçimlerini meşrulaştırmak anlamına geleceğini belirtmiş ve ayrımcılığın yasaların yeniden düzenlenmesi gibi salt reformist bir politika anlayışı ile çözülemeyeceğinin altını çizmiştir. Kişisel olan politik ise değişim ilk önce kamusal alandan değil özel alandan başlatılmalıdır. Bu nedenle aile kurumunun çözülmesi, doğum kontrolü, kürtaj, suni dölllenme ve embriyo transferi sayesinde biyolojik üremenin yerini ektogenezin aldığı yeni bir gelecek tasviri üzerine düşünmek önemlidir. Zira cinsel rollerin ortadan kalkmasıyla oluşacak androjen toplum ailenin üreme birimi olmasının önüne geçerken kadınları kendi bedenleri üzerinde tekrar söz sahibi kılacaktır (Firestone, 1970, s.31). Anaerkinin hüküm sürdüğü ilk çağlarda doğa ile insan arasındaki ilişkinin daha uyumlu olduğundan ve kadına özgü olarak atfedilen sükûnet, şefkat, paylaşımcılık gibi özelliklerin yüceltilmesi gerektiğinden bahseden bazı radikal feministler (French, 1985, s.443) erkeklerin hükmetme arzusunu barışçıl bir dünya tasavvurunun önündeki en önemli engel olarak görmüşlerdir. Öte yandan devrimci nitelikteki cinsiyet temelli bir analiz sayesinde tüm işverenlerin geleneksel motifleri sürdürerek ücret, prestij, çalışma koşulları açısından daha çekici olan meslekleri erkeklere bırakmaya devam ettiği ataerkil sistem ile daimî bir mücadele içine girmek mümkündür. Radikal feminizm ataerkinin analizlere dahil edilmesi ve patriarkal yapıların sorgulanması yönünde yeni bir epistemolojik pratik doğurmuş olsa da onun liberal feminist anlayış ile ontolojik temelde çok büyük bir farklılığının olmadığını söyleyenler de vardır. Biyolojik temelli evrensel kız

kardeşlik şiarının tüm kadınların deneyimlerini beyaz, orta sınıf, batılı ve heteroseksüel kadınların deneyimleri ile sınırlayabileceği endişesinden hareket eden bu eleştiriler özel olanın tekilleştirilmesinin yeni bir tahakküm şekli doğurabileceğini ifade etmişlerdir (Işık, 2020, ss. 226- 227).

Kadınlar farklı sınıf, ırk, etnisite ve dini gruba mensup olsalar da erkek tahakkümünün evrensel olduğunu söyleyen radikal feminist görüş patriarkal üretim tarzı ile kapitalist üretim tarzını birbirinden ayrı iki sistem olarak düşünmüştür ve kapitalizme analizlerinde yeterince yer vermediklerinden dolayı Marksistler tarafından eleştirilmiştir. Ortodoks Marksistler mutlak monarşinin hâkim olduğu feodal çağda tüm aile üyelerinin babanın mülkü olduğunu ve oradaki hiyerarşik yapının sosyal ve siyasal alana sıçradığını kabul ederler. Fakat örneğin Marx'a göre köylü ailelerin küçük atölyelerinin yıkıldığı kapitalist dönemde feodal bir üretim şekli olan ataerki de yıkılmıştır (Marx, 1848/2014, s.48-49). Burjuvazinin yükselişi ile birlikte gelen piyasa merkezli bu yeni sistem tıpkı eskisi gibi erkeklerin hakimiyeti altında olabilir ancak kadın sömürüsünün sebebi artık ataerkide değil üretim ilişkilerinden kaynaklı sınıflı toplum yapısı gibi tarihsel niteliklerde aranmalıdır. Bir Marksist olan Evelyn Reed kadınların tek bir kast veya sınıf olarak görüp de erkekleri baş düşman olarak belirlemenin kadın mücadelesine zarar verdiğini söyler (Reed, 1970). Çünkü kadınları arka plana atan bu eşitsiz sistem aynı zamanda işçi sınıfındaki erkekleri de sömürür. Reed'e göre burjuva sınıftan bir kadın ile işçi sınıftan bir kadın arasında pek çok fark vardır ve işçi sınıftan bir kadının müttefiki ancak işçi sınıftan bir erkek olacaktır (Reed, 1970, ss.15-17). Bazı komünist aktivist gruplar erkeklerin egemen olduğu ataerki sistemi kapitalizmin bir işlevi, marjinalleştirilmiş feminist iddiaları ise antikapitalizme kıyasla ikincil bir mücadele olarak görmüşlerdir. Çoğunlukla emekleri bağlamında sömürülen kadınların kapitalizmin ortadan kalkmasıyla özgürleşeceği fikrinde olan bu gruplar kadın örgütlenmesinin ayrı bir bağlamda değil ama Marksist örgütlenme içinde değerlendirilmesi gerektiğini savunmuşlardır. Erkek işçilerin yeme içme barınma gibi ihtiyaçlarının ev içindeki kadınlar tarafından bedavaya karşılanması hem işverenlerin maliyetlerini düşürerek tekelci kapitalizme hizmet etmekte hem de kadınları basit değer üreten işlere mahkûm etmektedir. Dolayısıyla tüm kadınların kurtuluşu işçi sınıfı kadınlarının kurtuluşuna bağlıdır ve direnç gösterilmesi gereken asıl mesele erkekler değil yönetici pozisyonundaki kapitalistlerdir (Işık, 2020, s. 104). Fakat tüm bu fikirler toplumsal cinsiyet ilişkilerini ekonomik tarihin bir alt dalı, patriyarkayı da ekonomik belirleyiciler tarafından oluşmuş bir yapı olarak tanımlamıştır. Feministlerin asıl yaptığı şey ise bu vurguyu değiştirmektir. Endüstri devrimi ve kapitalizmin ortaya çıkışındaki

cinsiyetçi ayrımcılıklar ve iş bölümü ile ilgilenen Marksist feministler sendikal hareketler içindeki kadınlara bakıp kadınların neden bu hareketlerin içinde erkek yoldaşları kadar var olamadıklarını sorgulamışlar ve kadınların yeterince imkana sahip olurlarsa erkeklerden daha iyi örgütlenebileceğinin örneklerini veren (Cott, 1977) kitaplar yazmışlardır. 1970’li yıllarda kadın emeği analizine yeni bir soluk getiren Marksist feministler kadınların “rezerv işçi ordusu” görevi gördüğünü söylemiştir. Onlara göre ekonomik durgunluk dönemlerinde kolayca işten çıkarılan kadınlar üretim artışına gereksinim olduğunda işgücüne tekrar dahil edilir. Böylelikle özel sektör ve devlet üzerinde herhangi bir yük oluşturulmamış olur. Gelecek nesiller için kapitalist işçiler yetiştiren kadınlar ev işlerinin sorumluluğunu alıp barınma, yeme-içme, dinlenme gibi yeniden üretime ilişkin faaliyetleri karşılayarak mevcut sisteme katkıda bulunur. Bu tarz işlerin ev içinde gerçekleştirilmesi enerjilerini daha “üretken” işlerde kullanmak isteyen erkekler için bir alan yaratır, kapitalistlerin maliyetini düşürür ve kar oranlarını artmasına neden olur (Heywood, 2011/2013, s. 504). Ücretli bir işte çalışıp çalışmamasından bağımsız olarak evde yapılan işlerden kadınlar sorumlu tutulduğu için çocuk bakımı başta olmak üzere ev içi işlerin sosyalizasyonunu öneren Benston (1969) bu işlerin kamusal otoritelere devredilmesini savunmuştur. Fakat ev işlerinin ücretlendirilmesinin kadınları içeri hapsederek ev kadınlığını kutsayacağını ve bu işlerin sonunda tamamen kadınlarla özdeşleşmesine neden olacağını düşünenler de vardır.

Kadın emeğine ilişkin ortaya konulan bu yaklaşımlar kadınların ikincil konumunu sermaye ve emek ilişkileri bağlamında açıklaması nedeniyle önemlidir. Ancak kadın emeğinin kendine özgü özelliklerini yeterince sorgulamamış ve kadını piyasa içindeki yedek bir güç olmanın dışında konumlandırmamıştır. Kadınların özgürleşmesinin “kadın sorunu” başlığı altında komünist programın içine yerleştirilmesine karşı çıkan sosyalist feministler bu yaklaşımları cinsiyet ilişkilerini önemsememeleri sebebiyle eleştirerek Sovyetler Birliği deneyimini hatırlatmışlardır. Bu deneyim göstermiştir ki komünist toplumlarda da tıpkı kapitalist toplumlarda olduğu gibi karar mekanizmalarında çok az yer alan kadınlar ücret konusunda da erkeklere göre daha dezavantajlı konumdadır. Tüm mesleki alanlarda eşit bir şekilde temsil edilmedikleri gibi cinsellik ve doğum kontrolü konusunda da yeterince özgür değillerdir. Juliet Mitchell’e (1971, s.100) göre ataerki ideolojinin şekillendirdiği kadın tasvirleri varlığını sürdürdüğü sürece komünist devrimin gerçekleşmesinin bir anlamı yoktur. Nitekim ataerki kapitalizmden daha etkili bir düşmandır. Sosyalist feminizmler Marksizmin tüm ilkelerine zorunlu olarak katılmasalar da tarihsel materyalizmin Marksist mirasıyla ortak bir özdeşleşmeyi paylaşırlar. Ve çeşitli şekillerde yapılan baskının, boyun eğdirmenin veya

sömürünün maddi temellerini ve kapitalist toplumun siyasi ekonomisi ile olan bağlantısını göstermekle ilgilenirler. Dolayısıyla kadın hareketi sınıf ilişkileri içinde eritilmeyip analizlere atar ki ile başlansa da kapitalizm de göz ardı edilmemeli; birbirini besleyen bu ikili yapının ürettiği üretim/ yeniden üretim, ücretli / ev içi emek gibi ikilikler daha derin bir şekilde incelenmelidir. Heidi Hartmann (1981) “Marksizm ile Feminizmin Mutsuz Evliliği: Daha İlerici Bir Birlikteliğe Doğru” adlı kitabında farklı etnik ve sosyal grupların farklı pratikleri olsa dahi eril kuralların hakimiyeti noktasında benzeştiklerini ve ister burjuva ister proleter olsun tüm kadınların ortak bir baskı mekanizmasının içine doğduklarını söylemiştir. Hatta sınıfsal hiyerarşilerde sömüren ve sömürülen kimlikler arasında nadir de olsa geçişlilik mümkün iken cinsiyete dayalı hiyerarşilerde bu geçişlilik yoktur demiştir (s.19). Kadınların “kötü işlerde” düşük ücretlere çalıştırıldığını ve ev içi üretimde de emeklerinin sömürüldüğünü belirten Sylvia Walby’ye (1990, s.20) göre ise ataerki ideoloji yok olmamış fakat kılıf değiştirmiştir. Dolayısıyla en birincil motivasyon ataerkinin bir çıktısı olan toplumsal cinsiyete dayalı rol ve görev dağılımlarının kapitalist sistem içindeki yerini sağlamlaştırmasını engellemek olmalıdır. Görüldüğü gibi sosyalist feministler radikal feministlerin hangi sınıfa mensup olursa olsun kadınların patriyarka tarafından ikincilleştirildiği argümanını kabul ederler ancak analizlerine kadınları özel alana hapseden kapitalist süreçleri de eklemişlerdir. Bu bağlamda hem Marksizmden ve hem de radikal feminizmden etkilenmiş olan hane ve özel alan çalışmaları önemlidir. Bu çalışmalar özel olan politiktir meselesi, domestik ideoloji, nükleer aile kurumunun kökenleri, tıp biliminin kadın bedeni üzerindeki hakimiyeti ve kadının kendi cinselliğine yabancılaşmasını konu almışlardır. Konunun kilit isimlerinden Christine Delphy (1999/2016) Marksist teoride uzun süredir kabul edilen ev işinin bir emek biçimi olmadığı ve artı değer üretmediği fikrine karşı çıkmış; asıl meselenin patriyarkanın kadınların ücretsiz emeğini görünmez kılarak değersizleştirme olduğunu vurgulamıştır. Harcanan zaman ve enerji bir fırsat maliyeti yaratıyorsa ortaya çıkan ürünün de bir kullanım değeri vardır ve yemek hazırlamak, ev temizlemek, çamaşır ve bulaşık yıkamak gibi işler üretken emek kategorisi içinde değerlendirilmelidir. Ne de olsa ev içi bir üretim alanıdır ve emek parasal bir karşılık kriteri üzerinden tanımlanmamalıdır (s.104).

Toplumsal cinsiyet analizinin literatür içinde iyice yerini aldığı bu dönem pozitivist bilgi anlayışının sınırlarında kalmanın artık mümkün olmadığını göstermiştir, zira pozitivistin kartezyen düalizme dayanan seküler bilgi anlayışını masaya yatırarak onun tahakküm kuran kodlarını açığa çıkarmıştır. İkinci Dalga Feminizm, kadın ve erkekler arasındaki farklılıkların nedeninin hormonlar ve kromozomlar gibi sabit bir biyolojik temelde veya doğal karakteristik

özelliklerde değil, toplumsal bir yapıda/kurguda aranması gerektiğini söyler. Nitekim söz konusu karşıtlıklar içinde daha iyi ve kullanışlı olduğu öne sürülen öge (erkek) ona zıt olan diğer ögeye (kadın) karşı egemen kılınp tüm sistemin merkezine yerleştirilmektedir. Ne erkeklerin birbirleriyle rekabet etmeleri ve savaşmaları doğuştan gelen saldırganlık eğilimleri ile ne de kadınların bakım ve temizlik işleri ile uğraşmaları kırılğan fiziksel özellikleri ile açıklanabilir. Çünkü cinsiyet rolleri aile, devlet, eğitim ve medya aracılığıyla üretilmekte ve sosyalleşme süreci ile de pekiştirilmektedir. İkinci Dalganın en önemli şiarı kadın kültürünün ve kronolojisinin erkek kültüründen ve kronolojisinden farkını ortaya koymaktır. Öte yandan bu kuşak kadınlar arasındaki farklılıkların keşfedildiği ve LGBTQ+ sosyal hareketlerinin güçlendiği de bir kuşaktır. Bu durum kız kardeşlik mottosuyla hareket eden feminizm içinde bir eşitlik ve farklılık dikotomisi yani kız kardeşlerin sınıfla, ırkla vb. başka etkenlerle bölünürken nasıl eşit olacağına dair bir tansiyon da yaratmış ve feminist harekete ve feminist tarih yazımına önemli eleştiriler gelmeye başlamıştır. John Scott (1986) “Bir Tarih Analizi İçin Faydalı Bir Kategori olarak Toplumsal Cinsiyet” adlı makalesinde feministlerin erkeklerin yapmış olduğu tarihe bir müdahalede bulunamadıklarını söylemiş ve belirli bir alan içinde farklılığı çok fazla ön plana çıkarmalarından dolayı gettolaştığını ima etmiştir. Söylemsel analize tabi tuttuğu kadın-erkek kategorilerinin verili olarak kabul edilmesine karşı çıkan Scott aslında her şeyin sosyal ve kültürel olarak kurulmuş olduğu bu iktidar içinde kültürel sembollere, normatif kavramlara, kurumlara ve öznel kimliklere bakılması gerektiğinin altını çizmiştir. Amacı, toplumsal cinsiyetin bir güç ilişkisi olarak nasıl tezahür ettiğini yapı söküme uğratmaktır. Bu kültürel döngü (cultural turn) esasen “yapısöküm” tekniği ile deşifre ettiği metinleri ikili okumaya tabi tutup, okuyucuyu olgu/değer, bilimsel/bilimsel olmayan, sol/sağ, savaş/ barış, siyah/beyaz, egemenlik/anarşi, kadın/erkek gibi karşıtlıkların yarattığı hiyerarşik düzen içindeki mutlak hakikatleri sorgulamaya iten Derrida’ya (1967) dayanmaktadır. Öte yandan bilgiyi iktidar üzerinden tanımlayan ve her türlü insan deneyiminin sistematik “söylemler” (discourse) aracılığıyla yeniden düzenlendiğini vurgulayan Foucault (1969) da son dönem feminist düşünürler için önemli bir besin kaynağı olmuştur. Foucault kurumlar, politik olaylar, ekonomik pratikler ve süreçler gibi maddi koşullar üzerinde yükselen iktidarın kavramlara yüklediği çarpık, kesintili ve ayrıksı anlamlar ile kendini güncel kıldığını söyler. Yöntemsel olarak çoğulculuğa inanan ve kendi sözünü oluşturmaya oldukça önem veren Üçüncü Dalga Feminizmin zemini biraz da buradan yükselmektedir.

Üçüncü Dalga Feminizm idealize edilmiş bir "küresel kardeşlik" fikrini terk etmiş ve evrenselciliğin dışlayıcı yorumlarını yeniden üretmemek için dikkatli olunması gerektiğini söylemiştir. Butler'a (1990) göre erken dönem feminizm dışlanmış grupları (Afro-Amerikalı kadınlar, beyaz olmayan kadınlar, Chicanalar, işçi sınıfı kadınlar, renkli lezbiyenler, Üçüncü Dünya feministleri, trans kadınlar...) homojenleştirilmiş bir siyasi kategorinin içine (beyaz olmayan, orta sınıf olmayan, heteroseksüel olmayan) hapsetmiştir. Bu nedenle eşitsizlik üreten sosyal kurgular sabit kategorilere indirgenmemeli ve hem öznelere hem de yapıların çoklu ve akışkan nitelikleri göz ardı edilmemelidir. "Kategorilerin kullanımı şüphelidir, çünkü gerçekte temeli yoktur: kategorik gerçekliği yaratan şey dilin kendisidir " (McCall, 2005, s. 1777). Modern ikilemlerin bu reddinin bir sonucu olarak postmodern feministler erkekler ve kadınlar arasındaki sosyal bir ilişki olarak kurgulanan toplumsal cinsiyetten değil daha çok cinsiyetler ve cinselliklerden söz etmişlerdir. Feminizm geniş ölçekli yasalar koyma iddiasından vazgeçmeli ve toplumlar kendilerine özgü kültürel pratikleri çerçevesinde hareket etmesi gerektiğini vurgulamışlardır (Fraser vd., 1988). Postmodern yaklaşımlar kadınların cinsiyetlerinin yanı sıra dinleri, dilleri, ırkları, sınıfları ve milliyetleri yani farklı kimlikleri nedeniyle farklı sömürü biçimlerine tabii olduklarına ve farklı çözüm önerilerine ihtiyaç duyduklarına inanırlar. Dolayısıyla "kadınlık" ve "kadın emeği" kategorilerinin tek bir çatı altında toplanmasına karşı çıkarlar. Bu temelde kendine ait özellikleri olan görünmeyen kadın emeğini "bakım emeği", "duygusal emek", "duygulanımsal emek" gibi farklı kategorilere ayırmışlar ve her ne kadar farklı olsalar da hiçbirinin bir diğerinden daha değerli olmadığını ve her birinin birbiri ile eşit görülmesi gerektiğini belirtmişlerdir. (Işık, 2020, ss. 208-209). Örneğin bebek ve hasta bakıcılığı gibi doğrudan kişilerin bakımını içeren ve piyasada maddi bir karşılığı olan emek ücretli bakım emeği olarak ayrılırken ev içi hizmetlerindeki kişilerin para almadan çocuk bakımı vb. işleri yerine getirdiği durumlar bakım emeğinin görünmeyen kadın emeği ile iç içe geçmesi olarak değerlendirilmiştir (Razavi, 2007). Duygusal emeği de tıpkı bakım emeği gibi ücretli işlerde veya ev içinde karşılıksız yapılan işlerde gözlemlemek mümkündür. Turizm ve sağlık sektörlerinden mağaza satış elemanlarına ve sahne sanatçılarında kadar geniş bir hizmet yelpazesinde değerlendirilebilecek olan bu emek türü kadınların duruma uygun olarak hislerini kontrol etmesi ve bu kontrolü bedensel aktivitelerle desteklemesi olarak tanımlanır (Hochschild, 1983, s. 6). "Duygusal emek" kadınlar ile ilişkilendirilen bir toplumsal cinsiyet kodu olduğu için duygusal emek içeren işlerin kadınlar tarafından gerçekleştirilmesi olağanlaşmıştır. Duygusal emek ücretsiz bir emek türü olduğunda kendini çocukların yetiştirilmesi, annelik görevleri ve aile içindeki dinamiklerin iletişim ve iş birliği çerçevesinde düzenlenmesi gibi faaliyetlerle gösterebilir (Hardt vd., 2004,

s. 124). Dışsal faktörlerin baskısı duygusal emekle sınırlı değildir. Bunun yanında toplumsal normlara uygun davranışların duygular vasıtasıyla gerçekleştirildiği duygulanımsal emek de vardır. Bu emek türü özellikle zor koşullarda çalışmak zorunda kalan ve ötekileştirilmenin uç örneklerini tecrübe eden farklı cinsel yönelime sahip kişileri daha çok etkilemektedir.

Post-modern anlayış farklı kimlikler ve farklı deneyimler konusunda kapsayıcı görülmüştür. Tek bir kadın veya tek bir kadın emeği kategorisi yoksa yani üçüncü dünya kadınları ya da siyah kadınların deneyimleri beyaz ve batılı olanlardan farklıysa uğradıkları sömürü biçimleri de kendi bağlamları ve sosyal pratikleri içinde değerlendirilmelidir. Bilginin kendisinin durum odaklı olduğu post-modern dönüş özellikle feminist araştırmadaki materyalist gelenekle özdeşleşen yazarlar tarafından şiddetle eleştirilmiştir. Çünkü post-modern feminist yaklaşımlar dil aracılığıyla inşa edilme biçiminin dışında hiçbir şeyin var olmadığını düşünme eğilimindedir. Dile olan bu odaklanma toplumlari dilden ibaretmiş gibi analiz etmeye kadar gidebilir ki bu maddeci bir sosyal değişim anlayışına aykırıdır. Materyalist duruş toplumsal değişimi toplumsal mücadele tarafından yönlendirilmiş olarak algıladığı için söylemin performatif karakterine olan inanç anlayışıyla da çelişir (Markus, 1986, s.35). Onlara göre anatomik cinsiyet ve sosyal olarak inşa edilmiş cinsiyet arasındaki ilişkinin geleneksel analizinden uzaklaşmak, bir kimlik ve bir sistem olarak cinsiyetin maddi yönlerini unutmakla eş anlama gelecektir. Sonuç olarak, materyalizm gerçekliği yapılandırmanın öncelikli olarak söylemde başladığı fikrinin aksine düşünceden önce bedenlerin ve üretim ilişkilerinin geldiğini iddia etmiştir çünkü insan düşüncelerinin sosyal ilişkiler içindeki konumlarına göre şekillendiğine inanmışlardır (Camfield, 2014, s.3). Önemli bir emek tarihçisi olan Kathleen Canning (1994) “Dilsel Döngü Sonrasında Feminist Tarih: Söylem ve Tecrübeyi Tarihselleştirmek” adlı makalesinde Scott’un tarihsel bir gerçekliği keşfetmek yerine dilin bu gerçekliği nasıl kurduyuyla ilgilenmek gerektiği yönündeki uyarısının kadın tarihi çalışmalarında zaten başlamış olduğunu ifade etmektedir. Kadın/erkek, kamusal/özel, siyah/batılı gibi zıtlıkları göstererek bunları yeniden yazmak aslında bir yapı-çözüm olduğunun altını çizmiştir. Canning için yapı sökümlü faaliyetleri ve kadın-erkek kategorilerinin verili olmadığına dair analiz çok değerlidir, ancak yalnızca söküp, bozup ve orada bırakırsa yerine de bir şey konulamayacaktır. Feminizmi heteroseksist baskının maddi ve somut yönlerinden ayırmamak gerektiğine inananların post-yapısalcı dönüşe karşı çıkmalarının nedeni budur. Pek çoğu bu yaklaşımları 1970'lerin feministleri tarafından sürdürülen güçlü sistem karşıtı duruşu tarihten silmekle suçlamıştır.

1.2.Ev Emeği: Karşılıksız Emek

Piyasada değişime tabi olmayan emek türü karşılıksız emek olarak adlandırılır ve üçe ayrılır: Temizlik, çamaşır, yemek gibi ev işleri ilk kategoridir. İkincisi yaşlılar, hastalar, çocuklar ve engelliler için harcanan bakım emeğidir. Son sırada ise küçük aile işletmelerinde ve tarımda ücretsiz olarak çalışanların emeği yer almaktadır (Acar-Savran, 1992/2020, s.13). Kadın doğasının bir parçası ve yatkınlığı olarak sunulan bu işler genellikle kadınlar tarafından özel alan içinde mesai saatlerinden azade bir şekilde yapılmaktadır. Cinsiyete dayalı iş bölümü toplumsal cinsiyet ilişkileri çerçevesinde doğallaştırılmıştır çünkü kadınların ev içindeki görünmeyen emeği patriarkal yapının en temel dayanaklarından birini oluşturur (Acar-Savran, 1992/2020, s.11-12). Kadınların ev içinde harcadığı emeğin karşılıksız bir emek olduğunu ortaya çıkarmanın önündeki en önemli engel günlük yaşamla iç içe girmiş olan bu işlerin bir sevgi ilişkisi içinde algılanıyor olmasıdır. Her ne kadar teknolojinin gelişmesiyle ev işlerinin otomasyonu artmış olsa da sosyal prestij ölçütleri daha da ayrıntılanmış ve kadınların iş yükünde bir azalma olmamıştır. Kadınların ücretli işlerde daha çok çalışmaya başlaması da durumu değiştirmemektedir, çünkü ev içindeki geleneksel iş bölümü aynı kalmıştır. İşlerinin statüsü ve ücretleri eşit olan çiftlerin durumunda bir iş paylaşımından söz etmek mümkündür ancak bu bile daima yeterli olmamaktadır (Acar-Savran, 2019, ss.36-40).

“Ev emeği tartışması”nın kaynağını Marx’ın soyutlamalarıyla anlamaya çalıştığımızda karşımıza farklı tanımlar ortaya çıkar. Marx’a (1867) göre emek insanın kendisi ile doğa arasındaki maddi eylemleri yeniden düzenlediği bir süreçtir. Doğanın üretimlerini kendi isteklerine göre uyarlamak için kollarını, bacaklarını, ellerini, zekasını ve diğer güçlerini harekete geçiren insan dış dünyayı değiştirdikçe kendi doğasını da değiştirir. Ancak insan emeğinin bir meta olarak satılmak üzere pazara sunulması onu ilkel içgüdüsel emek biçimlerinden ayırmıştır. Çünkü her emek sürecinin sonunda emekçinin başlangıçta hayal gücünde zaten var olan bir sonuç elde edilmektedir. İşçide hareket olarak görünen şeyin üründe hareketsiz sabit bir niteliğe büründüğü bu süreç üretken emek olarak adlandırılır (s.1818). Marx, insan ile doğa arasındaki bu ilişkinin belirli toplumsal koşullar içinde vuku bulduğu söyler ve ücretli emek kavramını da buradan hareketle ileri sürer. Emekçi, kapitalistin kontrolü altında çalışır ve kapitalist işin düzgün bir şekilde yapılmasına ve üretim araçlarının akıllıca kullanılmasına özen göstererek ücretli emekçiyi denetim altına alır. Bu perspektif emek faaliyetini insan/doğa ve insan/insan ilişkisini iç içe geçirerek incelediği için değerli fakat cinsiyetsiz bir emek türünü tasvir ettiği için yetersizdir. Nitekim emeğin öznesi insan bu modelde evrensel (erkek) olarak sunulurken insan ve doğa arasındaki genel alışveriş

üretimin değişmez kaynağı olarak görülmekte ve piyasada değişime tabi olmayan emek üretken emek kategorisi içinde değerlendirilmemektedir (Hirata, vd.,2007, s. 124). Yeniden üretim alanı söz konusu olduğunda patriarkal ideolojiye hapsolan Marx'ın hane içinin kamusal alandan fiziksel olarak ayrılmasına meydan okuyan maddeci feministler tarafından eleştirilmesinin ana sebebi budur.

Marksist yazında yeniden-üretim bir üretim tarzına ilişkin sınıf ve ideoloji gibi toplumsal pratikleri sürekli kılan ve mevcut emek gücünün sürekliliği için doğum ve bakım yoluyla soyun devamını sağlayan mekanizmaların bütünüdür. Feminizmin kendi terminolojisinde de yeniden üretim doğurganlık, akrabalık ve evlilik ilişkilerinin düzenlenme biçimi olarak ele alınmakla birlikte buradaki kilit nokta, kadınların yeniden üretim alanında yaptıkları işlerin de birer *üretim* olduğunun vurgulanmasıdır (Acar-Savran,1992/2020, s.19). Bu tartışma kadınların ev içinde harcadıkları emeği görünür kılma kaygısı ile bağlantılıdır ve şüphesiz ki “*Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*” adlı kitabında aktaracak özel bir mülkiyetleri olmayan proleter kadınların aile mülkünü çoğaltmak için varisler üretmek zorunda kalan burjuva ailelerdeki kadınlar kadar ezilmeyeceğini iddia eden Engels (1884) yeniden üretimin farklı sınıflardaki kadınların ortak ezilmişliği üstünden yükseldiğini görememiştir. Onun tahlili kadınların ezilmesi ile değil daima bu ezilmenin proletarya üzerindeki sonuçları ile ilgili olmuştur. Engels kadınların işgücü piyasalarına girmesi ile cinsiyet farklarının ortadan kalktığını ve sermaye tarafından ezilen tüm kadınların devrim savaşında erkeklere katılmaları gerektiğini söylemiştir. Mübadele edilmediği için doğal bir veri olarak kabul edilen ev içi emeği de görünmez bırakmakta beis görmemiştir. Özetle; Marksizm, işçilerin kazandıkları parayla aldıkları malların tüketilebilir hale gelmesi ve gelecek kuşakların doğrulması ve bakılması için harcanan emeği tahlilin dışında tutmuştur. Marx'ın *Kapital'de* dediği gibi, “Kapitalist, işçi sınıfının yeniden-üretilmesini, emekçinin hayatta kalma ve üreme içgüdüne rahatça bırakabilir,” (Marx, 1867, s.546). Buradaki tek hata meselenin sadece “içgüdüler” düzeyine indirgenmesi değildir; asıl sorun kadınların emek sürecinin doğallık alanına sürerek teorik bakışının dışına çıkarılmasıdır.

1970'lerde konuya iki ana yaklaşım vardır: Biri feminist bir perspektiften Marksist bir sınıf analizi geliştirmek, diğeri ise toplumsal cinsiyet körü olan Marksist kategorilerle ev içi emek üzerine feminist bir perspektif geliştirmenin imkânsız olduğunu vurgulamak. Silvia Federici, Mariarosa Dalla Costa, Maria Mies ve Ariel Salleh gibi feministlerin yer aldığı birinci yaklaşım "Ev İşine Ücret Kampanyası" gibi söylemlerle ev işi için ücret talep etmiş ve ev işlerinin sosyalizasyonu sayesinde kadınların endüstriyel üretime katılımlarını sağlamayı

hedeflemiştir. Ev işinin kadın emeğinin bir türü olarak doğallaştırılmasına tepki göstermeyi amaçlayan Ev İşi İçin Ücret Kampanyası (WfH) İtalya, İngiltere, Fransa ve Amerika Birleşik Devletleri'nden bir grup kadın tarafından 1972 yazında Padua'da başlatılmıştır. Bu girişim karşılıksız yapılan her hizmetin bir bedeli olması gerektiğine inanmış ve devleti ev hizmetlerinin bir iş olduğunu kabul etmeye zorlayacak bir seferberlik süreci tasarlamıştır. WfH hem kapitalist bir toplumda “kadına yönelik baskının” temel nedenini ortaya çıkardığı için hem de kapitalizmin iktidarını sürdürdüğü ve işçi sınıfını bölünmüş tuttuğu ana mekanizmaların maskesini düşürdüğü için destekçileri tarafından devrimci olarak nitelendirilir (Federici, 2012, s.8). Ev işi için ücret talep eden örgütlü kadınlar sermaye için yıkıcı olabilir ancak erkekler ve kadınlar arasındaki ilişkilerden ziyade ekonomik ilişkilere odaklanan bu ekole göre mücadele feminist olduğu için değil, antikapitalist olduğu için devrimcidir. Marksizmlerinin feminizmlerine açıkça egemen olması sebebiyle eleştirilen bu yaklaşımın aile içindeki emek sürecini yeterince iyi çözümleyemediği düşünülür, zira ücretli emekçi ve sınıf gibi Marksist kategoriler kadınların tabiiyetleri konusunda yeterli bir açıklama yapamamaktadır (Acar-Savran, 2019). Bu durumda işçi sınıfı içindeki ataerkiyi açıklayabilmek için Marksizmin bazı yönetsel önermelerini eleştirel bir biçimde genişletmek ve insanların yeniden üretimini patriarkal kapitalizmin maddi temeline dahil etmek gerekir. Nitekim işçi ailesi içindeki erkek egemenliğinin zemini, emek gücünün yeniden üretiminde harcanan karşılıksız emeğe dayanmaktadır (Acar-Savran, 2019, s.50). Marx'ın çeşitli kavramlarının feminist tahlilin önünü tıkaması sebebiyle emek süreçleri ve üretim ilişkileri arasındaki bağlantıları toplumsal cinsiyetle açıklamak gerektiğini savunan maddeci feministler (Delphy dışında, Gimenez, 1997, Hennessy/Ingraham ve Kuhn/Wolpe,1997) işte bu noktada devreye girer ve tarihsel maddeci yöntemden vazgeçmeden bu kavramların sınırlarını aşmaya çalışır. Öte yandan, kadınların üretim süreçlerindeki konumlarına ilişkin maddeci tahliller geliştirseler de kendilerini Marksist ya da sosyalist feministler olarak adlandıran bazı isimler de vardır. (Barrett, 1980; Brenner/Ramas, 1984; Hartmann, 1981; Himmelweit, 1991)

Cinsiyetçiliğin sistematik niteliğini ifade etmek için patriarka kavramına başvuran Christine Delphy, patriarkanın kapitalizmin yanı sıra ayrı bir üretim tarzını ima ettiğini öne sürmüştür. Kadınların karşılıksız ev emeği ile kapitalizm arasındaki ilişkiden ziyade kadınlarla erkekler arasındaki “üretim ilişkisi”ne odaklanan Delphy, “Baş Düşman” (1976/2020) adlı makalesinde, asıl suçlunun kapitalizm değil erkekler olduğunu söyler. Margaret Benston ve Suzie Olah gibi isimler ev emeğinin üretken olduğunu kabul etseler de

kadının mübadele alanından dışlanışını ev içi hizmetlerin doğasına bağlamışlardır. Oysa kadınların yaptıkları işlerin değersiz görünmesinin nedeni üretim ilişkilerinin kendisidir; dolayısıyla mübadele piyasasından dışlananlar kadınlardır, onların üretimleri değil (s.93). Kadınların karşılıksız olarak sundukları emeği satan fırıncıların, fabrikaların, konfeksiyon işletmelerinin birer üretim yaptıkları kabul edilmekte ve bu süreç ulusal gelir içinde değerlendirilmektedir. Bu durum temizlik, mutfak işi ve çocuk bakımı gibi ev içi üretimleri devralan şarküteriler, lokantalar ve kreşler için de geçerlidir. Yani kadın tarafından sunulmadığı takdirde satın alınarak sağlanmak zorunda kalınan bu hizmetlerin doğası gereği karşılıksız olduğu söylenemez çünkü aile dışında gerçekleştirildiklerinde ücrete tabilerdir (Delphy., s.100). Kadınların dışarıda ücretli bir işte çalışsalar dahi ev işlerinden muaf kılınmadığının altını çizen Delphy, üretim şeklini sını ve aile tarzı şeklinde iki farklı moda işleyecek şekilde yeniden kavramsallaştırır. İlki kapitalist sömürüye yol açarken, ikincisi ataerkil sömürüye yol açar. Bu ise üretim tarzlarının birbirinden farklı ve özerk bir şekilde çalıştığı anlamına gelir. Delphy mülk sahibi sınıftan erkeklerle evlenseler bile kadınların bu sınıfa dahil olamayacağını söylemiştir; çünkü kendileri üretim araçlarına sahip değildir. Bu durumda kocalarıyla aralarındaki kölelik ilişkileri onları aşırı sömürülmüş bir sınıf haline getirir ve ortak ve özgül bir ezilmeyi paylaşan bu sınıf kapitalist üretim tarzından önce patriarkal üretim tarzı ile mücadele etmelidir (Delphy, ss.107-110).

Delphy'ye getirilen ana eleştiri Marksist feminizme yaklaşımıyla ilgilidir. Molyneux (1979) “Ev Emeği Tartışması ve Ötesi” adlı makalesinde Delphy'nin Marksizme yönelik eleştirilerinin halihazırda Marksistlerin kendileri tarafından sözlere döküldüğünden ve üstesinden gelindiğinden bahseder. Ona göre Delphy'nin çalışmaları Batı ülkeleriyle sınırlıdır, tüm kadınların evlendiğini varsayar ve problemleri ekonomik kaygılara indirger. Yazar bir üretim tarzı olarak kavramsallaştırılan patriarkanın kadınların ezilmesine yönelik evrensel bir teörinin çıkış noktası olarak kullanılamayacağını söylemiştir. Çünkü kadınları evlilik üzerinden ortaklaştırıp yalnızca ev emeğine yoğunlaşmak çok boyutlu bir nitelik taşıyan erkek egemenliklerine ve farklı dönemlere ait kadın tabiiyetlerine ilişkin bir kavrayış türetemeyecektir (s.143-144). Molyneux ev emeği tartışmasını ekonomik indirgemeci bulur; ona göre literatür kadınların erkeklerle olan ilişkisinden ziyade -Delphy bir istisnadır- kapitalizm ile olan ilişkisine odaklanmıştır. Örneğin, kadınların ev içinde tutulmasını ev içi hizmetlerin piyasadaki satın alınması durumunda başlayacak olan geçim sıkıntısına bağlayan pek çok düşünür vardır. Fakat Molyneux için bu daimî olarak böyle olmak zorunda değildir; emek gücü bir dizi kültürel, politik ve tarihsel koşula bağlıdır. Karşılıksız ev emeğinin

sermayeye sağladığı ekonomik katkılar gibi maddi etmenlerin yanında ideolojiye, dile, psikanalize ve cinselliğe bağlı olan cinsiyetler arası ilişkilere de bakılmalıdır. Zira asıl ihtiyacımız olan ev işini neden erkeklerin değil de kadınların yaptığına dair bütüncül bir açıklamadır (s.129).

Marksizmin maddeci yöntemini feminist bir tahlil için kullanan bir diğer düşünür, patriarkanın salt ideolojik bir yapı olarak değerlendirilemeyeceği görüşünde olan Heidi Hartmann'dır. Patriarkayı erkekler arasındaki dayanışmayı içeren bir toplumsal ilişkiler dizisi ve erkeklerin kadınlara egemen olmalarını sağlayan hiyerarşik ilişkiler bütünü olarak tanımlayan Hartmann (1981), bu denetimin kadınların cinselliğini kısıtlayan ve biyolojik yeniden-üretimi güvence altına alan tek eşli heteroseksüel evlilikler aracılığıyla sağlandığını söylemiştir. Kadınlara verilen görevler (çocuk yetiştirme ve ev işi gibi) onların gerekli üretken kaynaklara ulaşmalarını engellemiştir ve bu durum devlet kurumları, şirketler, üniversiteler, ordular ve ibadethaneler tarafından desteklenmektedir (ss.174-179). Buraya kadar Delphy ile ortak bir paydayı paylaşıyor gibi görünen Hartmann, patriarkayı kapitalizmden kopuk bir üretim tarzı olarak görmemesi sebebiyle Delphy'den ayrılır. Farklı cinsel yönelim, medeni durum, sınıf, ırk, milliyet grubundan kadınların patriarkal iktidara maruz kalma biçimlerinin farklı olsa da "patriarkal kapitalizmin" yeniden-üretim ile üretim tarzının bir arada düşünülmesi ile kavranabileceğini iddia eder (s.179). Ona göre -yer yer birbiriyle çelişmeler de- hem sermayenin hem de erkeklerin kadınların ezilmesinde ortak bir çıkarı vardır ve erkeklerin ailelerine tek başlarına bakmalarına yetecek düzeyde talep ettikleri "aile ücretleri" bu ortak ilginin çarpıcı bir örneğidir. 20.yüzyılda aile ücretleriyle kadınların evde tutulması erkeklere ayrıcalıklarını sürdürebilecekleri bir alan sağlarken kadınların itaatkâr işçiler yetiştirmesini isteyen kapitalistler tarafından da desteklenmiştir (ss.183-188). Hartmann, patriarkanın maddi temelinden söz etmekle beraber patriarkayı başlı başına bir üretim tarzı olarak kavramsallaştırmadığı için eleştirilmiştir. Ancak Acar-Savran; (2019) Hartmann tarzı bir "iki sistemli" yaklaşımın, üretim ile yeniden üretimi bütünleştirmekle ille de karşıt kutuplar oluşturmadığını düşünür (s.54).

Erkek egemenliği ve kadınların evde harcadıkları karşılıksız emek arasındaki bağlantıyı açığa çıkardığı için patriarka kavramı vazgeçilmez bulan Gülnur Acar-Savran (2019) karşılıksız emeğe erkekler tarafından el konulmasının, tüm kadınlar için geçerli olduğunu fakat kadınların kapitalist ilişkiler içindeki pozisyonlarına bağlı olarak bu el koymanın farklı biçimlere bürüneceğini söylemiştir. Acar-Savran, "*Kapitalizm tümüyle soyutlanarak edilemeyecek, ama kapitalist ilişkilerin bir sonucu olarak ortaya çıkmamış emek ve üretim*

süreçlerine dayalı, kendi sistematik eğilimleri ve dinamikleri olan, tarihsel olarak kapitalizm tarafından devralınmış, dönüştürülmüş ve onun maddi temeliyle eklemlenmiş bir patriarka kavramı da pekâlâ mümkündür,” demiştir (s.56). Ona göre, kapitalizm, tarihsel olarak kendinden önce gelen patriarkayı devralır, kendine uyarlar ve kendi imkanlarını da patriarka zemininde oluşturur. Dolayısıyla karşılıksız ev emeği sayesinde gerçekleşen üretimin yeniden üretimden ayrılması patriarkanın kapitalizme sunduğu bir imkandır. Bunun yanında patriarkal iç dinamikler yer yer biçim değiştirirse de kapitalizm altında devam etmektedir. Kısacası patriarka ve kapitalizm diyalektik bir bütündür: Bir yandan birbirlerini şekillendirirken bir yandan da kendine has pratikleriyle devinirler. Aralarındaki ilişki daimî bir tabiiyet veya daimî bir çelişki ilişkisi değildir; somut tarihsel koşullara göre değişir (ss.16-17). Özetle; karşılıksız emeği ekonomi içine dahil ederek onu “ev-içi iktisadi faaliyet” olarak tanımlamak ne kadar yanlışsa, “ev-içi üretim tarzı”nı kapitalizmden bağımsız patriarkal bir alana hapsedmek de (Delphy’nin yaptığı gibi) bir o kadar yetersiz kalır ve kadınların ücretsiz olarak harcadıkları ev içi emeklerinden bahsetmeden işgücü piyasası içindeki ikincil konumlarını açıklamak imkânsız olduğu için önce bakım işlerinde harcanan zihinsel ve duygusal emeğin görünür kılınması gerekecektir. Bu durum ise emeğin ev içindeki karşılıksız biçimiyle ücretli bakım işlerinde harcanan emek arasında bir sürekliliğin kurulması ile mümkündür.

1.3. Ücretli Ev Hizmetleri

20.yüzyılın son çeyreğinden bu yana, artan otomatizasyon ve standart ev aletlerinin yaygınlaşmasıyla, ev emeği biçimleri çeşitlenmiştir: güvencesiz, düşük ücretli ve köle emeğine yakın farklı biçimleri ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu biçimlerin varlığı “karşılıksız ev emeğinin” merkezi konumunu ortadan kaldırmamıştır, çünkü ev emeğinin bu farklı biçimleri bizzat “karşılıksız ev emeğinin” varlığı tarafından belirlenmektedir. Ücret karşılığı çalışan kadınlarla, ücretsiz çalışan ev kadınları arasında keskin bir kategorik ayırım yoktur; nitekim, evlerde ücret karşılığı çalışan kadınlar kendi aileleri içinde karşılıksız emek harcamaya devam ederken, bu işçileri çalıştıran kadınlar da ev işlerinin önemli bir bölümünü karşılıksız olarak yapmayı sürdürmektedir. Ev ve bakım işçiliği düşük ücretli ve prestijsiz bir iş olarak görülmesinin nedeni, onun, çalışanın tüm kişiliğinin denetlendiği çok *özel* bir emek biçimi olmasında yatar (Acar-Savran, 2019, s.78). Bu tür işçilik, genellikle hane halkının kadın üyeleri tarafından ücretsiz olarak yapılan görevlerle ilişkilendirilir ve sonuç olarak vasıfsız ve değersiz olarak algılanır. Aynı nedenler ev işçiliğinin “normalin” dışında kaldığını düşündürmüştü ve onu yer yer istihdam hukukunun dışında bırakmıştır. Ev işçiliğinin bu izole doğası, çalışanların savunmasızlığına katkıda bulunmuş ve hukuken düzenlenmiş olsa bile,

işin özel hane halkı içindeki konumu nedeniyle istihdam korumalarının uygulanması zor olmuştur (Smith, 2010, s. 309-311).

Bu hizmetler, kadın emeğinin ve sömürgecilik sonrasının kesişiminde tartışılmış (Gutiérrez-Rodriguez, 2014) ve bir sınıf belirteci, sosyal statü performansının bir sorunu olarak gösterilmiştir. Ev işinin “verimsiz” olduğuna dayanan algı, ekonomik ve sosyal katkısının değerini küçümsemekte, böylece devletlerin kendi politikalarında bile bu işin görünmez kılınması ve dışlanması için bir gerekçe yaratmaktadır. Öte yandan ev hizmetleri üzerine yapılan araştırmalar, bu mesleğin genellikle, işçiler ve işverenler arasında "güçlü bir kişisel bağlılığın" (Lutz, 2011, s. 95) veya "yakın bir kişisel ilişkinin" (Moras, 2013, s. 248) geliştiği süreci de içinde barındırdığı konusunda hemfikirdir. Bu kişiselleştirme, işverenlerin ev işçilerinden elde ettiği emeğin kalitesini en üst düzeye çıkarmasına olanak tanıyan bir etkileşim yolu ve bir emek kontrolü aracı olarak tanımlanmıştır. Kişiselleştirmenin sınıf, cinsiyet ve ırk hiyerarşilerini desteklemek gibi ideolojik bir yanı da vardır ve göçmen ev işçisine kişisel bir hayırsever olarak yaklaşmak (“annelikçi” bir istihdam ilişkisi çerçevesinde) ve onlara "cömert, fedakâr ve kibar" gibi özellikler yüklemek daha iyi hizmet kalitesi sağlamanın bir yolu olarak görülmektedir (Hondagneu & Sotelo, 2007, s. 184). Dolayısıyla mesele sadece ev işçisinin yapması gereken bir görev değildir; ayrıca kendisine bir rol de verilir. Ailenin anneye, karısına, kızına yönelik beklentileri artık ona aktarılmıştır. Ev işçisinin “aileden biri” olması beklenir ve bu retorik, saygı gösterilmesi gereken haklara sahip bir istihdam ilişkisini anlatmaktan çok, aile sorumluluklarının bir taşıyıcısı olduğunu ima eder. Bu algı ev işçisine işverenlerine karşı bir dizi “ahlaki yükümlülük” doğurabilir. Bu nedenle, fazla mesai yapması, bir ücret ödenmeden yirmi dört saat beklemede olması, işverenin ihtiyaçlarına göre izin gününün beklenmedik bir şekilde değiştirilmesi beklenebilir. Üzerinde anlaştığı maaşının bir ikamesi olarak zaman zaman hediyeler alabilir. Ancak yine de oldukça bağımlı bir konumda, işverenlerine şükran duyma gibi bir vicdani sorumluluk ile baş başadır (Pavlou, 2011, s.69).

Kişiselleştirme kimlik işlevlerinin yerine getirilmesinde her zaman gerekli bir koşul değildir. Örneğin bir erkek işveren ile bir kadın ev işçisi arasında oldukça mesafeli ve kişisel olmayan bir ilişki olsa dahi erkeğin cinsiyet kimliği korunmaktadır. Nitekim işverenin çalıştırdığı işçi, erkekliğini tehdit ettiğini düşündüğü “kadınsı” temizlik ve bakım faaliyetlerinden onu esirger durumdadır. Kişiselleştirmenin işçinin yurtdışında mahrum hissettiği saygınlığı yeniden kazanmasına yardımcı olduğunu ve yaşadığı yalnızlık ve izolasyonun hafifletilmesinde duygusal bir destek sağladığını söyleyen görüşler de vardır

(Satufa, 2015, s. 16). Örneğin Helma Lutz, işverenler ile ev içi çalışanları arasındaki ilişkiyi tamamen sömürücü bir diyalog veya “hak” bağlamında tanımlayan çalışmaların aksine işçiler ve işverenler arasında iki yönlü (her ne kadar simetrik olmasa da) bir sınır çizme sürecinden söz etmiştir (Lutz, 2011, s. 16). Buna göre kayıt dışı istihdamda, düzenleyici bir çerçevenin yokluğunda, işçilerin çıkarlarını işverenlerin çıkarlarına karşı korumanın bir yolu da kişiselleştirilmiş istihdam ilişkileri geliştirmek olabilmektedir. Yine de işçilerden beklenen duygusal ve efektif emeğin eşitsizlikçi yanını görmemek mümkün değildir. Zira ABD’li materyalist sosyolog Hochschild’in (1983) öncü çalışmasından hareketle “duygusal emek” üzerine yapılan araştırmalar göstermektedir ki değişen çağdaş üretim ilişkileri işçilerin sadece emek güçlerini değil, aynı zamanda duygularını ve kimliklerini de satmaya zorlamaktadır. Bu duygusal boyut bir yandan duyguların sosyal ilişkiler, insan bedenleri ve ruhları, nesnelere ve alanlar üzerindeki etkisini gösterirken, diğer yandan da özel hanelerdeki sosyal asimetrisi ve küresel eşitsizlikleri kanıtlar niteliktedir (Gutiérrez-Rodríguez, 2014, s. 51).

Ev emeğinin karşılıksız biçiminin yanı sıra ücretli biçimlerinin ortaya çıkması, patriarkal hakimiyetten kadınlar arası bölünmeye doğru bir kayma varmış izlenimi yaratabilir. Bazı kadınlar, başka kadınlar sayesinde, tıpkı erkekler gibi işgücü piyasasına katılabilmektedir. Oysa bu bölünmeye rağmen -hatta bu bölünme sayesinde- patriarka hala dimdik ayaktadır; çünkü bundan hem erkeklerin hem de kapitalizmin çıkarı vardır. Bu, patriarkanın ve kapitalizmin iş birliği yaparak kadınları birbirlerine karşı oynatmasının yalnızca bir örneğidir. Metropol şehirlerde giderek daha çok sayıda orta sınıf kadının meslek sahibi olması, sermayenin küreselleşmesi ve yeryüzüne dağılan göçmen kadın emek gücü ile doğrudan ilişkilidir. Çocuk ve evlilik nedeniyle işten ayrılma Almanya ve İngiltere gibi ülkelerde oldukça azalmıştır ve bu kadınların evde yaptıkları işler ağırlıklı olarak göçmen kadınların sunduğu esnek emek gücüyle sağlanır. Tüm bu gelişmeler, ücretli ev hizmetlerinde çalışan kadın emeğinin hem arzını hem de talebini artırır ve bu tabloya bir de göçmenlerle göç alan ülkeler arasındaki ilişkiler eklenince ortaya bir “bakım krizi” bırakır (Acar-Savran, 2019, ss.80-81). Küreselleşmenin bir sonucu olarak ekonominin yeniden yapılandırılması hem iş hayatının hem de göçün kadınlaşmasına neden olmuştur. Zengin ülkelerde daha iyi imkanlarla istihdam edilen kadınlar bir “bakım açığı” ortaya çıkarmış ve bu açık dadılık ve hizmetçilik rollerini üstlenecek olan kadın göçmenler tarafından doldurulmuştur. Denizaşırı ülkelerde iş bulan kadınların kazandıkları paralarla ailelerini destekleme konusunda erkeklere nazaran daha güvenilir bulunmaları da bir başka sebeptir. Başlıca kadın göçü Orta Amerika ve Meksika’dan ABD’ye, Afrika ve eski Sovyet Bloku’ndan Avrupa’ya, Güneydoğu Asya’dan

Doğu Asya kaplanlarına veya petrol zengini Orta Doğu'ya doğrudur (Heywood, 2011 / 2013, s. 505-506) ve buna sosyal devlet hizmetlerinin çökme eğilimi de eklenince düşük ücretli bakıcılardan oluşan bir kadınlar ağı ortaya çıkmıştır. Göç ve yoksulluk ile birleşen bu işgücü arzı yeni eşitsizlik örüntüleri yaratan patriarkal iş bölümünün modern versiyonudur.

Uluslararası Göç Örgütü (IOM) bir ülke veya uluslararası sınırlar içinde geçici veya kalıcı olarak ve çeşitli nedenlerle olağan ikamet ettiği yerden uzaklaşan kişileri göçmen olarak tanımlamıştır. Terim, sığınmacılar, mülteciler, göçmen işçiler ve uluslararası öğrenciler gibi statüleri yasal olarak tanımlanmış kişileri içerdiği gibi kaçak ve belgesiz olanlar gibi hareketlilikleri hukukta özel olarak tanımlanmamış kişileri de içerir. Öte yandan göçmen işçi, Birleşmiş Milletler'in 1990 yılında imzaya açıp 2003 yılında yürürlüğe soktuğu Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Fertlerinin Haklarının Korunmasına Dair Sözleşme'nin (OHCHR) 2.maddesine göre *“vatandaşlık bağı ile bağlı olmadığı bir Devlette ücret ödenen bir faaliyette çalıştırılacak, çalıştırılmakta olan veya çalıştırılmış olan bir kişiyi”* ifade etmektedir. 97 sayılı Sözleşmeyi tamamlayıcı nitelikte olarak Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) tarafından hazırlanan *“Göçmen İşçiler Hakkında 143 No'lu Sözleşme”* ek hükümlerinin 11.maddesine göre ise *“bir başkası tarafından istihdam edilmek amacıyla, bir ülkeden diğerine göç eden ya da göç etmiş bulunan bir kimse ile düzenli olarak göçmen işçi olarak kabul edilen herhangi bir kişi”* göçmen işçi kategorisinde sayılacaktır. Bu Sözleşme sınır çalışanlarını, ülkeye kısa vadeli olarak girmiş olan serbest meslek mensuplarını ve sanatçıları, denizcileri ve özel olarak eğitim ve öğretim amacıyla gelen kişileri tanımın dışında tutmuştur.

Uluslararası Çalışma Örgütü'nün özel olarak ev işçileri ile ilgili kabul edilen belgesi ise 16 Haziran 2011 tarihli 189 No'lu Sözleşmedir. Sözleşmenin 1.maddesi ev hizmetini *“evin belirli bir üyesi veya tüm aile fertleri için evde veya aile fertleri için icra edilen her türlü iş”* olarak tanımlanmış ve *“bu işler arasında, çocuk, hasta ve özürlü bakımı, ev temizliği, yemek yapma, ütü yapma, çamaşır yıkama, bahçe bakımı, evin güvenliğini sağlama ve ailenin şoförlüğünü yapma”* gibi çok çeşitli işleri koymuştur. Ev işinin geleneksel saiklerle kadına yüklenmesi ve sınırlarının çizilmemesi onun uzun bir süre boyunca kurumsal bir iş olarak kabul edilmesini engellemiştir. Ulusal iş hukukunda veya uluslararası belgelerde de bu kadar geç yerini almasının sebebi budur. ILO ev işçisinin *“istihdam ilişkisi içinde ev işlerini yapan kişi”* olduğunu söyler. Buna göre ev işçisi tanımı, *“yarı zamanlı (part-time) ev işleri yapan; bir veya birden fazla işveren için çalışan; ülke vatandaşı olan veya olmayan, evde yaşayan veya yaşamayan ev işçilerini”* kapsamaktadır. ILO ev işçilerinin doğrudan bir hane tarafından veya istihdam büroları gibi üçüncü taraf bir kurum aracılığıyla çalıştırılabileceğini belirtir

(ILO, 2011). Görüldüğü gibi burada ev işçisi olmanın ön koşulu bu işi dışarıdan birinin ücretli olarak yapmasıdır. Başka bir deyişle aile içindeki kadının ev içi emeği ücretsiz olarak icra edildiği için “ev işi” kategorisi içine alınmamıştır. Bu, bizzat, aile bireyi tarafından yapılan işlerin uluslararası kuruluşlar tarafından da yok sayıldığına bir göstergesidir.

Tanımlar doğrultusunda, bir ülkeden başka bir ülkeye yasal ve yasal olmayan yollarla göç ederek ev hizmetlerinde çalışan kişiyi göçmen ev işçisi olarak adlandırmak mümkündür. Son yıllar, kadınların işgücüne katılımındaki artışa paralel olarak dünyada ücretli ev işçiliğinin yeniden canlanmasına neden olmuştur. ILO (2010), kayıt dışılığı nedeniyle kesin olmamakla birlikte, ev hizmetlerine ilişkin istatistiki verilerin, dünya çapında 52,6 milyon civarında olduğunu söyler. Mevcut verilere bakıldığında, ev hizmetinin dünyadaki toplam istihdamın yüzde 1,7'sini oluşturduğu, ev işçiliğinin gelişmiş ülkeler, Doğu Avrupa ve BDT ülkelerinde daha az yaygınken, gelişmekte olan ve gelişmekte olan ülkelerde çok daha yaygın olduğu görülmektedir (ILO, 2010). “Yeni” ev işçilerinin çoğunu ise orta sınıf kadınlar tarafından istihdam edilen göçmen kadınlar oluşturur. Ev İşçileri Komitesi'nin IV (1) ve IV (2) raporları hakkında ILC'nin 99. oturumundaki (2010) tartışmalara dayanarak, kapsamlı bir standart için kabul ettiği Ev İşçileri için Kapsama Yakınsır İş başlıklı Rapor ev hizmetleri alanında çalışan işçilerin %83'ünün kadın olduğunu tespit etmiş (ILO, 2013). Daha çok kadınlarla ilişkilendirilen bu mesleğin, yasal bir sözleşme olsun ya da olmasın, dünya genelindeki çoğu ülkede sınıfsal olarak daha az ayrıcalıklı kabul edilen göçmenler tarafından gerçekleştirildiğini tasdik etmiştir. Çünkü gelişmiş ülkelerdeki kadınlar kitlesel olarak ana istihdam sektörüne girmeye ve kamusal alanda aktif bir rol iddia etmeye başlasa da özel alandaki rolleri değişmemiştir. Temizlik, yemek pişirme ve alışveriş gibi günlük ev işlerinin yanı sıra çocukların ve yaşlıların bakımı ile ilgili sorumlulukların ana taşıyıcıları olmaya devam etmişlerdir. Erkekler ve kadınlar arasındaki farklılıkların uzlaştırılmasına yönelik bir reform yapılmadığı ve bakım hizmetleri kamusal otoriteler tarafından yeterince temin edilmediği için ailevi sorumluluklar; modern devlet, özellikle de refah devlet nezdinde, daima bir sorundur. Dolayısıyla, özel düzeyde farklı bir düzenleme türü aranmıştır. Bu düzenleme ise gelişmiş dünyadaki kadınların kamusal yaşama katılma haklarını kullanabilmeleri için yerlerine daha yoksul, gelişmekte olan ülkelere gelen kadınları istihdam etmeleri ile sağlanmıştır (Pavlou, 2011, s.70).

Irkları, cinsellikleri, etnik veya dini geçmişleri ne olursa olsun ev içi emekten sorumlu kılınanların kadın olması cinsiyetçi iş bölümü ile açıklanırken (Federici, 2012), sosyal farklılıklar ve eşitsizliklerin yeniden üretiminde kritik bir rol oynayan göçmen ev işçiliği

mekânsal ve sosyal sınırların müzakere edildiği bir alan olarak tanımlanır. Göçmen ev işçilerinin istismara ve sömürüye özellikle duyarlı oldukları kabul edilmektedir ve bu savunmasızlık yemek pişirme, temizlik ve bakım gibi işlerin görünmez doğasından, işçilerin işverenlerine bağımlılık düzeylerinden (gelir, konaklama ve göçmenlik statüsü için), belirli mesleki zorluklara ilişkin açık yasal düzenlemelerin olmamasından ve genellikle kısıtlayıcı bir göçmenlik statüsünden kaynaklanır (Murphy, 2013, s. 600). Bu endişeler ev işleri senaryosunda işveren ve işçi arasındaki güç dengesizliği üzerinde yükselmektedir ve Anderson'ın (2010) gözlemlediği gibi, göçmenlik kanunu göçmen ev işçilerini (diğer düşük ücretli göçmen işçiler gibi) “güvencesiz işçilere” dönüştürebilir. Durumları istikrarsızlık, güvensizlik ve sosyo-ekonomik kırılganlık ve korumasızlık ile karakterize edilir ve tüm bu faktörler, ev işi sömürsünün toplumsal cinsiyet ve etnik kökenle kesiştiği noktada sınıf, ırk, milliyet ve cinsiyete dayalı çoklu, kesişen ayrımcılık biçimleriyle daha da karmaşık hale gelir (s.303).

Andall (2003, s.40) Avrupa'da hizmet veren bir kastın ortaya çıkışına işaret etmiş ve Asya ve Afrika'dan Batı Avrupa'ya göç eden kadınların içinde olduğu bu ev işi sektörünün giderek ırksal ve hiyerarşik bir hale büründüğünü söylemiştir. Ev işçileriyle ilgili etnik ve dini hiyerarşiler oluşturulurken bu durum işverenlerin belirli gruplar üzerindeki tercihlerine de yansır. Örneğin İspanya'da, Faslı kadınların İslam karşıtı önyargılar nedeniyle çocuk bakımı sağlamak için çalıştırılma olasılığı çok düşüktür, ancak temizlik sektöründeki en büyük etnik gruplardan birini oluştururlar. Latin Amerikalı kadınlarla paylaşılan ortak kültür ve Latin Amerikalıları sevgi dolu ve şefkatli olarak tasvir eden algılar ise onları özellikle çocuk bakımı söz konusu olduğunda işverenlerin tercihlerinde ilk sıraya koyar gözükmektedir (Williams & Gavanoas, 2008, s. 22-24). Avrupa'da ev hizmetlerinde çalışan göçmen kadınlar farklı etnik ve sosyal arka planlardan gelmelerine rağmen, çağdaş ev işçiliğinin ve yarattığı küresel eşitsizliklerin manzarasını anlamamıza yardımcı olan bazı ortak özellikler de vardır. Ramirez-Machado (2003), kadın ev işçilerinin ev hizmetlerine katılmalarına katkıda bulunan birkaç neden olduğunu ileri sürer: fakir bir ailenin üyesi olma, çok az eğitime ve pazarlanabilir becerilere sahip olma veya iyi eğitim düzeyine rağmen ülkelerindeki yüksek işsizlik oranı, kırsal yoksulluk, tarım sektörünün yıkımı ve ekonomik krizler. Bu temel faktörlerin bir sonucu olarak, kadınların, ailelerini desteklemek ve geleneksel toplumsal cinsiyet rollerini değiştirerek çocuklarına daha iyi bir gelecek sağlamak amacıyla hem kendi ülkelerinde hem de uluslararası düzeyde ev içi hizmet pazarına itilmesi normaldir.

Ev işlerini tarihsel bir bakış açısıyla inceleyen Sarti (2008) sektöre giriş saiklerinin çeşitlilik gösterebileceğini söylemiştir. Şu anda bu sektörde çalışan kadınların daha fakir ülkelerden daha zengin ülkelere doğru bir göç yolu izledikleri doğrudur ancak bu her zaman kendi ülkelerinde alt sınıf oldukları anlamına gelmemektedir. Aksine, çoğu kez menşe ülkelerinde orta sınıfa mensupturlar; yüksek eğitim almışlardır ve kalifiyedirler. Ancak yetersiz maaşları olan işlere sahip oldukları için kendi ülkelerini terk ederler (s.77-80). Kısacası düşük vasıflı ve marjinal kabul edilen bir işte çalışmak için ve farklı dışlanma türlerini de göze alarak nispeten iyi bir sosyal statüye sahip oldukları yerlerden ayrılmışlardır. Mesleki ve eğitim geçmişleri ile temaslarını kaybetmişler ve böylece daha nitelikli ve sosyal olarak saygı duyulan bir mesleğe geri dönme şanslarını yitirmişlerdir. Dahası, çağdaş ev işçileri artık sadece genç, bekar kadınlardan oluşmamaktadır; tersine, bunlar genellikle kendi çocukları olan kadınlardır. Bununla birlikte çalışmaya başladıklarında kendi çocukları olmasa bile, işlerini kaybetme korkusuyla ve üstesinden gelinemez zorluklar nedeniyle çocuk sahibi olmaktan cayan kadınlar da vardır. Neticede kişisel tercihlerini bu tür bir istihdamla uzlaştırmak daima zor olacaktır (Pavlou, 2011, s.71).

Tüm bunlar akılda tutulduğunda, modern devletlerde cinsiyet eşitliğine gerçekten ulaşıp ulaşılmadığına dair rahatsız edici sorunun cevabı olumsuz kalmaktadır. İnşa edilen toplumsal cinsiyet eşitliği “başka” birilerini, kadın göçmenleri, yani ayrımcılığın ve dışlanmanın merkezinde olan bir grubu kapsamamaktadır. Bu ise ortaya çıkan eşitsizlikler üzerine yeniden düşünmemiz gerektiğinin bir göstergesidir.

Kadın emeğine ilişkin genel kavram ve tartışmaların çerçevesinin ortaya koyulmaya çalışıldığı bu bölüm, sonraki bölümlerde incelenecek konuların temellendirilmesi bakımından önem arz etmektedir. Devam eden bölüm hem uluslararası arenada hem de Avrupa Birliği’ndeki hukuki düzenlemelerden bahsetmektedir. Göçmen ev işçileri ile ilgili yasal düzenlemelerin ne oranda etkili olup olmadığı yukarıda anlatılan yapısal sorunlarla yakından bağlantılıdır.

BÖLÜM 2

ULUSLARARASI DÜZENLEMELERDE GÖÇMEN EV İŞÇİLİĞİ

Göçmen ev işçilerinin aile birleşimine, eğitime, sağlık hizmetlerine ve barınmaya sınırlı bir erişimi vardır ve düşük ücretler ve ücretlerin ödenmemesi, aşırı ve tanımlanmamış çalışma saatleri, yetersiz dinlenme ve boş zaman, sosyal güvencenin eksikliği ve psikolojik ve fiziksel istismar ile karşı karşıyalardır. Kamusal ve özel alan arasında tanımlanmış klasik cinsiyet ayrımcılığı ile birlikte bu sorunlar, uluslararası alanda bazı reformlara yol açmıştır. Bu bağlamda, bu bölüm, çağdaş, ücretli ev işleri meselesinin insan hakları yönünü keşfetmeye çalışmaktadır. İlk olarak, kadın göçmenlerin korunmasına yönelik uluslararası yasal çerçeve sunulacak, ardından; Avrupa Birliği'nin ve buna bağlı alt kuruluşların göçmen ev işçilerine yönelik düzenlemelerinden bahsedilecektir.

2.1.Uluslararası Düzenlemeler

Uluslararası hukuktaki gelişmeler ev işçilerinin ve özellikle göçmen ev işçilerinin içinde olduğu belirli hak boşluklarını tanımaya başlamıştır. İnsan Hakları Evrensel Beyanamesi

(UDHR, 1948) ve bunu izleyen temel uluslararası İnsan Hakları Antlaşmaları göçmen ev işçilerinin haklarını korumayı taahhüt eden maddelere sahiptir. Bu sözleşmelerin pek çoğu vatandaş olmayanlara da uygulanır ve ayrımcılık karşıtı hükümler içermektedir. Örneğin 16 Aralık 1966'da Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından kabul edilen Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesinin (ICCPR) her türlü kölelik ve köle ticaretini ve zorla çalıştırmayı yasaklayan 8. maddesi göçmen ev işçilerinin korunması açısından önemlidir. Sözleşmenin 22. maddesi örgütlenme özgürlüğünü tesis ederken, bir yabancıнын ülke topraklarından sınır dışı edilmesini düzenleyen 13.madde diğer insan hakları sözleşmeleri için yasal bir zemin oluşturmuştur (ICCPR, 1966). Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi'nin (ICESCR) 7-10. maddeleri ise herkesin tatmin edici, adil ve elverişli çalışma koşullarından eşit bir şekilde yararlanma hakkı olduğunu belirtmektedir.

1969 tarihli Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme'nin (ICERD) 5.maddesinde; ırk, renk, ulusal veya etnik köken ayrımı yapılmaksızın, siyasetten yararlanma ve medeni, ekonomik, sosyal ve kültürel haklar konusunda herkesin kanun önünde eşit olduğu ifade edilmektedir (ICERD, 1969, s.220). Sözleşme, göçmenleri ayrımcılığa karşı savunmasız gruplardan biri olarak tanımlamış ve Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması Komitesi (CERD) ulusal makamlara belgeli veya belgesiz, düzenli veya düzensiz, ülkedeki tüm yabancıların insan haklarından yararlanmaları gerektiğini hatırlatmıştır. Göçmen ev işçileriyle son derece ilişkili olan vatandaş olmayanlara yönelik ayrımcılık hakkında bir Genel Tavsiye hazırlayan Komite, devletleri göçmen düşmanlığının çağdaş ırkçılığın temel göstergelerinden biri olduğu konusunda uyarmıştır (CERD, 1969). Ayrıca Taraf Devletlere vatandaşlar ve vatandaş olmayanlar arasında ayırım yapma olanağı tanıyan 1.maddenin 2. paragrafına atıf yaparak, bu hükmün suiistimal edilmemesi gerektiğini belirtmiş ve vatandaş ve vatandaş olmayanlar arasındaki herhangi bir farklılık meşru bir amaç doğrultusunda uygulanması gerektiğinin altını çizmiştir. Bu nedenle İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinde, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesinde ve Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmede tanınan ve açıklanan hak ve özgürlükleri azaltacak şekilde yorumlanmamalıdır (CERD, 2004, s.2). Ayrıca CERD'in 30 No.'lu Genel Tavsiyesi'nde (2004), istihdam alanında da "çalışma koşulları ve çalışma gereklilikleriyle ilgili olarak" her türlü engelin kaldırılmasını gerektiği vurgulanmaktadır. 34.madde vatandaş olmayan işçilerin ve özellikle vatandaş olmayan ev işçilerinin karşılaştığı pasaport alıkoyma, yasadışı hapis, taciz ve fiziksel saldırı gibi ciddi sorunlardan bahsetmekte ve Taraf Devletlere bu durumlara karşı etkili önlemler almaları

gerektiği ifade edilmektedir. CERD kadınlara yönelik ırk ayrımcılığının özel biçimleri olduğunu kabul etmektedir. Dolayısıyla, kadınların ırk, renk, ulusal veya etnik köken temelinde karşılaştıkları her türlü dezavantajlı durumun izlenmesini zaruri görür. Komitenin 25 No.'lu Genel Tavsiyesine (2000, s.1) göre kadın ve erkeklerin özel ve kamusal alanlardaki farklı yaşam deneyimleri açık bir şekilde tanınmaz ise ırksal önyargı saikli tecavüz gibi ırk ayrımcılığından esas olarak kadınların etkilendiği durumlar tespit edilemeyebilir. Bunun ise hiç kuşkusuz yıkıcı sonuçları olacaktır.

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından 1979'da Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi'nin (CEDAW) kabul edilmesi bir başka önemli gelişmedir ve özellikle Sözleşme'nin 2. maddede tüm taraf devletleri kadınlara karşı her türlü ayrımcılığı kınamaya ve kadına karşı ayrımcılığı ortadan kaldırmaya yönelik politikaları sürdürmeye çağrı yapılmaktadır. 6. madde kadın sömürsünün ortadan kaldırılmasını savunmakta ve 11. madde istihdamla ilgili hakların eşitliğini öngörmektedir. CEDAW, çalışma koşulları ve ücretler konusunda toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamak için çaba gösterilmesi gerektiğini vurgulamış ve göçmen kadınların maaş eşitsizliklerinden daha fazla mustarip olduklarının altını çizmiştir. CEDAW Komitesi ev işi sorununu ilk olarak 1991'de 17.30 Sayılı Genel Tavsiye Kararında ele almış ve "gayri safi millî hasılaya önemli bir katkısı olan kadınların" ücretsiz ev içi faaliyetlerinin de dikkate alınmasını önermiştir. Bu, ev işini bir iş olarak kabul etme yolundaki ilk adımdır (CEDAW, 1991). CEDAW Komitesi'nin göçmen kadınların aile birliğine sahip olmak ve vatandaşlık edinmek konusunda erkeklerle aynı haklara sahip olduğu yönündeki açıklaması 21.31 Sayılı Genel Tavsiye Kararı'nda yer almaktadır (CEDAW 1994). 1999 tarihli Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Sözleşmenin İhtiyari Protokolü ise insan hakları ihlalleri ile ilgili olarak iletilen bireysel şikayetler için olanak sağlamaktadır. Bu önemli bir adımdır. Nitekim göçmen kadınların varış ülkelerinde bir araya gelerek polis memurlarının göremediği durumları ihbar edebilmelerini mümkün kılmaktadır (UN, 1999). CEDAW Komitesi ayrıca düşük ücretli işlerde yüksek istismar ve ayrımcılık riskiyle çalışan kadın göçmen işçiler hakkında 26 sayılı Genel Tavsiye Kararını (2008) yayınlamıştır. Burada göçmenlerin genellikle kendileri için ne tür işlerin uygun olduğu konusunda cinsiyetçi algılarla karşı karşıya kaldıkları ve bunun da istihdam fırsatlarını kısıtladığı belirtilmektedir (CEDAW, 2008, para.13). Söz konusu sektörler her zaman ulusal hukuk kapsamındaki diğer mesleklerle aynı yasal korumaya sahip değildir, bu nedenle göçmen kadınlar kendilerini genellikle sözleşmesiz, ücretsiz ve sosyal güvencesiz çalışırken bulurlar (CEDAW, 2008,

para.14). Cinsiyete dayalı ayrımcılığa maruz kaldıkları gibi, milliyetleri, dilleri, dinleri veya diğer özelliklerinden dolayı yabancı düşmanlığı ve ırkçılığın da kurbanı olabilirler (CEDAW, 2008, para. 14). CEDAW Komitesi'ne göre, kadın göçmen ev işçilerinin karşılaştığı belirli durumları daha iyi anlamak için kadın göçünü toplumsal cinsiyet perspektifinden analiz etmek şarttır. Komite, bununla ilgili STK'ların cinsiyete duyarlı hak temelli politikalar oluşturmasının gerekliliğine değinerek bu sürece dahil olan Devletler için de bazı yükümlülükler getirmiştir. Menşe ülkeyle ilgili olarak, yaş, medeni durum, hamilelik veya annelik durumunun göç üzerindeki ayrımcı kısıtlamaların kaldırılmasının altını çizmiş (CEDAW, 2008, para.24); geçiş ülkeleri için ise kadın göçmen işçilerinin hakları konusunda kamu görevlilerini eğitmeleri ve kendi yetkileri altında meydana gelen ihlalleri yargılamaya tabi tutmamaları gerektiğini vurgulamıştır (CEDAW, 2008, para.25). Varış ülkelerine gelince göçmenlik üzerindeki ayrımcı yasakların kaldırılması ve ulusal yasaların uluslararası anlaşmalarda formüle edilen eşitlik ilkesiyle tutarlı olması talep edilmektedir. Bu ülkeler ücretli ev işi gibi kadınların çoğunlukta olduğu sektörleri ve işyeri koşullarını izlemeli ve iş kanunları ile korumaya almalıdır (CEDAW, 2008, para.26). Devletler kadın göçmen işçilere ait seyahat veya kimlik belgelerine hiç kimsenin el koymamasını ve aile birleştirme planlarının cinsiyet temelinde ayrımcı olmamasını sağlamakla yükümlüdür. Yine adalete erişimin kolaylaştırılması yalnızca şikâyet mekanizmalarına erişimi içermemeli; istismarcı işverenlerini, kocalarını ve diğer akrabalarını terk etmek isteyen kadın göçmen işçiler için geçici barınaklar sağlanmalıdır.

Göçmen işçilerin haklarının daha geniş bir çerçevede ele alınması gerektiğini tasdik eden en önemli uluslararası belgelerden biri de Tüm Göçmen İşçiler ve Aile Fertlerinin Haklarının Korunmasına Dair Uluslararası Sözleşmedir (CRMW). 18 Kasım 1990'da BM Genel Kurulu tarafından oylanmaksızın kabul edilen ve kapsamlı bir koruma sağlayan bu belge AB Üye Devletlerinin hiçbirisi tarafından onaylanmamıştır. Göçmen işçi gruplarını sınır işçileri, mevsimlik işçiler, serbest meslek sahipleri, denizciler ve gezginciler gibi belirli kategoriler ile tanımlayan Sözleşme sömürüyü ortadan kaldırmaya odaklanarak göçmen işçiler ve aile üyeleri için bazı asgari standartlar belirlemiştir. CRMW'nin (1990) 7.maddesine göre Taraf Devletler kendi ulusal yargı yetkilerine tâbi fakat insan haklarına ilişkin uluslararası belgelere uygun olarak tüm göçmen işçilere ve aile üyelerine cinsiyet, ırk, renk, dil, din, inanç, siyasi görüş, ulusal, etnik veya sosyal köken, milliyet, yaş, ekonomik veya medeni durum, doğum vd. ile ilgili herhangi bir ayırım olmaksızın Sözleşmede öngörülen hakları sağlamayı taahhüt etmekle yükümlüdür. Sözleşmenin 44. Maddesi ise ailenin toplumun “doğal” ve “temel”

grubu olduğunu ve bunun Devlet tarafından korunması gerektiğini söyleyerek göçmen işçilerin eşleri ve “bakmakla yükümlü” oldukları reşit olmayan bekar çocukları ile yeniden birleşmelerini kolaylaştırmak ve aile birliklerini korumak için uygun önlemler alınacağını belirtmektedir. Aslında, Göçmen Hakları Sözleşmesi göçmenlere istisnai haklar tanımaz; temelde göçmen işçilerin ve ailelerinin diğer tüm insanlarla aynı temel insan haklarına sahip olduğunu yeniden teyit eder. Diğer yandan Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Fertlerinin Haklarının Korunması Komitesi (CMW) ulusal kurumları ve aktörleri izleme ve ölçme mekanizması olarak işlev görmektedir ve CRMW maddelerinin uygulanmasından sorumludur. CMW Komitesi Ekim 2009'daki on birinci oturumunda Devletlere Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Üyelerinin Haklarının Korunmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme kapsamındaki yükümlülüklerini nasıl yerine getirecekleri konusunda rehberlik edeceğini beyan etmiştir. Bu bağlamda yayımlanan Göçmen Ev İşçileri Hakkında 1 No.lu Genel Yorumda (2011) tanımlanan insan hakları sorunlarının çoğu esasen tüm ev işçileri ile ilgili olsa da bazı endişeler göçmen olan ev işçilerinin durumuna özgüdür. Genel olarak göçmen ev işçilerinin belirli sömürü ve istismar biçimlerine karşı yüksek risk altında olduğu vurgulanmış ve aileden uzakta, başka bir ülkede ve yabancı bir dilde yaşamının izolasyonu; temel destek sistemlerinin eksikliğinin yasal statüyle ilgili sıkıntıları ve işverenlerin işyerini terk etme özgürlüklerini kısıtlayan uygulamalarının işe ve işverene bağımlılığı getirdiği söylenmiştir. Bu riskler ve kırılmalıklar, belgesiz (undocumented) ve düzensiz (irregular) durumda olan göçmen ev işçileri için daha da ağırlaşmaktadır; bunun nedeni, yetkisini kötüye kullanan bir işverenden korunmak için Devlet yetkilileriyle iletişime geçtiklerinde sınır dışı edilme riskiyle karşı karşıya kalmalarıdır (md.7). Dolayısıyla, Komite, devletleri Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Fertlerinin Haklarının Korunmasına Dair Sözleşmeden doğan yükümlülüklerini, bilhassa göçmen ev işçileri konusunda hayata geçirmeye çağırır. Devletlerin göç, çalışma koşulları, sosyal güvenlik, borç, finans ve işle ilgili ücretler gibi uygulanabilir ulusal ve uluslararası yasal çerçeveler hakkında bilgilendirme yapmasını talep eder (md.29) ve menşe devletler, transit devletler ve istihdam devletleri işe alma ve yerleştirme süreçlerini düzenleme ve izleme sorumluluğunu paylaştığı için iş birliği yapmaya teşvik eder (md.31). Komite, göçmen ev işçilerinin sınır dışı edilme korkusu olmadan mahkemelere ve diğer adalet mekanizmalarına erişebilmeleri gerektiğini nitekim zorla çalıştırma veya esaret koşulları dahil olmak üzere çeşitli istismar biçimleriyle karşı karşıya olduklarını ifade etmiştir (md.50). Ayrıca kullandıkları göç kanalları ve istihdam edildikleri sektörler açısından kadın göçmenlerin konumunun erkek göçmenlerden farklı olduğu bir kez

daha belirtilmiş ve Devletler cinsiyetlendirilmiş işgücü piyasasını, toplumsal cinsiyete dayalı şiddetin evrensel yaygınlığını ve geleneksel rolleri dikkate almaya davet edilmiştir (md.60).

BM’de "Özel Raportörler" olarak anılan yetkililer İnsan Hakları Konseyi veya Genel Sekreter tarafından bireysel olarak atanan özel çalışanlardır ve bunlardan birkaçı göçmen ev işçilerinin karşılaştığı insan hakları sorunlarıyla doğrudan veya dolaylı olarak bağlantılı konuları da incelemiştir. Kadına Karşı Şiddet, Nedenleri ve Sonuçları Eski Özel Raportörü Radhika Coomaraswamy (1966), ev işçilerine yönelik şiddetin acil olarak çözülmesi gereken bir konu olduğu konusunda uluslararası toplumu uyarmıştır. Raportöre göre bu konudaki sessizlik hem menşe hem de ev sahibi Devletlerin göçmen işçiliğiyle bağlantılı ekonomik faydalar nedeniyle sorumluluklarını kabul etme konusundaki isteksizliğinden kaynaklanmaktadır. Onun ardılı olan Yakın Ertürk (2009, s.20) ise kendi raporunda göç üzerindeki kısıtlamaların yeniden düşünülmesi ve uluslararası iş hukukunun kadınların göçmenlik statüsünü eşlerine "bağımlı" kılan cinsiyet önyargılarından arındırılması gerektiğini vurgulamıştır. Kadınların hukuki (de jure) durumu ile fiili (de facto) durumu arasındaki farka ilişkin endişeleri dile getiren Gabriela Rodríguez (2004, s.9), Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal Konseyi bünyesinde hazırlanan Göçmen İşçileri Raporunda kadınların istihdamda ve toplumda ilerlemeleri sağlanmak isteniyorsa göçmen ev işçileri için insana yakışır çalışma koşulları yaratılması gerektiğini vurgulamaktadır. Göçmenlerin yaşadıkları yabancı dil sorununa dikkat çeken Rodríguez raporda, sözlü ve psikolojik tacizin yanında (para.26) cinsel istismara maruz kalan göçmen ev işçilerinin, kendilerine inanılmayacağı veya kızılabilceği düşüncesiyle, bu durumları ailenin diğer fertleriyle paylaşmaya cesaret edemediklerini tespit etmiştir (para.27). Köleliğin çağdaş biçimleri, nedenleri ve sonuçları üzerine açıklamalarda bulunan bir diğer Raportör Gulnara Shahinian (2010, s.14) göçmen işçilerin, kadınların ve çocukların sömürü amacıyla insan ticareti mağdurları olarak işe alınması konusunu ele almıştır. Kaçakçılık gibi organize şiddet içeren suçlar diğer bağlamlarda göz ardı edilemezken, ev işçilerinde genellikle yasal görünen veya sosyal olarak kabul gören faaliyetler kapsamında gerçekleştiği için dikkate alınmamaktadır. Zira işveren pozisyonundaki acenteler istismara yol açacağını bilmelerine rağmen ev işçilerini çalışma koşulları konusunda kasıtlı olarak aldatırlarsa veya yasadışı denetim uygulamalarına (pasaportların elden çıkarılması gibi) girerlerse insan ticaretinin failleri olurlar (para.60).

Ev işçilerinin istihdam koşullarına ilişkin asgari yaşam standartları oluşturmaya yönelik “acil ihtiyaçtan” hareketle yola çıkmış olan alandaki en önemli aktörlerden biri de

Uluslararası Çalışma Örgütü'dür (ILO). Birleşmiş Milletlere bağlı bir kuruluş olan Uluslararası Çalışma Örgütü, BM belgelerinde belirtilen insan haklarına nasıl ulaşılacağı konusunda daha fazla ayrıntıya girer ve çalışmaları BM'yi tamamlayıcı niteliktedir. ILO'nun pek çok Sözleşmesinde tüm işçileri koruyan ve bu nedenle ev işlerinde çalışan kişilere de uygulanabilen bir dizi hüküm bulunmaktadır. Sekiz temel ILO Sözleşmesi vardır (29, 87, 98, 100, 105, 111, 138 ve 182 sayılı Sözleşmeler) ve bunlar örgütlenme özgürlüğü, toplu pazarlığı etkin bir şekilde uygulama hakkı, zorla çalıştırma ve istihdam ve mesleğe ilişkin ayrımcılığın ortadan kaldırılması ve çocuk işçilerin çalışma yasağı gibi temel ilkeleri ve hakları belirlemektedir. Temel Sözleşmelerden ayrı olarak diğer önemli ILO Sözleşmeleri işçiler için anneliğin korunması, ücretli tatiller, sosyal güvenlik yardımları, işsizlik yardımları, ücretli hastalık izni ve işyerinde güvenlik gibi konular üzerinde durmuştur (Pavlou 2011, s. 73). Göçmen işçilerle ilgili özel endişelere ilişkin sözleşme ise 1975 tarihli Göçmen İşçiler Sözleşmesi No. 143'tür. Bu Sözleşme Madde 8 (1) 'de istihdam amacıyla bir eyalette yasal olarak ikamet eden ve daha sonra herhangi bir nedenle işini ve dolayısıyla çalışma iznini kaybeden bir göçmen işçinin otomatik olarak oturma iznini de kaybetmemesi gerektiğinin altını çizmiştir. Ülke vatandaşlarının ve göçmen işçilerin işverenlerini eşit şartlarda seçme ve değiştirme hakkı ise Madde 8 (2)'de güvence altına alınır.

ILO No.143 söz konusu hükümlerinin göçmen statüleri belirli bir işverene ve iş sözleşmesine bağlı olan kayıt dışı göçmen ev işçileri için büyük önem taşıdığı açıktır. Ancak en önemli ve kapsamlı girişim 16 Haziran 2011 tarihinde 189 No.lu Ev İşçileri Sözleşmesinin ve 201 No.lu Tavsiye Kararının kabul edilmesiyle gelmiştir. “Ev İşçileri için İnsana Yakışır İş” başlığıyla öne çıkan anlaşma ev işlerinin özgüllüğü kapsamında ev işçilerinin korunma gerekliliğini ele alan ilk uluslararası belge olduğunu ve onlara iş kanunlarında yer alan diğer işçilerle aynı temel hakları sağladığını belirtmiştir. Müzakereden önceki raporda işaret edildiği gibi Sözleşme, desteğe ihtiyaç duyan işçi kategorilerinin etkin bir şekilde nasıl düzenleneceğine dair spesifik, yapıcı bir rehberlik sağlamayı amaçlar (ILO, 2010). Göçmen ev işçilerine dair spesifik kategori ise 8. Maddede ele alınmıştır (ILO, 2011).

Madde 8

1. Ulusal yasalar ve düzenlemeler, ev işlerinde çalıştırılmak üzere işe alınan göçmen ev işçilerinin başka bir ülkede çalışabilmeleri için yazılı bir iş teklifi almalarına ya da iş teklifinin geçerli olduğu veya sözleşmenin tatbik edileceği ev isinin yapılabilmesi amacıyla ulusal

sınırların geçilmesinden önce, Madde 7’de belirtilen istihdamla ilgili hüküm ve koşullara işaret eden, işin yapılacağı ülkede uygulanabilir nitelikteki bir iş sözleşmesini gerektirmelidir.

2. Bir önceki paragraf, iki taraflı, bölgesel ya da çok taraflı anlaşmalara bağlı olarak veya bölgesel ekonomik entegrasyon alanlarının genel sınırları dahilinde, istihdam amaçlı hareket serbesti yetine sahip işçiler için geçerli değildir.
3. Üyeler, ilgili sözleşmenin hükümlerinin göçmen ev işçilerine etkin bir biçimde tatbikine imkân vermek amacıyla, kendi aralarında yapacakları iş birliklerine dair tüm tedbirleri alacaklardır.
4. Her Üye, ev işçilerinin tabi olduğu iş sözleşmesinin sona ermesi ya da sürenin dolması ile birlikte ilgili göçmen ev işçilerine ülkelerine geri gönderilme hakkı veren yasal araçları, düzenlemeleri ya da diğer tedbirleri belirlemek zorundadır.

Bu önemli referanslara rağmen Sözleşme göçmen ev işçilerini göçmen olarak değil “işçi” olarak ele almaktadır. Bu durum ise yasal göç fırsatlarının olmadığı devletlerdeki ev işçilerine verilmesi gereken göçmenlik statüsünün ve bu statüye ilişkin sorunların ele alınmadığı anlamına gelir. Göçmenlere yapılan belirli atıfların sınırlı niteliğine rağmen Sözleşme istihdamla ilgili karşılaşılan sorunların üstesinden gelebilmek için bir dizi standart sağlamıştır. ILO'nun da belirttiği gibi “ev işçilerine yönelik ulusal iş kanunu tasarımlarında önemli bir rol oynayabilir” (ILO, 2012). Sözleşmeye göre; tüm işçiler gibi ev işçileri de adil istihdam şartlarından ve insana yakışır çalışma koşullarından yararlanabilmelidir (md.6). Çoğunlukla izole koşullarda çalışan ev işçileri yapılacak işin türü, ücreti, adresi, saati ve dinlenme dönemleri gibi istihdam hükümleri hususunda anlaşılabilir bir şekilde bilgilendirilmelidir (md.7). Ev işçilerinin çalışma ve tatil süreleri diğer işçilerle eşit olmalıdır (md.10). Ev işçileri asgari ücret (md.11), sağlıklı ve güvenli çalışma koşulları (md.13) ve sosyal güvencenin korunması açısından diğer çalışanlarla eşit muamele (annelik dahil) (md.14) görmelidir. Sözleşme ayrıca suiistimal içeren pratiklerle mücadele etmek için özel istihdam bürolarının düzenlenmesini de içeren etkin koruma yollarına değinmiş (md.15) ve devletlerin ev işçileri için etkili ve erişilebilir anlaşmazlık çözüm mekanizmaları sağlayan tedbirler almalarını gerektirmiştir (md.16). Sözleşmenin yürürlükte olduğu ülkeler aşağıdaki gibidir (ILO, 2021).

Tablo 1: 189 No.lu Sözleşmenin Yürürlükte Olduğu Ülkeler

ÜLKE	TARİH	STATÜ	NOT
Arjantin	24.03.2014	Yürürlükte	
Belçika	10.06.2015	Yürürlükte	
Bolivya	15.04.2013	Yürürlükte	
Brezilya	21.01.2018	Yürürlükte	

Şili	10.06.2015	Yürürlükte	
Kolombiya	09.05.2014	Yürürlükte	
Kosta Rika	20.01.2014	Yürürlükte	
Dominik	15.05.2015	Yürürlükte	
Ekvador	18.12.2013	Yürürlükte	
Finlandiya	08.01.2015	Yürürlükte	
Almanya	20.09.2013	Yürürlükte	
Grenada	12.11.2018	Yürürlükte	
Gine	25.04.2017	Yürürlükte	
Guyana	09.08.2013	Yürürlükte	
İrlanda	28.08.2014	Yürürlükte	
İtalya	22.01.2013	Yürürlükte	
Jamaika	11.10.2016	Yürürlükte	
Madagaskar	11.07.2019	Yürürlükte	
Mauritius	13.08.2012	Yürürlükte	
Meksika	03.07.2020	Yürürlükte	
Namibya	09.10.2020	Yürürlükte	
Nikaragua	10.01.2013	Yürürlükte	
Panama	11.06.2015	Yürürlükte	
Paraguay	07.05.2013	Yürürlükte	
Peru	26.11.2018	Yürürlükte	
Filipinler	05.09.2021	Yürürlükte	
Portekiz	17.07.2015	Yürürlükte	
Güney Afrika	20.06.2013	Yürürlükte	
İsveç	04.04.2019	Yürürlükte	
İsviçre	12.11.2014	Yürürlükte	
Uruguay	14.06.2012	Yürürlükte	

ILO No.189'un ev işçileri için çok değerli bir kaynak olduğu yadsınamaz olsa da hükümlerin nasıl somut iyileştirmelere dönüştürüleceği bir muammadır. Herhangi bir uluslararası hukuk belgesinde olduğu gibi, Sözleşme'nin, insani deneyimleri dönüştürmedeki etkinliği büyük ölçüde Devletlerin onaylamasına bağlıdır. 2021'nin başına kadar sadece sekiz Avrupa Devleti (Belçika, Finlandiya, Almanya, İtalya, İrlanda, Portekiz, İsviçre ve İsveç) C.189'u onaylamıştır. Birleşik Krallık ve Çek Cumhuriyeti Sözleşme'nin uygulanmasında çekimser kalan sekiz ülkeden ikisidir. Onaylanma oranının düşük olması belgenin yararlı olmadığı anlamına gelmez; henüz onaylamamış ülkelerde bile bir seferberlik ve hukuk reformu aracı olarak kullanılmaya devam edebilir. Ancak ILO devletleri dönüştürücü bir potansiyele sahip ise onay hala önemli bir adımdır. Bununla birlikte, devlet ve sivil toplum örgütleri arasındaki sinerjinin bir ürünü olan onaylama, tek başına yasal bir değişiklik getirmede yeterli olmamaktadır. Sorunun yapısal nedenlerine de odaklanmak gerekir.

Göçmen ev işçilerinin sömürüye karşı savunmasızlıklarının kökeni genelde ırk, cinsiyet ve sınıf önyargısının kesişiminde aranır. Hukuki yönden pek çok gelişme olsa da

ulusal/uluslararası veya kamu/özel gibi ayrımlar, ev hizmetlilerine çalışma standartlarının uygulanmaması için uygun bir gerekçe işlevi görmüştür. Hukuk sadece göçmen ev işçiliği etrafındaki ideolojik önyargıları yansıtmakla kalmamıştır, aynı zamanda önemli bir kurucu rol de üstlenmiştir. Çünkü pek çok yönden uygulanabilirliğini yitiren uluslararası hukuk mekanizması göçmen ev işçilerinin sömürüye karşı savunmasızlığının farklı yönlerini hem üretmekte hem de sürdürmektedir. Bu düzenlemeler bizim için oldukça önemli olmakla birlikte çoğu tavsiye niteliğinde ve yumuşak hukuk formunda olduğu için modern kölelik ve ağır sömürü biçimleri ile mücadele etmede oldukça yetersiz kalmaktadır.

2.2. Avrupa Birliği Düzenlemeleri

Üye ülkelere yönelik yoğun göçün artması ile 1975 yılında Roma Zirvesinde kurulan “Trevi Grubu” (Canpolat & Arıner, 2012, s.11) Avrupa Birliği’nin göç ve sığınma politikası oluşturması açısından bir nevi başlangıç şeklinde düşünülebilir. 12 ülke arasında hükümetler arası iş birliğini öngören bu grup Avrupa Komisyonu ve Avrupa Parlamentosunu iş birliğinin dışında tutmuştur. Bölgesel olarak ise, Avrupa Birliği Konseyi tarafından 1977 yılında Salzburg’da kabul edilen “Göçmen İşçinin Hukuki Statüsü Hakkında Avrupa Sözleşmesi” ile yine 1977 yılında kabul edilen, 1996 yılında revize edilen ve 1999 yılında yürürlüğe giren “Avrupa Sosyal Şartı” göçmen işçilerle ilgili düzenlemeler içermektedir. Göç, sığınma, vize uygulamaları gibi konuların hükümetler arası ele alınacak şekilde düzenlenmesi ise 1992 yılı başında yürürlüğe giren Maastricht Antlaşması çerçevesinde olur. Adalet ve içişlerine ilişkin üçüncü sütunda değerlendirilen bu konular, 1997 Amsterdam Antlaşması ile ulus-üstü geleneksel birlik politikalarının belirlendiği birinci sütuna aktarılmıştır (Samur, 2006, ss. 1-16). “Avrupa Birliği’nde Özgürlük, Güvenlik ve Adaletin Güçlendirilmesi” başlıklı Hague programının Avrupa Konseyi’nde kabul edilmesi Kasım 2004’ü bulur. Bu program göç alan ve transit ülkeler arasındaki iş birliğinin önemine dikkat çekmiştir (Samur, 2006, s.8). Aralık 2007’de düzenlenen AB zirvesinde bütünleşmiş, ortak bir sınır yönetimi stratejisi oluşturmak için Türkiye, Batı Balkan ülkeleri, Doğu Avrupa ülkeleri ve Rusya Federasyonu gibi üçüncü ülkelerin göçe yönelik küresel yaklaşıma dahil edilmesi öngörülür. İltica ve göç alanındaki temel politikaları ortaya koyan pakt ise 2008’deki Avrupa Birliği İltica ve Göç Paktı’dır. Burada, sığınmacılar ve mülteciler için tek bir prosedür ve statü uygulamasına geçilmiş ve üçüncü ülkelerle kapsayıcı ortaklıklar kurulmuştur (Çelebi vd., 2011).

Avrupa Birliği’nin ortak ve çok katmanlı politikaları gösterir ki; her ne kadar zamanla sıkı sınır kontrollerine evrilsen de ayrımcılık karşıtı yaklaşımlar ve regüle edilmiş işgücü göçü

ekonomik açıdan faydalıdır (Schwenken, 2005, s.45). Tüm bu göç politikaları milli çıkarlara ve iş piyasalarının ihtiyaçlarına göre şekillenmiş olup cinsiyet normlarına yapılan atıflar da gözden kaçırılmamıştır. Kadının iş piyasalarına katılımı Birlik içerisindeki öncelikli konulardan biri olurken, bireysel hayatın aile ve iş hayatı ile uzlaştırılması toplumsal cinsiyet eşitliği politikaları ile ilerlemiştir (Lutz, 2011, s.5). Bu yaklaşım çerçevesinde “kadın” tarafından temin edilen ev içi hizmetlerin dönüşüm geçirmesi beklenir. O halde Avrupa Birliği, göçmen ev işçilerini nasıl ele almaktadır? Avrupa Konseyi Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komitesi’nin 2001 tarihli “Ev Köleliği Raporu” köleliğin yeni bir biçiminden söz etmekte ve fiziksel veya manevi baskı altındaki savunmasız bireyin insanlık onuruna yakışmayacak şekilde özgürlüğünden mahrum bırakılmasını “ev içi kölelik” olarak tanımlamaktadır. Ev hizmetlisinin çoğu zaman dilini konuşmadığı bir ülkeye gitmesi sebebiyle kültürel izolasyona maruz kaldığını belirten Rapor, pasaportlarına sistematik olarak el konularak, işverenler karşısında savunmasız bırakılan mağdurlar için geçici ve yenilenebilir oturma izinlerinin verilmesini talep eder (mad.10). Avrupa Konseyi’nin 1663 sayılı Tavsiye Kararı (2004) da ev işçileri için gelişme sayılabilecek bir başka önemli adımdır. Kararda kölelik resmi olarak 150 yıl önce kaldırılmış olsa da Avrupa’da binlerce insanın hala köle olarak tutulmakta, nesne gibi muamele görmekte ve istismar edilmekte olduğu söylenir. Günümüz köleleri ağırlıklı olarak kadınlardır ve yoğunluklu olarak yoksulluk ve sıkıntıdan kaçmak için gelen göçmen ev işçilerinden oluşur (mad.2). Eğer Avrupa Konseyi insan haklarını savunan uluslararası bir kuruluş ise her türlü kölelik ve insan ticaretiyle mücadele etmeli ve üye devletlerin göçmenlik politikalarını gözden geçirmelerini teşvik etmelidir (mad.6). Bu bağlamda özel hanelerde ev işinin “gerçek bir iş” olarak tanınması, yani asgari ücret (varsa), hastalık ve analık ücretinin yanı sıra azami çalışma saatlerinin belirlendiği yasal bir iş sözleşmesinin geçerli olması şarttır (mad.6.2).

Kurumsal Avrupa düzeyinde ev işleri konusu esas olarak kayıt dışı ekonominin bir sorunu olarak ve yukarıdakiler gibi yalnızca bağlayıcı olmayan belgeler aracılığıyla ele alınmıştır. Bununla birlikte Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komitesi (FEMM) tarafından hazırlanan raporun ardından Avrupa Parlamentosu tarafından kabul edilen kayıt dışı sektörde ev işlerinin düzenlenmesine ilişkin 2000 Kararı önemli bir adımdır. Avrupa Parlamentosu Kararı, üye devletlere, kadın göçmen işçilere uğradıkları zihinsel, fiziksel veya cinsel istismar durumlarında psikolojik ve psikiyatrik yardım için yasal destek sağlayacak merkezler oluşturmalarını tavsiye eder. Öte yandan şu ana kadar Kararın herhangi bir takibinin yapılmamış olduğunu belirtmek önemlidir. Ayrıca, Kararın yayınlanmasından bu yana, ev

işçilerinin karşı karşıya olduğu insan hakları endişeleri konusunda Avrupa Birliği organlarına yankı uyandıran bir sessizlik hakimdir (Cyrus, 2009, s.179). Avrupa Parlamentosu tarafından yayımlanmış Ekim 2000 tarihli “Enformel Sektördeki Ev İşçiliğinin Düzenlenmesi Hakkında Rapor” uygulanabilirlik etkisi az olsa da önemli bir başlangıçtır. Raporun konusu bildirilmeyen ücretli ev işçiliğidir ve bir dizi farklı işveren için esnek ve bölünmüş tarifelerle çalışan ev işçileri için özel bir yasal çerçevenin oluşturulmasının elzem olduğunu belirtir. Rapor, sorunun ölçeğinin daha doğru bir şekilde tespit etmek için, Üye Devletlere, kayıt dışı ev işçiliğine ilişkin istatistikler hazırlamaları ve bunları düzenli olarak güncellemeleri için çağrıda bulunur (para.25). Kayıt dışı ev içi çalışma ve bunun ulusal bütçeler, istihdam piyasaları ve özel şahıslar üzerindeki maliyetleri ve yansımaları hakkında daha ayrıntılı bir çalışma yürütmeye çağırır (para.26). Bu mesleğin imajını iyileştirmek için gerçekleştirilen görevlerin tanımlarının yapılarak çalışılacak azami saat sayısının belirlenmesine ve kapsamlı bir sosyal güvenlik sigortasına yönelik vurgular yapar.

Tüm bunlara ek olarak, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin (AİHS) 4. maddesi kapsamındaki içtihatların rolünü değerlendirmek de ulusal hukuk sistemlerindeki koruma boşluklarının tespiti açısından önemlidir. Örneğin, 2005 yılında Fransa'da zorla çalıştırılan Togolu Siliadin hakkında verilen karar, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 4. maddesi uyarınca yasaklandığı şekilde bireyleri kölelikten ve zorla çalıştırmadan korumak için devletlerin pozitif yükümlülüklerini tekrar tesis eder niteliktedir ((2006) 43 EHRR 16). Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin bugüne kadarki çalışmaları her ne kadar devletlerin zorla çalıştırmayı cezalandırmasını ve caydırmasını talep etse de 4.maddenin yasal çerçevesi, göçmen ev işçilerinin yaşadığı iş kanunu ihlallerini ele almada yetersiz kalabilir. Zira devletler güvencesiz bir istihdam sektöründe çalıştırdığı ve kısıtlayıcı göç kontrollerine tabi tuttuğu göçmen ev işçilerinin karşılaştıkları temel yapısal dezavantajları “yaratmaya ve sürdürmeye” devam etmektedir (Murphy, 2013:602). Yine de bu davadan sonra ev işçilerine yönelik çalışmaların AB bünyesinde arttığını söylemek mümkündür. Avrupa Ekonomik ve Sosyal Komitesi'nin ILO'nun "ev işçileri için insana yakışır iş" konulu uluslararası çalışma konferansına katkı olarak 2010 yılında yayımladığı Ev İşçiliğinin Profesyonelleşmesi hakkındaki görüşü ve Avrupa Parlamentosu'nun 2011 tarihli ILO Konvansiyonunun ev işçilerine ilişkin ek tavsiye kararına yönelik karar önergesi bunlardan bazılarıdır. Tüm bu gelişmelere rağmen göçmen ev işçilerinin işverenlere karşı yasal çareler bulması zordur ve bu durum onları sömürü ve istismara açık hale getirmektedir.

Üye Devletlerin ulusal göç rejimleriyle yan yana getirildiğinde, AB'nin göçmen ev işçileri ile ilgili düzenlemelerinin oldukça "liberal" olduğu kabul edilmelidir. Örneğin, göçmen işçiler, bir teklife karar vermeden önce birkaç potansiyel işverenle buluşup çalışma müzakere etme hakkına sahiptir. Sınır dışı edilme kararına itiraz etmek için adalet mekanizmalarına erişebilir, Üye Devletler arasında serbestçe hareket edebilir ve menşe ülkeleri ile çalıştıkları yer arasında gidip gelebilirler (Direktif 2004/ 38, madde 31). Ancak AB düzeyinde pek çok kural kabul edilmiş olsa da kabul koşulları büyük ölçüde hâlâ bir ulusal hukuk meselesidir. AB üyesi olmayan bir göçmen, iş amacıyla bağımsız bir AB Üye Devletinin toprağına giriş yapmaya çalıştığında, öncelikle ulusal göç kurallarına ve prosedürlerine bakmalıdır. Öte yandan, yönergeler her şeyden önce göçmenlik yasalarının uygulanmasıyla ilgilidir ve göçmen işçiler için kapsamlı bir koruma seti oluşturmamaktadır. AB göç hukukunun farklı yönlerini inceleyen zengin bir yazın varken, göçmen ev işçilerinin konumuna çok az ilgi gösterilmiştir. Kategoriye bağlı olarak farklı haklara sahip çeşitli göçmen işçi statülerinin daha geniş ve ayrıntılı bir analizi gerekmektedir. Her bir göçmen işçisi kategorisi için farklı istihdam normları olduğundan, işgücü göçü rejiminde göçmen ev işçileriyle ilgili normlar daha spesifik hale getirilmelidir.

Tüm bunların ötesinde toplumsal cinsiyetin, kadın göçmen olmanın hem göç nedenleri hem de göç sonuçlarında belirleyici olduğu aşikardır. Toplumsal cinsiyet göç kararını olduğu kadar göç sürecini de yapılandıran bir kategoridir. Bu sürecin kurucu bir ögesi olarak bu süreçte ortaya çıkan pratiklere, kimliklere, normlara ve kurumlara nüfuz etmektedir. Hangi kategoride yer alırsa alsın, kadınların erkeklerden daha fazla engelle karşılaşma ve ayrımcılığa uğrama ihtimallerinin daha yüksektir. Yeniden üretimin kadınlara özgü emek göçü dalgaları vasıtasıyla "mekân" değiştirmesi bu döngünün nasıl kırılabileceği sorusunu akla getirmektedir. Avrupa Birliği'nin göç politikalarına toplumsal cinsiyet perspektifiyle bakıldığında yapısal eşitsizlikleri daha da güçlendirdiği görülmektedir. Toplumsal cinsiyet eşitsizliği ortadan kaldırılmak isteniyorsa pratikte bir değeri olmayan hukuki düzenlemeler yapmak yerine yeniden üretimi ve ev emeğini görünür kılmak yegâne mücadele alanı olmalıdır.

2.3. Sivil Toplum Kuruluşları ve Dayanışma Ağları

Ev işçileri, tıpkı diğer işçiler gibi, dünyanın birçok yerinde uzun zaman önce örgütlenmeye başlamış, FNV Hollanda'nın ev sahipliğinde uluslararası bir konferansta ilk kez Kasım 2006'da bir araya gelmişlerdir. Daha sonra tüm ev işçileri için uluslararası bir ağ

kurma fikrini oluşturmuş ve Uluslararası Gıda, Tarım, Otel, Restoran, Katering, Tütün ve Birleşik İşçi Sendikalarının (IUF) ve Küreselleşme, Örgütlenme ve Enformel Çalışan Kadınlar Derneğinin (WIEGO) desteğiyle ve Uluslararası Sendikalar Konfederasyonunun (ITUC), Küresel Emek Enstitüsünün (GLI) ve Uluslararası Çalışma Örgütü'nün (ILO) oynadığı güçlü rolle bu uluslararası ağ gelişmiştir. Cenevre'deki Uluslararası Çalışma Konferansı'nda (ILC) 2009 yılında oluşturulan Uluslararası Ev İşçileri Ağı (IDWN) dünyadaki önemli ev işçileri örgütlerinin liderleri tarafından kurulmuştur: Latin Amerika'daki bölgesel ev işçileri ağı ve Karayip CONLACTRAHO, Asya'daki Asya Ev İşçileri Ağı (ADWN), ABD Ulusal Ev İşçileri İttifakı (NDWA), Güney Afrika Ev Hizmetleri ve Müttefik İşçi Sendikası (SADSAWU), Endonezya'da Ev İşçileri Savunuculuğu Ağı (Jala-Prt), Peru'da IPROFOTH ve Trinidad & Tobago'da Ulusal Ev İçi Hizmetlileri Birliği (NUDE). İlk zamanlardaki ana amaç, ev işçileri örgütlerini ve onların dünya çapındaki müttefiklerini ev işçilerinin haklarını koruyan bir ILO Sözleşmesini hayata geçirmek için seferber etmek olmuştur. Açık ve spesifik bir hedef olan bu misyon Haziran 2011'de "Ev İşçileri için İnsana Yakışır İş" isimindeki ILO C189 Konvansiyonunun kazanılmasıyla geniş çaplı bir başarıya dönüşmüştür (IDWN, 2014). ILO'nun ev işçilerine sendika kurma, sosyal güvenliğe erişim ve asgari ücret hakkı tanıyan 189 Sayılı Sözleşmesi (C189) ve 201 sayılı Tavsiye Kararı (R201) ev işçilerinin çalışma mevzuatı kapsamında diğer herhangi bir işçi gibi muamele görmesini garanti etmiştir. Büyük ölçüde kadınların hâkim olduğu bir sektör içinde örgütlenme ve pazarlık haklarının genişletilmesi önemli bir dönüm noktası olsa da hem çıkış hem de varış ülkelerinin onayıyla yürürlüğe girecek olan bu Sözleşme pek çok ülke tarafından kabul edilmemiştir. Bu durum Uluslararası Ev İşçileri Ağı (IDWN) başta olmak üzere birçok küresel ve bölgesel örgütü harekete geçirmiş ve ev işçilerinin haklarını destekleyen grup ve kuruluşlara iş birliği yapmalarına vesile olmuştur. Bakım ekonomisi ve güvenli göç bağlamında göçmen ev işçilerinin örgütlenmesine odaklanan Uluslararası Sendikalar Konfederasyonu'nun (ITUC) ve Uluslararası Ev İşçileri Ağı'nın (IDWN) ortaklığıyla dünya çapında başlatılan ve Caritas gibi uluslararası sivil toplum örgütlerinin de destek verdiği 2012'nin sonuna kadar 12 ülkenin 189 sayılı ILO Sözleşmeyi onaylamasına yönelik "12 x 12" kampanyası buna bir örnektir (Caritas, 2012). Bu kampanyanın ardından Yönlendirme Komitesi, IDWN'yi gevşek, gayri resmi bir "ağdan" resmi bir "federasyona" dönüştürmek üzerine bir karar almış ve iki ana misyon edinilmiştir: küresel bir ev işçileri örgütü için bir Anayasa taslağı geliştirmek ve halihazırda IDWN ile yakın çalışan ulusal veya yerel örgütleri resmi üye olmaya davet etmek. Mayıs 2012'deki bir toplantıda Yürütme Komitesi 14 farklı ev işçisi örgütünün üyelik başvurularını onaylamış ve 26-28 Ekim 2013'teki kongrenin ardından

IDWN, Uluslararası Ev İşçileri Federasyonuna (IDWF) dönüşmüştür (IDWN, 2014). Federasyonun Ocak 2021 itibarıyla 63 ülkeden 590.000'in üzerinde ev işçisini temsil eden 80 üyesi vardır.

Avrupa düzeyinde de göç, göçmen ve kadın sorunlarına yönelik pek çok sivil toplum kuruluşu ve şemsiye örgüt bulunmaktadır. Avrupa'da ve Avrupa'nın dış politikalarında mültecilerin, sığınmacıların ve zorla yerinden edilmiş diğer kişilerin haklarını korumak ve geliştirmek misyonu ile 40 Avrupa ülkesindeki 107 STK'nın birliği ile kurulmuş Avrupa Mülteciler ve Sürgünler Konseyi (ECRE) buna bir örnektir. Kadın haklarını ve kadın erkek eşitliğini teşvik etmek için çalışan Avrupa Kadın Lobisi (EWL) ise feminizmin kurumsallaşması bağlamında ve AB memurlarının inisiyatifiyle 1990 yılında kurulmuştur. Avrupa Kadın Ağı'ndan (ENOW) esinlenerek oluşturulan EWL, yirmi beş yıl boyunca yaşanan çoklu genişleme dalgalarının ardından Avrupalı kadın örgütlerinin en büyük koalisyonu haline gelmiştir: 28 AB ülkesi ve üç aday ülke Türkiye, Sırbistan ve Makedonya Cumhuriyeti. Lobi 31 ülkedeki 2.700 dernek dahil olmak üzere farklı sosyo-ekonomik ve etnik kategorileri temsil etmektedir. Amacı, kadın derneklerini bilgilendirmek ve Avrupa kurumlarını kadınlar lehine etkilemektir (Lafon, 2020). Geniş Avrupa ağlarına bir başka örnek olarak sosyal sektörde aktif olan Avrupa kökenli sivil toplum kuruluşlarının ve federasyonların birliği olan Avrupa Sosyal STÖ Platformu gösterilebilir. Üye kuruluşların endişelerini dile getirerek sosyal adaleti, eşitliği ve katılımcı demokrasiyi teşvik etmeyi amaçlayan platform misyonunu Avrupa Birliği'ndeki herkese sosyal ilerleme getiren politikaları savunmak ve bu politikalar hakkında farkındalık yaratmak olduğunu belirtmiştir (STGM, 2020). Bunlar dışında belgesiz göçmenler için sosyal adaleti sağlamak amacıyla çalışan Belgesiz Göçmenlerle Uluslararası İşbirliği Platformu (PICUM) gibi ırkçılık karşıtı daha küçük çaplı kuruluşlar da vardır. Fakat Avrupa düzeyinde spesifik olarak 'göçmen ev işçileri' ile ilgilenen tek oluşum göçmen ev işçileri tarafından kurulan örgütlerden, STK'lardan, sendikacılardan ve akademisyenlerden oluşan R.E.S.P.E.C.T yani Göçmen Ev İşçileri Avrupa Ağıdır.

AB ülkelerinde evlerde çalışan göçmen kadınların ve bazı erkeklerin hakları için kampanya yürüten R.E.S.P.E.C.T, tüm AB üye devletlerinde ev işçilerinin göçmenlik statülerinin güvence altına alınması için lobi çalışmaları yapmakta ve tüm devletleri Göçmen Hakları Sözleşmesini onaylama çağrısı yapmaktadır. Yürüttükleri projeler ile Birlik'ten fon alan sivil toplum kuruluşu SOLIDAR ve İngiltere'deki Filipinli göçmen ev işçisi kadınların hakları için mücadele eden KALAYAAN şemsiye örgütlenmesi tarafından kurulan ağ

içerisinde Yunanistan'dan Filipinli KASAPI örgütü, İspanya'dan Dominik kadın örgütü VOMADE, Filipinli kadın sendikası FILCAMS-CGIL ve bağlı birkaç kuruluşla birlikte Alman RESPECT ağı da yer almaktadır. Birleştirici bir doküman olan “Ev Hizmetlerindeki Göçmen İşçilerin Hakları Belgesi” 30- 31 Kasım 1999’da düzenlenen konferansta kabul edilmiş ve Avrupa toplum yapısının ayrılmaz bir parçası olan göçmen ev hizmetlilerinin haysiyetlerinin korunması gerektiğine dikkat çekerek, kayıtlı veya kayıtdışı tüm göçmenler için eşitlik ve adalet talebinde bulunmuştur (Ulutaş & Kalfa, 2013, s.12). Ağ ayrıca 2007 yılında Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Konseyi Göçmen İşçiler Komitesine (UNHRC) Avrupa'daki göçmen ev işçilerinin yaşam ve çalışma koşullarını belgeleyen, hükümetlerin sorumluluklarını ortaya koyan ve ileriye dönük stratejiler öneren bir rapor sunmuştur (Pavlou, 2011, s.75).

Öte yandan, kadına yönelik şiddetin engellenmesi amacıyla oluşturulan Avrupa Komisyonu proje fonlarının çoğu 2002 yılında durdurulmuş ve atölye ve etkinliklerin çoğu sürdürülememiştir. Bununla beraber belgesiz göçmen kadınların organize olmada çeşitli engellerle karşılaştıklarını söylemek gerekir. Yasal bir statünün olmaması ve sınır dışı edilme korkusu alenen konuşmalarına ve gösteri yapmalarına engel olmaktadır. Uzun çalışma saatlerine sahip olan kadınların çoğu farklı şehir bölgelerine dağılmış olup birden fazla işte yatılı olarak kalmaktadır. Bu, deneyim alışverişinde bulunmayı, bir araya gelmeyi ve ortak sosyal ve politik faaliyetler için zaman ayırmayı zorlaştırırken; sendikal hareketlere ve sektör bağlamında örgütlenmeye de engel olur (Schwenken, 2004, s.181). Tüm bunlara ek olarak Avrupa Birliği ülkelerinde özel ev hizmetlerinde çalışan göçmen kadınların hakları için mücadele eden bölgesel örgütler de vardır. Filipinli Kadın Ağları BABYLAN ve DONNE EL MUNDO, İtalya’da ACLI-COLF (Hristiyan İşçiler Birliği) ve İtalyan işçi sendikası FILCAMS-CGIL, Yunanistan’da Filipinli göçmen işçiler birliği KASAPI-Hellas, Belçika’da belgesiz göçmen işçiler örgütü OR.C. A, İspanya’da Dominik Cumhuriyetli kadın göçmenlerin kurduğu VOMADE bunlardan bazılarıdır (Ulutaş & Kalfa, 2013, s.23).

Göçmen ev işçileri ile ilgili hukuk kaynaklarının ve sivil toplum kuruluşlarının incelendiği bu bölümde, yasal düzenlemelerin pek çok alanda yetersiz kaldığı gösterilmeye çalışılmıştır. Bütün bu yasal dönüşüm sürecinde, göçmen ev işçilerinin sorunlarına yönelik atılan adımlar genel itibariyle tavsiye niteliğinde olduğundan, uygulanabilirlikten yoksundur. Avrupa Birliği Ülkelerindeki ulusal hukuk rejimleri ve bu rejimlerin pratikteki yansımaları üzerine olan bir sonraki bölümde, ev içi emeğin ve toplumsal cinsiyete dayalı iş bölümünün kadınların aleyhine gelişip gelişmediği sorgulanacak ve konuyla ilgili bazı çözüm önerileri sunulacaktır.

Ev içi emeğin ve toplumsal cinsiyete dayalı iŖ bölümünün kadınların aleyhine geliŖip geliŖmediđi sorgulanacak ve konuyla ilgili bazı zm nerileri sunulacaktır.

BÖLÜM 3

AVRUPA BİRLİĞİ ÜLKELERİNDE GÖÇMEN EV İŖÇİLİĐİ

Avrupa'da ev hizmetlerine yönelik artan bir talep vardır ve yakın zamana kadar ocuk ve yaŖlı bakımının yanında hane halkı bakımından da sorumlu olan kadınlar kayıtlı istihdama

girerek geride bir boşluk bırakmıştır. Ayrıca, dünyada halen tüm bu işlerin “kadının sorumlulukları” olduğu algısı devam ettiğinden, ev ve bakım işlerinin erkeklerle kadınlar arasında daha eşit bir şekilde yeniden dağıtılması gerçekleşmemiştir. Çözümün başta göçmen olmak üzere başka bir kadının istihdamını devreye sokmakta bulunması tutarsız göçmen politikaları ve ev işlerine ilişkin ulusal çalışma yaratan düzenlemeler ile birleşince kurumsal bir güvencesizlik yaratır. Bu bölümde Avrupa Birliği ülkelerinin göçmen ev işçilerine yönelik düzenlemelerinden ve göçmen ev işçilerinin bu ülkelerdeki sosyal haklarından bahsedilecek ve ardından AB'nin toplumsal cinsiyet politikaları çerçevesinde yeni bir değerlendirme yapılacaktır.

3.1. Ev İşlerini Düzenlemeye Yönelik Ulusal Yaklaşımlar

Avrupa Birliği ülkelerinin kadın göçmen ev işçilerine yönelik homojen bir yaklaşımı bulunmamaktadır. Bunun en önemli nedeni konunun pek çok alanla ilişkili olması ve ülkelerin siyasi eğilimlerine ve sosyal harcama politikalarına bağlı olarak değişebilmesidir. Ne var ki farklı yargı bölgelerinin ev işlerine ilişkin yaklaşımları önemli ölçüde çeşitlilik gösterse de ulusal göç rejimlerinin her birindeki eğilim işgücü piyasasına erişimi kısıtlamaya yöneliktir. Çünkü göçmenlere yönelik politikalar ile göçmen ev işçilerinin savunmasızlığı arasındaki bağlantı göz ardı edilmekte ve istihdam yasaları da etkili bir koruma sağlayamamaktadır. Pek çok göçmen ev işçisinin kısa vadeli, güvencesiz göçmenlik statüsü pratikte yanıltıcı olabilir, bu yüzden; göç rejimleri doğru analiz edilmeli ve bu rejimler için en iyi uygulamanın nerede yattığı tespit edilmelidir.

Konuya ilişkin Avrupa ülkeleri düzenlemeleri, ev hizmetlerinden kimin sorumlu olduğu ve finansmanın kurumsallaşma şekli farklı sosyal politikaların ürünüdür. Bu sebeplerle ev hizmetlerinin nitelikleri kurumsallaştırılması kolay olmamaktadır. Ev hizmetlerinde ortaya çıkan göç olgusu, refah devletinin dönüşümü bağlamında değerlendirildiğinde, göçmenlere olan talebin en çok liberal refah rejimi özelliklerinin ağır bastığı ülkelerde ortaya çıktığı görülmektedir. Ancak muhafazakâr ve karma refah rejimlerinde de bir talep artışı yok değildir. Aşağıda özellikle göçmen sayısı fazla olan bazı AB ülkelerinin ev işlerini düzenlemeye yönelik yaklaşımları incelenmiştir. Çeşitli refah devleti politikalarına değinebilmek maksadıyla Avrupa ülkelerinden Almanya, Avusturya, Belçika, Fransa, Hollanda, Birleşik Krallık, İspanya, İtalya ve İskandinav ülkeleri seçilmiştir.

3.1.1.Fransa

Fransa'da yaşlıların ve bakıma muhtaçların tamamı sosyal sigorta kapsamında olduğu için devletin üstlendiği sosyal hizmet politikalarının çoğu çocuklara yöneliktir. Aile, kamu politikasının merkezinde yer alır ve kadınların istihdamına verilen desteğin çoğu cinsiyet odaklı olmaktan çok doğum yanlısı olmuştur. Devlet anaokulları iyi organize edilmiştir ve çok sayıda iki yaşındaki çocukla birlikte üç ila altı yaş arasındaki çocukların neredeyse tamamı devlet anaokullarına gitmektedir (Davaki, 2010, s.8). Ayrıca iki yaşından küçük çocuklar için kreşler ve çocuk bakım masrafları için vergi indirimleri bulunmaktadır ve tam zamanlı çalışan kadınlar devlet destekli çocuk bakım hizmetlerinden yararlanma konusunda avantajlara sahiptir (Crompton & Lyonette, 2006). Aile ödenekleri ülkedeki her çocuk için olsa da ödeneğe hak kazanmak için iki çocuğun bakımının üstlenilmiş olması gerekir ve 11 yaş ve 16 yaş için özel zam uygulanır (T.C. Sosyal Güvenlik Kurumu Başkanlığı, 2012). Ekonomik teşviğe dayanan cömert doğum izinleri dahil tüm düzenlemeler diğer Avrupa ülkelerine göre daha gelişmiş olsa da kadınların işgücünden uzak durmaları için tasarlanmış muhafazakâr sosyal etkileri olduğu da ileri sürülebilmektedir.

Çocuk ve doğum yardımlarının yanı sıra bakım işlerini ödüllendirmeyi esas alan Fransa'da, vatandaş sosyal risklere karşı korunsa da kadınların ücret karşılığı çalışmalarını özendirerek herhangi bir destek yoktur. Annelik ödentileri gibi önlemlerle bakıcılık bir nevi ödüllendirilir ancak kadınların karşılıksız bakım işlerinde uzmanlaşmalarını pekiştirmek eşitliğin önünü tıkayan bir yaklaşımdır (Delphy, 1999). Kadınlar bir erkeğe bağımlı olup dışarıda çalışmak istediklerinde ise yerlerini Cezayir, Fas, Tunus, Filipinler ve Çin gibi ülkelere gelen göçmen kadınlar doldurmaktadır. Fransa'ya yasal veya yasa dışı yollardan bakım ve ev işçiliği amacıyla giriş yapan bu kadınların sayısı epey fazladır. Uluslararası Çalışma Örgütü raporları (ILO, 2013) Avrupa'da en fazla ev işçisi istihdam eden ülkelerden birinin Fransa olduğu söylemektedir. Neo-liberal politikalar karşıtı söylemlerin yükselişe geçmesi ile bu krize yanıt vermek isteyen kamu yetkilileri 1990'larda ilk kez (özel) ev hizmetleri sektörünü bir "istihdam kaynağı" olarak sunmuş (Falquet & Moujoud, 2012) ve yasadışı çalışan göçmenlerin pozisyonlarını legal hale getirmeye çalışmıştır. Belgesiz çalışan göçmen işçileri hedefleyen 1997 düzenlemesi, *Chevènement Yasası* (Levinson, 2005), bununla ilgilidir ve düzensiz göçmenlerin oturma ve çalışma izni için başvuru süreçlerini belirlemektedir. Belirli işçilere resmi statü veren hizmet kuponları ise bir başka gelişmedir ve bu, işçilerin devlet tarafından tanınmalarını sağlayarak işçinin haksız yere işten çıkarılması durumunda kullanılacak bir tür iş sözleşmesi olarak kabul edilir.

CGT Ticaret ve Hizmetler bölümünün Federal Sekreteri Jean Marc Olivier, Fransa'da resmi olarak yaklaşık 1,6 milyon ücretli ev işçisi olduğunu ancak en az %50'sinin beyan edilmediğini söylemektedir. Sektörde çalışan sayısından daha fazla işveren vardır ve bir ev işçisinin her ay 13 farklı işverenden maaş aldığı tahmin edilmektedir. Sektörde faaliyet gösteren çok az firma olduğu için sendikal örgütlenme ve iş kanununun uygulanması zordur (s.25). 1999'un sonuna kadar Fransa'daki bu hizmet sektörü büyük ölçüde yalnızca iş kanunu tarafından yönetilmiştir. Mevcut bir anlaşma uygulanmamış ve ücret işveren ve ev işçisi arasındaki diyaloga bağlanmıştır. Bu durum sendikaların FEPEM (Federation Nationales des Particuliers Employeurs) ilk toplu iş sözleşmesini müzakere ettikleri Kasım 1999'da değişmiş ve ücretler, çalışma saatleri, yıllık izin, resmî tatiller, sağlık muayeneleri, doğum izni, barınma ve eğitime ilişkin hükümlerin yer aldığı yeni bir zemin hazırlanmıştır (ETUC, 2005, s.23).

Göçmen ev işçileri, diğer Avrupa ülkelerinde olduğu kadar korunmasız ve zayıf durumda değildir ve devlet müdahaleleri çocuk ve yaşlı bakıcılığı gibi mesleklerin uzmanlaştırılmasını sağlamıştır. 1 Ocak 2006 tarihinde yürürlüğe giren “chèques emploi service” ödeme sistemi vergi ve sigorta muafiyeti gibi avantajlar tanımakta ve kayıt dışı işçiliğin önüne geçerek kişilerin özellikle bu tür hizmetlere erişimlerini kolaylaştırmaktadır (Okakın, 2012, s.84). Ancak unutulmamalıdır ki; sektörün profesyonelleşme süreci, becerilerin cinsiyete göre bölünmesini pekiştirir; sosyal politikalar profesyonelliği teşvik ettiği gibi işin içeriğini tanımlayan bir kalite de belirtir. Ev ve bakım işleri ile ilgili pozisyonlarda çalışan erkekler son derece nadirdir ve pek çok Avrupalı kadının en azından kısmen kurtulmaya çalıştığı ev işi, göçmenlere “çalışma yoluyla özgürleşme” aracı olarak sunulmaktadır (Mozère, 2009, s.96).

3.1.2.Hollanda

Karma refah rejimine dahil olan Hollanda hem çalışan kesimi hem de tüm vatandaşları kapsayacak şekilde evrensel bir ulusal sigorta sistemine sahiptir. Hollanda'da benimsenen piyasa yönelimli bu model aile merkezli olmasa da kadının istihdam dışında kalması engellenememekte, özel ve profesyonel hayat uzlaştırılmamaktadır. Devlet, ev ve bakım işlerinde çalışanların esnek çalışma saatleri veya işyerine kreş uygulamaları gibi yollarla bu uzlaştırmanın yapılabileceğini düşünür. Çoğunluğu piyasaya göre belirlenen bu politikalar, ücretli babalık iznini teşvik etmez. Sosyal güvenlik sistemi istihdam odaklı tasarlandığından sosyal devlet uygulamalarını iyiden iyiye zayıflatmıştır (Lynch, 2006, s.18).

Hollanda'da bakım ve ev hizmetleri geleneksel olarak ücretli ve ücretsiz emek arasındaki cinsiyete dayalı fay hattı üzerinden yükselirken, son zamanlarda, bu işlere duyulan ihtiyaç,

göçmenler tarafından karşılanmaya başlanmıştır. Bir işveren olarak kalifiye olmalarına rağmen, bir ev işçisini haftada dört günden daha az bir süre için çalıştıran kişilerden sosyal prim veya emekli maaşı ödemeleri alınmamakta ve gelir vergisi kesmeleri beklenmemektedir; bu sorumluluk ev işçilerinin kendilerine bırakılmıştır (Walsum, 2011, s.141). Emeklilik yaşının yukarı çekilmesi, aile ve çocuk yardımlarının daraltılması ve ebeveynlik izinlerinin azaltılması gibi sosyal devlet uygulamalarını iyiden iyiye zayıflatan uygulamalar, Hollanda sosyal güvenlik sisteminin istihdam odaklı tasarlanmış olmasından kaynaklanmaktadır. Sosyal harcamaları çalışan genç vatandaşlarına yönelik olan Hollanda’da, göçmen iş gücü genellikle yaşlılar ve engelliler tarafından tercih edilir (Lynch, 2006, s.18).

1 Ocak 2007 tarihinde yürürlüğe giren Ev İşçiliği Yasasında (Regeling Dienstverlening Huis) kayıt dışı çalışmanın resmileştirilmesi ve ev işçisi istihdam edenlerin işgücü piyasasına katılımının teşvik edilmesi hedeflenmiştir. Avrupa Komisyonu'nun ekonomideki kayıt dışı çalışmanın hacmi hakkında daha fazla bilgi talep etmesi, bu iki hedeften ilki için önemli bir motivasyon olmuştur (Eurofound, 2009). Ocak 2007'de yeni vergi ve sosyal güvenlik önlemleri ile özel ev işçiliği düzenlemesini serbestleştirmiştir fakat özel ev işleri Hollanda'da genellikle beyan edilmemektedir. Ev işçileri çalışma süresi haftada en fazla üç günle sınırlı olduğu sürece, işlerini vergi ve sosyal güvenlik makamlarına bildirmek zorunda değildir. Öte yandan kanunlar iş ilişkisinin varlığı için hiçbir şart aramamakta ve böylece işçi her türlü güvenceden yoksun kalmaktadır (Van Hooren, 2011). 1,2 milyondan 250 bininin göçmen olduğunu tahmin edilen ev işçilerinin durumu ise daha da kötüdür çünkü AB vatandaşı olmayan kişiler ev işçisi olarak çalışması pratikte imkansızdır. Kanunlar açıkça belirtmese de ilgili pozisyon için “bir AB vatandaşı tarafından doldurulmaması” şartını aramakta, Hollanda’da göçmen ev işçiliği adeta yok sayılmaktadır (Okakin, 2012, s.87).

Ev işçiliğinin iş veya göç sebebi olarak tanınmamasının temel insan hakları ihlallerinin artmasına yol açtığını düşünen Hollanda Sendikalar Konfederasyonu (FNV) ev işçilerinin çıkarlarını desteklemek için bir dizi faaliyette bulunmuş; Hollanda Parlamentosu'nu ve Hükümeti, ev işçilerinin yasal durumlarını iyileştirmeye çağırmıştır. Yalnızca yasal asgari ücrete ve asgari ücretli tatillere hak kazanan ev işçileri için insana yakışır çalışma koşulları talep etmiştir (ETUC, 2005, s.27). Bununla birlikte Filipinli Göçmen İşçiler Komisyonu 2006 yılında Hollanda'nın en büyük kamu işçileri sendikası ABVAKABO ile anlaşmaya varmış ve sendikanın göçmen ev işçilerini tanımasını sağlamıştır. Kayıtlı veya kayıt dışı göçmen ev işçileri için eğitimler düzenlemeye başlayarak, işçilerin hakları için mücadele etmiştir

(Transnational Institute, 2006). Tüm bunlar yenilikçi gelişmeler olmakla beraber, Hollanda idaresinin konuya ilişkin düzenleme yapma isteksizliği devam etmektedir.

3.1.3.Belçika

Belçika'da bakım sorumluluğu aile ve çocuk merkezlidir. Toplumun temeli olarak görülen ailenin korunması, devlet politikalarında önemli yer tutmaktadır. Kadınların doğurganlığı hem toplum hem de devlet tarafından teşvik edilmektedir ve ev ve bakım emeği kamusal alanda ciddi bir tartışma konusudur. Güney Avrupa ülkelerine göre kadının istihdama katılım oranı daha yüksektir. Ancak erkeğin gelir getirici rolü bariz şekilde devam etmektedir. Bu yönüyle Güney Avrupa ülkelerinin muhafazakâr yapısıyla benziyor gibi gözükse de konuya ilişkin devlet yardımları çok daha ileri seviyededir. (De Maternité & Davaki, 2014, s.8).

Belçika ve Fransa, finansal desteklerin de içinde olduğu formel bakım hizmetlerinin daha çok ön plana çıktığı ülkelerdendir ve düzensiz durumdaki göçmen ev işçisi sayısı enformel hizmetlerin yaygın olduğu Güney Avrupa ülkelerine göre daha azdır. Kayıt dışı istihdamı önlemek amacıyla önleyici ve zorlayıcı önlemler olarak ev işçiliğini formel ekonomiye uyarlamaya çalışan Belçika, bölgesel istihdam bürolarının etkinleştirilmesi, vergi indirimleri ve idari prosedürün kolaylaştırılması gibi kampanyalar yürütür. 2002 yılında yasa dışı çalışma ve dolandırıcılıkla mücadele amacıyla kurulan konsey (Conseil Fédéral de Lutte Contre le Travail Illégal et la Fraude Sociale) konuya dair kontrol mekanizmalarının güçlendirilmesi için çalışmaktadır; bu ise, cezaların arttırılmasına yönelik uygulamaların güçlenmesine vesile olmuştur (Okakin, 2014, s.79).

Belçika'da ev işçiliğinin yasal bir şekilde sürdürülmesi durumunda işçiler, İş Kanunu'nun özel bir bölümüne tâbidirler ancak, diğer birçok ülkede olduğu gibi, sosyal güvenlik hükümlerine göre daha zayıf bir statüye sahiptirler. 2001 yılına kadar azami çalışma saatleri, fazla mesai ve ücrete ilişkin kurallar belli olmamış, işveren ve işçinin hak ve yükümlülükleri muğlak kalmıştır. Haftada belli bir saatten az çalışan bir ev işçisinin emekli aylığı ve sosyal güvenlik hakkı bulunmamaktadır ve diğer tüm işçi kategorilerinin aksine, sosyal istişare, parite komisyonları yoktur. CSC Gıda ve Hizmetler Sendikası Araştırma Başkanı Bart Vannetelbosch'un (ETUC, 2005, s.21) dediği gibi; sendikalar, son yıllarda halkı bilinçlendirme kampanyaları aracılığıyla bazı önemli kazanımlar elde etmiş olsalar da işçilerin işverenlerine olan bağımlılıkları, sendikalardan yardım istemelerine ya da iş mahkemelerine gitmelerine engel olmaktadır. Ev işçilerinin Belçika sendikalarına üye olma

oranı çok düşük olup 100.000 ev işçisinden 700-800 üye olduğu tahmin edilmekte, bu da işverenin suiistimaline karşı savunmasız pozisyonlarını sürdürmektedir (ETUC, 2005, s.22).

1 Ocak 2004'ten beri yürürlükte olan titres sistemi önemli bir uygulamadır ve ev işleri, çocuk bakımı gibi çeşitli kamu hizmetleri alanlarında kullanılır. Beş aktör (ihraç eden şirket, kullanıcılar, işverenler, işçiler ve Federal Devlet) arasındaki karşılıklı ilişkiye dayanan bu sistem, işlerin uygulama alanını da netleştirir. Titres-hizmetleri yalnızca kullanıcının evinin içinde veya dışında gerçekleştirilen ev işleri için kullanılabilir: pencereler dahil ev temizliği, yıkama ve ütüleme, küçük dikiş işleri, yemek hazırlama, alışveriş (Sansoni, 2009, s.18). Belçika'da doğrudan istihdama izin verilmediği için titres-hizmetlerinden yararlanmak isteyen kişiler onaylanmış bir şirket veya ajanstan geçmek zorundadır. Bu düzenleme kapsamında istihdam edilen işçiler, kendilerine sosyal güvenlik (örneğin tatiller, emeklilik hakları, iş kazası sigortası) hakkı veren resmi bir sözleşmeye bağlıdır ve senetle (voucher) ödeme sistemi de yüksek düzeyde bir koruma sağlamaktadır (Sansoni, 2009, s.20). Bu sistem işçilerin ve işverenlerin yasal bir çerçevede ilişki kurmaları açısından epey caziptir ancak ev işçilerinin “göçmen” olanlarının koruma kapsamı her zaman aynı düzeyde olmamaktadır. Verilen güvencelerin tümünden yararlandıklarını söylemek pek mümkün değildir ve sınır dışı edilme korkusu hukuki yardım istemelerinin önüne geçmektedir.

3.1.4 Almanya

Muhafazakâr korporatist refah devleti geleneğini izleyen Almanya'da sosyal hizmetler büyük oranda devlet destekli projeler yoluyla sürdürülmektedir. Refah devleti kadın-erkek eşitliği, aile ve bireye atfedilen önem, çocuk ve yaşlı bakımı gibi noktalarda farklı politikalar öngörmüştür. Bismarck refah devleti anlayışını izleyen Almanya, prim katkısını ön plana çıkarır, çalışanlara gelir desteği sağlanması ile ilgili sosyal politikalar izler (Gökbayrak, s.159). Bu anlayış 1800'li yılların sonunda başbakanın öncülüğüyle hastalık, iş kazası, yaşlılık ve sakatlık sigortaları ile doğmuştur ve hakların ve ayrıcalıkların sınıf ve statüye göre değişkenlik gösterdiği bir sosyal devlet söz konusudur. Katolik muhafazakâr ideolojinin egemen olduğu bu modelde bireylerin topluma entegrasyonunu sağlayan ana öge istihdamdır. Devlet yalnızca bir denetmen rolünde değil, sosyal güvenliği sağlayan katı bir kurum olarak görülür (Gökbayrak, s.160).

Almanya dünyanın en yaşlı ikinci ülkesidir ve evde düzenli olarak bakıma muhtaç olan pek çok 65 yaş üstü vatandaş vardır. Yapılan bir araştırmaya göre, yaşlıların %84'ü ev temizliği yapamamakta ve %59'u dışarıdaki işlerini takip edememektedir (Seyyar, 2006, s.

206-207). Bu durum ev ve bakım hizmetlerinin enformel yollardan temin edilmesiyle sonuçlanmış ve 1990'lı yıllarda artışa geçen kadın istihdamı ile göçmen kadınlardan yararlanılmaya başlanmıştır. Şu anda, Almanya'da istihdam edilen 100.000 ila 600.000 göçmen ev işçisi olduğu tahmin edilmektedir, ancak çoğu yasa dışı göçmen statüsünde olduğu için gerçek rakamlara ulaşmak kolay değildir (Paral, 2009, s.2). Bu sektörde düzensiz çalışan göçmenlere ilişkin özel yasal tedbirler olmadığı için göç politikalarında da bu konuya pek yer vermemiştir. Sadece AB ülkeleri vatandaşlarının “ev yardımcısı” olarak kabul edildiği özel bir istihdam türü vardır ve bunun dışında ev hizmetlerinde çalışmak amacıyla göç yasa dışıdır. Almanya Federal İstihdam Bürosu ile yeni AB üyesi ülkeleri arasında imzalanan bir anlaşmayla kabul edilen bu sistemde, AB ülkelerinden gelen göçmen ev işçilerinin konut hakları, örgütlenme özgürlükleri ve yaşam koşulları gibi temel konuların kanunlarla düzenlendiği görülmektedir. Öte yandan herhangi bir hukuki koruma altında olmayan yasadışı göçmen ev işçileri sınır dışı edilme korkusu içinde oldukları için bu durum adli ve idari makamlara başvurularının önüne geçmektedir (Okakin, 2014, s.74).

Bakım işi yapmak için ailelerini terk edip Almanya'ya yerleşen Polonyalı veya Bulgar kadınların yerine, ülkeye girmek için daha fazla zorluk çekecek olan Ukraynalı veya Rus kadınların sayısında bir artış olmuştur. Bu vatandaşların ev işlerini yapabilmelerinin tek yasal yolu ise Au-Pair vizesine başvurmaktır. Au-Pair'ler Alman evlerinde yaşayabilir ve çalışabilir ve bir yıla kadar çocuk bakımı ve temizlik faaliyetleri yürütebilir. Ancak bu program, işleyen bir anlaşma olarak değil, kültürel bir değişim amacıyla tasarlanmıştır. Bununla birlikte, Almanya ve Hollanda gibi çalışmak için alternatif seçenekler sunmayan ülkelere Au-Pair vizesine başvuran genç kadın sayısındaki artış, vizelerin kültürel amaçlardan ziyade istihdam için kullanılabileceğini göstermektedir. Bunun dışında kişiler ülkeye sadece turist vizesi ve öğrenci vizesi ile giriş yapabilir; vize süresinin bitiminden sonra ise “fazla konaklama” başvurusunda bulunabilirler. Fakat bunların her ikisi de yalnızca Almanya'da oturma hakkı verir, çalışma hakkı vermez (Paral, 2009, s.3). Öte yandan Gewerkschaft Nahrung- Genus- Gaststätten (Yiyecek, İçecek ve Catering Sendikası) aracılığıyla toplu sözleşmeye taraf olan ev işçilerinin sayısı toplam ev işçilerinin %1'i kadardır ve göçmen ev işçilerinin sosyal hakları ikinci planda kalmaktadır (Okakin, 2014, s.75).

Göçmen ev işçilerinin siyasi olarak hoş görülmesi ve statülerinin iyileştirilmesi için hiçbir şey yapılmaması çeşitli sonuçlar doğurmaktadır. Yasal ve sosyal haklarından yoksun oldukları için işverenlerine büyük ölçüde bağımlıdırlar. Talep etmeye uygun oldukları az sayıdaki haklarla ilgili bilgisizlikleri, işverenlerin sömürsü için kolay birer av haline

gelmelerine ve pozisyonlarından elde ettikleri gelire bağımlı olmalarına neden olmaktadır (Paral, 2009, s.5). Önemli sayıda kadın ev işçisinin hastalık veya hamilelik durumunda ücretlerinin kesilmesi veya doğrudan işten çıkarılması ailenin “reisi” dışında diğer aile üyelerinin istihdama katılmamasıyla doğrudan bağlantılıdır. Son olarak, olgunun küresel kapsamı da unutulmamalıdır. Bilim insanlarının “küresel bakım ağı” dediği şeyin bir evrimi gerçekleşmekte, toplumda sınıf veya cinsiyet tarafından değil, etnik köken ve kadınlar arasındaki köken tarafından belirlenen yeni bir hiyerarşik bölünme oluşmaktadır (Lutz, 2008, s.45). Kadınların işgücü piyasasına katılımındaki artışa özel alanda erkek emeğinin artmasının eşlik etmediği, bunun yerini göçmen kadınların aldığı gerçeği, özel ve kamusal alan arasındaki cinsiyet hiyerarşisinin statükosunu devam ettirir. Bu nedenle, göçmen ev işçilerinin varlığı, işgücü piyasasındaki kadın sayısının artmasının yalnızca bir sonucu değil, aynı zamanda nedenidir.

3.1.5. Avusturya

Ev hizmetlerinin temini konusunda Almanya uygulamalarına yakın olan Avusturya, bakım emeğinin aileler tarafından karşılanması gerektiği fikrine en çok katılan ülkelerden biridir. Geleneksel bakım normlarının kültürel yapı içerisinde muhafaza edildiği bir çizgide ilerlemektedir. Avusturya’da ev hizmetleri, yaşlı ve çocuk bakımı daha çok ailevi enformel ilişkiler aracılığıyla görülse de aile birimlerinin sosyal olarak yeniden yapılanması ve aile tutum ve değerlerinin yeniden tanımlanması gibi yeni demografik gelişmeler, göçmen işçilerin kayıt dışı bakım ortamlarında istihdam edilmesine neden olmuştur (Weicht, 2008, s.1). 2007 yılında, Avusturya Vatandaşlık ve Göç Dairesi, düzensiz ev işçilerinin cezalandırılmasına ilişkin siyasi tartışmaların ardından bu sektöre yönelik göç; işveren daveti, sözleşmenin varlığı, sağlık sigortası gibi bazı şartlara bağlanmıştır. Ülkeye girebilmek için işverenin onayına ihtiyaç duyan ev işçisi, işverenin sözleşmeyi feshetmesi durumunda yeni bir işveren bulamazsa 28 gün içinde ülkeden ayrılmak zorundadır (Okakın, 2014, s.77). ETUC üyesi Avusturya Sendikalar Federasyonu ÖGB (Österreichischer Gewerkschaftsbund) yayımladığı bir raporda (2012) Avrupa’daki ev işçilerinin sömürüye karşı son derece savunmasız olduğunu ve çoğunluğunu kadınların (%82) oluşturduğu sektörde işlerin küçümsendiğini ifade etmiş ve VIDA Gewerkschaft’ın (Avusturya Ulaşım ve Hizmet Sektörü Sendikası) ev işçileri için asgari ücret tutarını belirleyen bir sözleşme müzakere ettiğini belirtmiştir. Bunu takiben Avusturya Federal Arabuluculuk Bürosu, hükümet temsilcileri, işçi ve işveren taraflarının da dahil olduğu pazarlık süreci sonunda asgari ücreti sabitlemiştir.

Resmî Gazete’de yayımlanan ve kanun hükmünde olan bu karar, yüksek düzeyde bir temsil sistemini yansıtmısıyla Avrupa için güzel bir örnektir (ÖGB, 2012, S.77).

Bu sözleşmelere ek olarak ev işçilerinin çalışma sürelerine, izin hakkına ve ihbar sürelerine ilişkin bir kanun (Bundesrecht konsolidiert: Gesamte Rechtsvorschrift für Hausgehilfen- und Hausangestelltengesetz) kabul edilmiş ve ev işçileri ile ilgili düzenleme ve uygulamalar yaygınlaştırılmıştır (RIS, 2022). Ancak tüm bu şartlara ve kurallara rağmen Avusturya’da göçmen ev işçileri adeta “yok” sayılmaktadır. Yasal olarak çalışabilmelerine karşın toplum tarafından pek de kabul görmemektelerdir. Avusturya genellikle, bakım hizmetlerinin aile tarafından sağlanması rolüne güçlü bir vurgu yapan korporatist-muhafazakâr bir refah devleti olarak tanımlanır (Badelt & Österle 2001) ve sosyal haklar daha ziyade bireysel istihdam ve aile ilişkileriyle yakından ilgilidir. “Uygun bir aile” idealleri üzerine inşa edilmiş erkek geçimi üzerine olan bu modelde, bakıma muhtaç kişilerin ihtiyaçları ailenin yakın kadın akrabaları tarafından karşılanmaktadır (Österle & Hammer, 2004, s.36). Avusturya’da özel ortamlarda bakıcı olarak istihdam edilen yaklaşık 40.000 kişi vardır (Jandl vd., 2007) ve büyük çoğunluğu, komşu Doğu Avrupa ülkelerinden (özellikle Slovakya) gelen kadınlardır. Yatılı düzenlemeler genellikle uzman kuruluşlar tarafından organize edilir ve bakıcılar iki haftada bir çalışırlar. Bu rotasyonel göç (Bettio vd., 2006), sevgi ve yakınlığa dayalı duygusal emeğin inşasında kaçınılmaz bir zorluğu ortaya çıkaran bir durumdur. Çekirdek aileye geleneksel bağlılık gibi önemli bir duygusal niteliğe dayanan bu iş, toplumda ahlaki bir fikir birliğinin oluşmasına yol açmıştır. Bu enformel nitelikler, bakım ve ev işlerini gören göçmenlerin “işçi”den ziyade, ailenin bir parçası olarak görülmesine ve ev işleri üzerinden sömürülmesine olanak sağlamaktadır (Weicht, 2008, s.30).

3.1.6. İskandinav Ülkeleri

Sosyal demokrat modellere örnek olan İskandinav ülkelerinde devlet, sadece “yoksul” olanlara değil, tüm bireylere yönelik politikalar izler. Sosyal müdahalelerde bulunmaktan kaçınmaz ve eşitlik ilkesi piyasadan bağımsız bir şekilde tanınır. İskandinav ülkeleri sosyal hakların tanınması konusunda pek çok açıdan öncü ülkeler olarak kabul edilmektedir. Evrensellik, sosyal dayanışma, adil gelir dağılımı ve sınıflar arası eşitlik gibi kavramlar bu modelde öne çıkan önemli misyonlardır. Eve yönelik sorumluluk, kamusal ve özel alanlar tarafından paylaşılması gereken bir iş olarak görülür. Kadın ve erkek arasındaki eşit iş paylaşımı devlet tarafından teşvik edilir. Annelik ve babalık izinleri ücretli ve uzun sürelidir.

Devlet, çocuklu ailelere maddi yardım yapar ve iş teminatını sağlar (Heinen&De Koenigswarter, 2001).

Mevzuat temelinde bazı farklılıklar bulundursalar da ana hatları itibariyle göçmen ev işçileri konusunu benzer şekillerde ele alan İskandinav ülkeleri (Danimarka, Finlandiya, İsveç) sosyal demokrat modeli benimseyen ülkelerdendir. Peter Abrahamson (2005, s.1) İskandinav refah devletinin genel özelliklerini; kamu politikaları geniş, devlet müdahalesi önemli, sosyal harcamaların GSYİH içindeki payı yüksek, gelir dağılımı eşit, yoksulluk nadir ve kadın ve erkek eşit şeklinde tanımlamaktadır. Sosyal hizmetler “aile”ye değil, “birey”e yönelik olduğu için diğer Avrupa ülkelerine göre daha farklı bir anlayış vardır ve bu durum kadına daha da alan tanımaktadır.

İskandinav ülkeleri arasında daha geleneksel bir aile yapısını benimseyen Finlandiya ücretsiz çocuk bakımı hizmetlerine erişimi evrensel bir hak olarak kabul eden ilk ülkedir ve dokuz haftalık ücretli babalık izni dahil küçük çocuklar için anneleri özgür bırakan geniş bir çocuk bakım sistemine sahiptir (Lefebvre, 2006, s.2). Çoğu İskandinav ülkesinde olduğu gibi Finlandiya’da da bakım hizmetleri kamu tarafından temin edildiğinden, ev işçiliğine yönelik ihtiyaç daha azdır. Ancak bu durum, ev işçiliğinin hiçbir şekilde icra edilmediği manasına gelmemektedir. 1997 yılından beri ev içinde aile üyeleri dışındaki kişiler tarafından yapılan işler vergiden düşülebilir niteliktedir (Okakın, 2005, s.94).

Danimarka’da Refah Komisyonu, 1990’ların başında, ev hizmetlileri için işsizliği önlemek, düzenlenmiş işleri geliştirmek, hizmet sektöründe kayıt dışı çalışmayı azaltmak ve küçük işletmeleri teşvik etmek için bir plan geliştirmiştir. Ev işçilerinin eğitim, statü ve daha iyi ücret almaları için sektörün profesyonelleşmesini savunurken, sağlayıcı ile hizmeti alan arasındaki ilişkiyi nitelikli hale getirmiştir (ETUC, 2005, s.26). 1994 yılında işsizlik problemine çözüm olarak *Hjemmeserviceordningen* yasası teklif edilmiş ve ev işçilerine yönelik bazı imtiyazlar öngörülmüştür. Yıllar içinde pek çok değişime uğrayan yasa 2004 yılından beri yalnızca 65 yaş üstü kişilere uygulanabilir haldedir (Okakın, 2005, s.94).

Danimarka ve Finlandiya’daki benzer öneriler İsveç’te de sunulmuş, özel hane halkları için ev hizmetlerinde vergi indirimi konusunda bir reform önerisi ortaya atılmıştır. Bu uygulamaya göre ev içinde ücretli ev işçisi çalıştıran kimseye %50 oranında vergi indirimi uygulanmıştır (Kvist, 2019, s.4). İsveç’teki sosyal güvenlik anlayışı cinsiyetten bağımsız ödenekler ve babalara verilen doğum izinleri gibi önlemler içerdiği için dışarıda çalışan kadınların bakıcılıklarını ödüllendirmektedir, ancak işgücü piyasasındaki cinsiyetçi yapılanmada da köklü bir değişim yoktur ve kamusal alandaki bakım ve ev işleri hala kadınlar

tarafından yerine getirilir (Acar-Savran, 2019, s.85). Bunun yanında göçmen ev işçilerini göç politikalarına dahil etme konusunda ihtiyatlı davranırlar, zira devletin bu ihtiyaca karşılık verdiğini düşünürler.

3.1.7. İspanya

Aile ilişkilerinin mahrem kabul edildiği Güney Avrupa ülkelerinde, kadınlar aile üyelerinin bakım sorumluluğu yükünü taşımaktadır. İspanya da bunlardan biridir ve erkekler piyasaya yöneltilmiştir. Özel yaşam ve kamusal alan çok kesin çizgilerle ayrıldığı için erkek halen eve ekmek getiren aile reisi pozisyonundadır. Son senelerde kadın istihdamı gözle görülür biçimde artmış olsa da eski patriarkal kalıpların yıkıldığını söylemek mümkün değildir. Enformel bakım hizmetleri sunumunun en çok görüldüğü ülkelerden biri olması da devletin bu yükü kadınların üzerine yıktığının bir göstergesidir (De Maternité & Davaki, 2014, s.8). Böylece göçmen ev hizmetlileri problemi büyük şehirlerde yaşayan orta üst sınıf ailelere özgü bir duruma indirgenmiştir.

Avrupa'nın diğer ülkelerine göre geç sanayileşen İspanya, İtalya, Yunanistan ve Portekiz gibi Güney Avrupa ülkeleri II. Dünya Savaşı sonrası işgücü göçü veren ülkelere olsalar da 1980'li yıllar durum tersine dönmüş ve yabancı işgücü çekmeye başlamışlardır (Lordoğlu, 2020, s.90). Özellikle Güney Amerika'dan ve Afrika'dan diğer Avrupa ülkelerine geçmeyi hedefleyen göçmenler için bir transit ülkesi haline gelen İspanya, ilk göç yasası ve yasallaştırma prosedürlerinin ardından Kuzey Afrika, Latin Amerika ve Doğu Avrupa ülkelerinden yoğun bir göç akımına uğramıştır. Bugün bu sayının 5 milyonu geçtiği tahmin edilmekte ve bir milyonunun ise belgesiz olduğu söylenmektedir (Serrano & Iglesias vd., 2012, s. 244). Güney Avrupa'daki Akdeniz devletlerinde (İtalya, Portekiz ve İspanya) kamunun ev hizmetlerine yönelik olarak yaptığı harcamalar daha düşüktür çünkü sorumluluk kamu otoritelerine değil aileye yüklenmektedir. Aile içindeki kadının bu işleri karşıladığı fikri bakım ve temizlik hizmetlerinin enformel yollardan karşılanmasına neden olduysa da yasa dışı göçmen sayısının artması göz ardı edilememiş ve yasallaştırma temelli adımlar atılmıştır (Van Hooren, 2008, ss.4-5).

Kadın istihdamının radikal bir şekilde artması göçmen ev işçilerinin sayısını da artırmış ve geçici çalışma vizesi verilen göçmen kadınların ülkeye girişlerini kolaylaştırmak için çeşitli göç sistemleri geliştirilmiştir. Pek çok Latin Amerikalı ve Faslı kadının ev işçisi olarak çalıştığı İspanya'da 1994 yılında bir kota sistemi uygulanmış ve AB vatandaşı olmayan göçmen kadınlara yıllık 20.000 saat çalışma izni verilmiştir (Escriva, 2000, s. 204). Bu kota

sistemi daha sonra yerel nüfusun reddettiği sektörlere göçmen işçileri çekmeyi amaçlayan "listado de empleo de difícil cobertura" ile değiştirilmiştir. Escrivá ve Skinner (2008, s.116) için bu politikalar, İspanyol devletinin "yeni bir demografi ve toplumun zorlukları ile başa çıkmadaki zayıflığını ve yetersizliğini" göstermektedir. Avrupa ülkeleri arasında en çok ev işçisi barındıran (toplam istihdamın %4'ü) ülke konumunda olan İspanya'da (Izuzquiza, 2011) diğer ülkelere göre daha farklı bir yaklaşım vardır. Almanya ve Fransa'da, göçmen ev işçilerinin çocuklarını getirmelerine izin verilmezken, İspanya aile üyelerinin toplanmasına izin vermektedir.

İspanya'da ev işlerini düzenleyen toplu bir sözleşme yoktur ve sektör özel bir hukuki rejime tabiidir. 14 Kasım 2011 tarihinde kabul edilen 1620/2011 sayılı yasaya (17975 Real Decreto) göre, iş sözleşmesinin yazılı olması şart değildir ve sözleşmenin işveren tarafından feshi halinde az bir tazminat ile işçi işten çıkarılabilmektedir. Yetkili istihdam büroları, asgari ücret, çalışma saatleri, dinlenme zamanı ve sosyal güvenlik gibi konuları düzenleyen bu yasa, ev sahibi işveren ve hizmet veren işçi arasındaki ilişkiyi "özel ev hizmeti işçiliği" olarak tanımlamakta; cinsiyet, ırk veya etnik köken, din, yaş ve diğer bazı gerekçelerle ayrımcılığı yasaklamaktadır (Md.5). Ev işçilerinin karşılaştığı sorunların dile getirilmesi dört belediyeyi, ayrıca iki sendika federasyonunu, bir işveren örgütünü, bir meslek örgütünü, bir yerel üniversiteyi, kadın işçi gruplarını ve ev işçilerini bir araya getiren Emergim projesinin doğmasına yol açmıştır. Bölgedeki hanelerde ev işlerini profesyonelleştirmenin yollarını deneyen bu proje, kayıt dışı ekonomide fırsat eşitliğini teşvik etmeyi amaçlamıştır (ETUC, 2005, s.19).

Kayıt dışı göçmenlere verilen iki sene geçerli sağlık kartı gibi bazı uygulamalarla kayıtlı istihdama çekilmeye çalışılan İspanya'daki ev işçileri görece kapsamlı haklara sahiptir. Ancak son yıllarda artan ekonomik kriz, ücretlerin düşmesine ve çalışma şartlarının kötüleşmesine neden olmuştur (Corral, 2012, s.5). Göçmen ev işçiliği siyasi ve sosyal politikalardan dışlanmakta ve cinsiyetçi politikalar devam etmektedir. Genellikle "erkek işi" olarak kabul edilen ev işlerinin (tamir ve bakım, dekorasyon vb.) iş sözleşmeleri, düzenli ücret vb. ile sistematik hale getirilmesi imkân dahilindeyken; kadınların gerçekleştirdiği ev işlerinin (temizlik, ütü, çamaşır) fatura veya herhangi bir resmî belge olmadan yürütülmesi daha muhtemeldir (ETUC, 2005, s.19) İstihdamları hem işverenler hem de çalışanlar tarafından gizlenen bu kadın işçilerin, derneklere ve sendikalara üye olmaya ve beceri eğitimi yoluyla profesyonelleşmeye olanakları yoktur. Bu, bir an önce çözülmesi gereken büyük bir sorundur.

3.1.8. İtalya

İtalyan refah rejimi, emeklilere yönelik cömert sosyal sigorta ödemeleri geliştirmesine karşın, sosyal yardımlar ve bakım hizmetleri açısından oldukça sınırlı bir yapı arz etmektedir. Refahın sunumunda “ailenin” öncelikli bir rol oynadığı İtalya, uzun dönemli bakım sistemlerinde yeniden yapılanmaya gitmeyen tek ülke konumundadır (Pavolini ve Ranci, 2008). Uluslararası Göç Örgütü’nün (IOM) verilerine göre, ev hizmetlerinde çalışan kişilerin %50’sinden fazlasını AB ülkeleri dışından gelen kadın göçmenler oluşturmaktadır (IOM, 2008). Enformel sektörün genişliği hem kayıt dışı göçmen istihdamını arttırıcı etki yaratmakta hem de yasadışı göçmen istihdamını düzenlemek üzere bazı yasallaştırmalar yapılmaktadır.

Göçmen ev hizmetlisi sayısının en yüksek olduğu ülkelerden biri olan İtalya, diğer Güney Avrupa ülkeleri gibi, göç veren ülke konumundan göç alan bir ülke konumuna geçmiştir. Soğuk Savaş sonrası refah seviyesinin artması ve doğurganlık oranının düşmesi ile çıkış noktası Somali, Etiyopya ve Eritre gibi eski sömürge ülkeleri olan göçlerin büyük bir çoğunluğu yasa dışı yollardan gerçekleşmiştir (Castles & Miller, 2008, s.354). 1980’lerden itibaren orta ve küçük ölçekli işletmelerin çoğalması kayıt dışı ekonomiyi genişletmiş, geçici göç akışları daimî hale gelmiştir. Kadınların işgücüne giderek daha çok dahil olması ise ev ve bakım hizmetlerinde çalışan göçmenler için büyük bir talep oluşmasına yol açmıştır. 1990’larda denkleme eski Doğu Avrupa ülkelerinin de eklenmesiyle bugün oturma izni alan yabancıların sayısı 4 milyona yaklaşmış durumdadır ve ev ve bakım işlerinde çalışanların %70’ini yasal korunma ve sosyal haklardan yoksun olan göçmen kadınlar oluşturmaktadır (Marconi, 2012, s.117).

Etkin bir sosyal refah sisteminin yokluğu ve kamusal bakım hizmetlerinin kısıtlı oluşu, İtalya’yı, ev içi hizmet sektöründeki yasa dışı göç açısından diğer ülkelere göre daha cazip kılmaktadır (Karl-Trummer, Metzler vd., 2009, s.13). Sosyal bakım hizmetlerinin temini vakıf, dernek, kilise ve hayır kuruluşları gibi yerel aktörlere bırakıldığı için devletin rolü kısıtlı kalmıştır (Van H, 2008, s.11). İstihdam edilen ev işçilerinin haklarını düzenleyen ulusal toplu sözleşme 1974’ten beri yürürlüktedir ve İtalyan toplu iş hukukunun bir parçası sayılır. Mahkemeler, İtalyan Anayasasının işçilere garanti ettiği “adil ücret”e karar verirken, bu sözleşmeyi bir referans olarak alır (ETUC, 2005, s.28). Ticaret, turizm ve hizmet sektörlerinde faaliyet gösteren bir sendika olan FILCAMS-CGIL’in ulusal lideri Ramona Campari, İtalya’da %80’i göçmen ve %90’ı kadın olan 1,3 milyon ev işçisinden sadece 600.000’inin sosyal güvenlik sistemine bildirildiğini söylemiştir. Özel evlerde çalışmayan

temizlikçileri veya bakıcıları içermeyen bu rakamlar, işçilere yönelik eğitimin daha çok teşvik edilmesi gerektiğini bize bir kez daha hatırlatır (ETUC, 2005, s. 28).

Düzensiz göçle mücadeleyi amaçlayan 189 sayılı yasa (Bossi Fini) 2002 yılında kabul edilmiştir. Kayıt dışı çalışan ev işçilerine kapsamlı bir yasallaştırma programı sunsa da ülkeye girişlere sıkı kurallar getirmiş, zorlayıcı bir dizi kontrol mekanizmaları öngörmüştür. Göç karşıtı tutumlarla şekillenen bu kanun, verilen ikamet izinlerini ülkeye girişten önce işveren ile yapılan sözleşmeye bağlı kılmıştır. İşini kaybeden bir göçmen ülkede kalma hakkını da kaybetmektedir (Marconi, 2012, s.144). Aile birleşme olanaklarının sınırlandırılması gibi önlemlere rağmen 2009 ve 2012 yıllarında Sanatoria adı altında bir program yürürlüğe girmiş, AB vatandaşı olmayan ve yasa dışı istihdam edilen kişiler internet başvurularıyla süresiz çalışma izni alabilmişlerdir (Conterno & Portocarrero, 2009). Bugün düzensiz göçmen işçilerin yaşam ve çalışma koşulları kanunlarla açıkça belirlenirken, sosyal hakları sendikalar aracılığıyla gelişmektedir. Öte yandan ev işçilerine özgü ayrı bir vize uygulamasının kabul edilmemesi ve katkı payları gibi uygulamaların yarattığı düzensizlik, hak ihlalleri yaratmaya devam etmektedir (Hooren, 2010).

Medya ve hükümetin göç karşıtı atmosferinin bir sonucu olarak, İtalyan toplumunun göçmenlere bakışı, 2000’li yıllarda olumsuz bir yöne doğru evrilmiştir. Suçla mücadele adı altında bir dizi ayrımcı önlem alan Devlet, göçü bir güvenlik sorunu olarak ele almış ve yasa dışılığı ağır para ve hapis cezaları gibi katı düzenlemelerle engellemeye çalışmıştır (Marconi, 2012, s.149). Göçmenlerin mevzuatta kendilerini suç sayan bir güvenlik yaklaşımından mustarip olmaya devam ettikleri doğrudur. Ancak bir fail yaratmaya dayalı bu politikaların ekonomi için yararlı olduğu düşünülen düzenli göçü düzensize çevirmekten başka yaptığı bir şey yoktur. Temel insan haklarını ihlal eden tüm sınırlamalar göçmeni potansiyel suçlu olarak gösterdikçe toplumsal ve psikolojik yaralar daha da derinleşmektedir.

Görüldüğü gibi Devletler, göç yasaları aracılığıyla göçmen ev işçilerinin girişini kısıtlayabilirlerken, toplumsal yeniden üretim krizini ele almayarak, daha güvencesiz çalışma biçimlerine yol açabilmektedirler. Güvenli oturma hakkı olmadan çalışan göçmen işgücünü bizzat kendi elleriyle şekillendiren Devletler, iş hukuku hakkındaki düzenlemelerde, ev hizmetlerinde çalışan göçmen işçileri kişisel koruma ve hakların kapsamı dışında bırakabilmekte ve/ veya yalnızca “kısmen” dahil edebilmektedirler. Özellikle refah sistemlerinin kurumsal açıdan yeterli olmadığı ve pek çok yönden geri çekildiği ülkelerde, kamu, özel sektör, aile ve gönüllü kuruluşların yanında göçmen kadınlar da bir aktör olarak refah rejimi içerisinde yer almaktadır. Merkezinde bakım hizmetlerinin yer aldığı, yeni bir

küresel iş bölümünün ortaya çıkmasına neden olan bu model göçün feminizasyonu ile beslenmektedir. Göç ettikleri ülkelerin refah sistemlerinin yarattığı bu boşluğu refahın ucuz sağlayıcıları olarak göçmen kadınlar kapatmaktadır. Ancak refahın yaratılmasında önemli bir kaynak olan göçmen kadınlar adına destekleyici kararlar alınmamaktadır.

3.2. Toplumsal Cinsiyet Politikaları

Faal nüfus oranını yükseltmek ve yaşlanan nüfusun sebep olduğu ekonomik durgunluğu azaltmak kaygısı ile hareket eden Avrupa Birliği, kadınların nitelikli emek olarak işgücü piyasasına dahil edilmesini yaygın bir politika haline getirmiştir. AB müktesebatında kadınlar tam anlamıyla bir ilgi odağıdır çünkü AB, kuruluş anlaşması olan 1957 Roma Antlaşması'na daha en başından “eşit işe eşit ücret” şeklinde girmiştir (Acar-Savran, 2018, s.34). Ne var ki; piyasada serbest dolaşımı mümkün kılacak bir ilke olarak tasarlanan bu eşitlik politikaları, kadınların istihdam edilmesi ve çalışma koşullarıyla sınırlı kalmış, bu alanı düzenleyen sosyal politikalar ise Avrupa Birliği içindeki rekabet koşullarının eşitlenmesinin *araçları* olagelmıştır. Sosyal politikalarda esas kurallar hükümetlere bırakılmıştır, diğer kurallarsa bağlayıcı nitelik taşımayan tavsiyeler ve yönergelerden ibarettir. Öte yandan benimsenen ekonomi politikalarının beklenildiği gibi eşitlikçi bir zemin yarattığını söylemek güçtür; zira ücret eşitliği hala sağlanamamış ve işgücü piyasasının cinsiyetçi yapısı değişmemiştir (Acar-Savran, 2018).

AB'nin kadın politikalarının çerçevesini oluşturan anlayış toplumsal cinsiyet eşitliğinin ana-akımlaştırılmasıdır. Ana-akımlaştırma, “cinsiyet eşitliğinin her alandaki kararlara en başından itibaren dahil edilmesi” (Berktay, 2004) anlamına gelir. Ancak Birliğin doğuşundan itibaren günümüze uzanan bu eşitlik mefhumu soyut bir hak eşitliği olarak yorumlanmış ve pratikte bir eşitlik durumu yaratamamıştır. Kadınları piyasaya dahil edebilmek için eğitim ve özel kurslar açılmıştır lakin tüm bunlar bazı alanlarda kolaylık sağlasa da statükoyu değiştirmemekte, daha en başından eşitsizliklere yol açmış kurumların yapısını tehdit etmemektedir (Reeds, 1998, s.37). AB'nin “olumlu eylem” olarak adlandırdığı bu yardımlar kadınlara özel kaynaklar yaratmak açısından önemlidir, fakat bu engelleri parça parça kaldırmayı hedeflediği için her şeyi tekil bir duruma indirgemmiştir. Politikalar kadınların işgücü piyasalarına dahil olmalarının önündeki engelleri ortadan kaldırmaya çalışmaktadır ancak işgücü piyasasının yapısını dönüştürmeden kadınların buraya entegrasyonu mümkün değildir (Reeds, 1998, s.48).

AB çerçevesindeki bütün bağlayıcı yasal düzenlemeler ücretli çalışan kadınlar içindir ve kamusal alan/özel alan ikiliğini varsaydığından ötürü özel alanı müdahale dışı tutmaktadır. Kadınların karşılıksız emeğini göz ardı ederek ücretli/ücretsiz emeğin yeniden dağılımıyla ilgili gerçek bir çözüm önermeyen AB, cinsellik ve işyerindeki şiddet konularını da görmezden gelmektedir ki Adalet Divanı (ABAD) ev içindeki cinsiyetçi iş bölümü gibi “özel” meselelerin kendi ilgi alanına girmediğini çeşitli davalarla göstermiştir (Acar-Savran, 2018, s.38). Almanya’da bebek altı aylık olana kadar annelere tanınan gündelik ödenti hakkına karşılık babaların da bu özel haktan yararlanması gerektiğini düşünen bir adam ABAD’a başvurmuş ve babalara bu hakkı tanımayan Alman yasalarının AB yönergeleriyle çeliştiğini söylemiştir. ABAD ise “aile” içindeki sorumluluk örgütlenişine müdahale edemeyeceğini gerekçe göstererek talebi geri çevirmiştir (Cichowski, 2002, s.234).

AB içindeki aday ülkelerden öncelikle beklenen şey, istihdam alanındaki yasaları uyumlulaştırmaktır. Sosyal haklar genellikle son aşamaya bırakıldığı için kadınları ilgilendiren politikalar ikincil planda kalmaktadır. AB’nin liberal fırsat eşitliği politikaları çalışma hayatı üzerinden şekillenir ve liberal ekonomi mantığıyla uyumsuz olan bağımsızlaşma girişimleri başarısızlığa sürüklenir. Ne var ki ekonomik rasyonalitenin korunması için bazı sosyal politikalara ihtiyacı olan AB kadınları ilgi odağı haline getirmeye devam etmek zorundadır ki bu da temelinde kadınların araçsallaştırılması anlamına gelir. Kadınların ekonomik sisteme entegrasyonu ucuz işgücüne sahip olan ülkelerle rekabet ederek verimliliği artırmak için elzemdir ve bu beyaz, orta sınıf ve heteroseksüel kadınlar açısından bir *kazanım* gibi görünse de yoksul, göçmen ve çeşitli etnik kimliklere sahip olan kadınlar için taşıdığı anlam çok daha farklıdır. Sosyal devletin gerileyerek kamu harcamalarının kısıldığı böyle bir ortamda kadınların yeniden üretim alanındaki yükümlülükleri daimî olarak artmaktadır (Mestrum, 2003, ss.57-61).

Yoksul kadınların sözde güçlendirilmesi için mikro krediler gibi bazı yenilikçi politikalar geliştirilse de yoksulluğu insan iradesinin dışındaki doğal bir durum olarak kuran bu strateji, onun bir sürecin sonucu olduğunu göremediği için daha en baştan hatalıdır. Zaten aile içinde yoğun bir iş yükü altında olan kadınlar, verilen kredi borçlarının ödenmesi basıncı ile ağırlaşmış bir çifte mesaiye maruz bırakılmakta, beklenen özerkleştirilmenin oldukça gerisinde kalmaktadır (Acar-Savran, 2018, ss.42-43). Aynı şey rekabet mantığının araçsallaştırdığı meslek sahibi orta sınıf kadınlar için de geçerlidir, çünkü; bu durum, kadınların erkeklerle eşitlenebilmeleri tıpkı erkekler gibi tam zamanlı, yoğun, kesintisiz bir çalışmalarına bağlıdır. Bunun mümkün olması içinse evdeki bakım ve ev işi yükümlülüğünün

halledilmiş olması gerekir ki karşılıksız ev emeği, şiddet, üreme hakları gibi özel alana ilişkin politikalar geliştirilmedikçe çalışma hayatı ve istihdam alanında istenilen sonuçlar alınamayacaktır (Acar-Savran, 2018, s.43).

Bütünlüklü bir politika geliştirilmek isteniyorsa kadın/erkek fark etmeksizin işgününün kısaltılması, bakım için kamusal hizmetin sunulması, babalık ve annelik izinlerinin eşit hale getirilmesi ve ücretli doğum izninin kadının işini kaybetmeyeceği şekilde ayarlanması gerekmektedir (Milewski, 2004). Toplumsal cinsiyeti görünür hale getirmek onu soyut bir ölçüt olmaktan çıkarmayacağı için bu konunun dayandığı zemin üzerine yoğunlaşılması elzemdir. Annenin çalışma hayatına katılımının önündeki aile yükümlülükleri ve babanın ev işlerinde eşit katılımı önündeki mesleki baskılar sorgulanmadan, istihdam alanında herhangi bir değişim yaratmak mümkün değildir (Perivier, 2004). Zira politikalar yalnızca hukuksal bir çerçeveye sınırlı kalırsa eşitsizlik yeniden üretilmeye ve kurgulanmaya devam edecektir. AB'nin yapısal uyum politikaları salt mesleki eşitliğe dayandığı müddetçe eşitsizlikler yeniden inşa edilecek ve ana-akımlaştırma usule ilişkin soyut bir metot olmanın ötesine geçemeyecektir (Laufer, 2002). Ayrımcılık sadece bir ötekileştirme mekanizması değildir, aynı zamanda toplumu düzenleyen de bir ilkedir. Dolayısıyla toplumsal yapı ve kurumlar değişmeden cinsiyet hiyerarşisi de ortadan kalkmayacaktır.

Avrupa Birliği ülkeleri kadınlara “anne” kimliklerinden dolayı annelik ödentileri gibi yardımlar yapmaktansa karşılıksız ev emeğinin karşılığı olarak kurulmuş bütünlüklü bir sosyal haklar perspektifi geliştirmelidir. Kadınların bağımsızlaşması isteniyorsa önce evlilik ve aile içindeki konumlarını güçlendirecek önlemler alınmalı ve karşılıksız ev emeğinin karşılığı olarak kadınlara emeklilik hakkı ve boşanma durumunda anlamlı bir nafaka ücreti verilmelidir. Kadınların eşit bir biçimde ücretli emeğe katılımlarından bahsetmek için önce bedava bakım hizmeti sağlanmalıdır ki işgücü piyasasına ilişkin pozitif ayrımcı önlemler de bununla beraber gelsin (Acar-Savran, 2018, s. 67). Devredilemez babalık izni gibi talepler cinsiyetçi iş bölümünün dönüşmesine katkı sağlar ve kadını özgürleşme sürecinin bir parçası haline getirir. Öte yandan kadını himaye edilmesi gereken bir özne gibi kodlayan sosyal politikalar onların aileye ve erkeklere olan bağımlılığını daha da pekiştirir ve içinde buldukları somut koşulları yok sayar. Amaç, kadınların aile içindeki konumlarını pekiştirmek değil, aile ilişkileri karşısında hak talep eden özneler olmalarını sağlamak olmalıdır (Acar-Savran, 2018, s.68).

Avrupa Birliği'ndeki aile ve iş yaşamını uyumlulaştırma politikaları kadınları istihdama katmanın bir yolu olarak esnek çalışma biçimlerini içermektedir. Kısmi zamanlı çalışma, evde

çalışma vb. annelikle iş hayatını bağdaştırmanın bir yolu olarak sunulmakta, esnek çalışmanın cinsiyetçi yapısı işgücü piyasasının cinsiyet hiyerarşisini daha da pekiştirmektedir (Cattaneo & Hirata, 2009). Bu durum devlet bakım merkezlerinin taşeronlaştırılmasına, kamu hizmetlerinin geri çekilmesine ve toplu bakım merkezlerinin özelleştirilmesine neden olmaktadır ki bu da göçmen kadınların sunduğu evde bakım hizmetlerinin yaygınlaşması anlamına gelir. Thatcher-Reagan döneminden kalma aile ve annelik yüceltmesine dayalı bu çözüm, evde bakım hizmetleri, toplu kamu hizmetlerinden farklı olarak, annelik ideolojisiyle çelişmemektedir. Doğum sonrası babalık izinlerinin annelik izinlerine oranla daha kısa süreli ve düşük ücretli olması da patriyarkal güç ilişkilerinin korunduğu aile yapılarının devam ettiğini gösterir (Acar-Savran, 2018, s.78). Ana-akımlaştırma politikalarıyla pozitif ayrımcılık ilkelerinin olumlu eylem programları adı altında tedricen terk edilmesiyse, toplumsal cinsiyet açısından hiç de “yansız” bir politika gibi durmamakta; ev işlerinin karşılıksız emeğe dayandığı böyle cinsiyetçi bir toplumda halihazırda edinilen kazanımların yitirilmesine yol açmaktadır.

Son olarak; görece yüksek ücretli işlerde çalışan kadınların ana-akımlaştırma stratejilerinden yer yer fayda sağladığını söylemek mümkündür. Bu durum bazı kadınları istihdama çekmeye olanak sağlasa da erkekler bakım işlerini paylaşmaya pek hevesli olmadıkları için çözüm ücretli evde bakım hizmeti almaktır. Kadınları hiyerarşik bir ilişkinin iki tarafı olarak karşı karşıya getiren bu çözüm, kadınlar arasındaki eşitsizlikleri artırmakta, sınıfsal ayrılıkları daha da derinleştirmektedir. Hizmet satın alma imkânı olmayan görece daha yoksul kadınlar ise evde çocuk bakmaya mahkûm olmakta ve evdeki “yükümlülükleri” ile baş başa kalmaktadır (Acar-Savran, 2018, s.72). Eğer gerçek bir değişim isteniyorsa; parasız çocuk ve yaşlı merkezleri ve yaygın bir kamusal bakım hizmeti sağlanmalıdır çünkü, özellikle göçmenlerin doldurduğu bu iş alanının giderek özelleşmesinin ciddi sakıncaları vardır. Öte yandan bu hizmetin kamusallaşması için mücadele etmek, ücretli ev işçilerinin çalışma koşullarının düzelmesini talep etmekle çelişmemektedir. Bu hizmetleri veren kişilerin daha yüksek ücret ve sosyal güvenlik haklarıyla kamu tarafından istihdam edilmesi mümkün hale getirilmeli ve çeşitli eğitim programları ile nitelik kazanmaları desteklenmelidir. Bu hizmetlerde erkek çalışanların istihdamının teşvik edilmesi de cinsiyete dayalı iş bölümünü aşındırmak için düşünülebilecek bir yoldur (Acar-Savran, 2018, s.86).

SONUÇ VE ÖNERİLER

Kapitalist üretim ilişkilerinin başladığı dönemden günümüze kadar geçen süreçte, kadınların toplumsal konumunu belirleyen en önemli kavramlardan biri olarak ev emeğinin irdelenmesi büyük önem taşımaktadır. AB ülkelerinde kadınların işgücüne katılım oranları kısmen artmış olsa da devletler sosyal hizmetlerden giderek el çekerek, bu açığı göçmen kadınlar ile kapatmaya çalışmıştır. Yerli kadından göçmen kadına devredilen bu yeniden üretim süreci toplumsal cinsiyetin ana akımlaştırılması politikalarını geçersiz kılmıştır. Bu tez çalışması, patriyarkanın kadın emeği üzerindeki elini Avrupa ülkelerindeki göçmen ev işçileri özelinde incelemesi açısından önemlidir. Bu emeğin önce özel alanda, sonrasında da kamusal alanda nasıl cinsiyetlendirildiğini tespit etmek kadınların “ev işi” ile özdeşleştirilmelerinin önüne nasıl geçileceği konusunda bir başlangıç noktasıdır.

Ev işi “uygun” bir istihdam türü olarak görülmediğinden düzenlemeleri çok gayri resmi olabilir. Bu kayıt dışılığın en önemli sonucu yazılı istihdam sözleşmelerinin olmamasıdır. Yazılı bir sözleşme olmadan çalışmak sosyal güvenlik programlarının dışında bırakılan çalışanın korumasını büyük ölçüde zayıflatır ve işveren adına kötüye kullanımlara yol açabilir. Her şeyden önce yasallaştırma sürecini engeller çünkü, göçmen istihdamını kanıtlayamaz ve yasal ikamet statüsü alamaz (Rodriguez, 2007, s.66). Ev işçisi olarak çalıştırılmak günlük çalışma saatleri ve dinlenme süreleri açısından çok özel bir durum yaratmaktadır. Çalışma ve yaşam ortamı birleştikçe, çalışanın açıkça belirlenmiş bir zaman çizelgesine sahip olması ve görevde ve tatilde bulunduğu saatler arasındaki sınırları belirlemesi neredeyse imkansızdır. Dahası ev içi çalışmayı karakterize eden gayri resmi yapılar göz önüne alındığında yasanın öngördüğü asgari korumaya bile saygı gösterilmeme olasılığı yüksektir.

Yaşam alanını işveren ile paylaşmak zorunda kalmak cinsel veya sözlü taciz ve fiziksel şiddet gibi ciddi insan hakları ihlallerine sebep olabilir. Ne nitelik ne de niceliğe ilişkin açıkça tanımlanmış standartlar olmadığından ev işçisinin konaklama tesislerine ve yiyeceğe erişim hakkı işverenin muhakemesine ve iyi niyetine bağlıdır. Özel hayata müdahale oluşturacağı sebebiyle belli başlı teftişlerin yapılmaması herhangi bir ihlali ifşa etmeyi son derece zorlaştırmıştır. Bu nedenle yetersiz barınma ve yetersiz beslenme güvencesiz bir ortamda hayatlarını idame ettirmek zorunda kalan göçmen ev işçileri için iki temel sorun olmaya devam etmektedir. Bağımsız yaşamaya çalışan ev işçileri için de durum pek parlak değildir

zira, uygun konut bulmak son derece güçtür. Göçmenler genelde fazla kiralar ödemek zorunda kaldıkları kalabalık apartman dairelerinde ve hijyenik olmayan koşullarda yaşarlar ve birçok işveren için çalışmak zorunda kaldıklarından zaman yönetimi konusunda zorlanırlar.

Ev hizmetlerinde çalışan kadın göçmenlerin çalışma ve yaşam koşullarını iyileştirebilecek bazı önlemlerin geliştirilmesi mümkündür. Örneğin ev sahibi devletin göç politikası göçmen menşe ülkeden ayrılmadan önce başlayıp sürekli bir destekle devam edebilir. Göçmenleri hazırlamanın bir yolu da onları kabul eden devletin ulusal hukuku ve kendilerine uygun konutun nasıl bulunacağı ve konut tesislerinin fiyatları ve kalitesi ile ilgili olarak neler beklmeleri gerektiği gibi ek konularda bilgilendirmektir. Bu bilgilendirme ev sahibi ülkenin yurtdışındaki konsolosluklarında göçmenlerin ana dilindeki broşürler aracılığıyla sağlanabileceği gibi farklı metotlarla da yapılabilir. Yeni gelen göçmenler yasal düzenlemelere ve prosedürlere aşina olmadıkları için özellikle iş gücündeki sömürü türlerine karşı savunmasızlardır. Dolayısıyla, devlet yetkililerinin insan hakları ihlalleri için başvurulacak şikâyet mekanizmalarına erişimi kolaylaştırmaları gerekir (Pavlou, 2011, s.78). Göçmenlerin ev sahibi ülkenin gerçekleriyle tanışmalarına ve uyum sağlamalarına yardımcı olmanın bir başka yolu da menşe ülkeden ayrılmadan önce ve ev sahibi ülkede kaldıkları süre boyunca devam edecek dil ve oryantasyon kurslarıdır. Kuşkusuz toplumun diğer aktif üyeleri gibi haklarını tam olarak kullanabilecek bir konumda olmak için resmi dil bilgisi hayati bir araçtır. Sendikalara katılmak, eğitime erişim sağlamak, hizmet sektörü dışında iş aramak veya sadece bir ehliyet veya banka hesabına sahip olmak için dil becerileri zorunludur. Hem dil hem de oryantasyon kursları ücretsiz olmalı ve herkesin erişebilmesi için esnek yollarla organize edilmelidir. Kadın göçmen ev işçilerinin bu kurslara katılımı bir akreditasyon sistemi kurularak ve katılım için sertifika verilerek teşvik edilebilir (De Botton vd., 2008, 203-204).

Yerli göçmen kadın işçilerin karşı karşıya kaldığı çoklu ayrımcılığa son vermek için ev sahibi devletler tarafından atılacak ilk adımlardan biri onların işgücü piyasasında ve toplumda varlığını ve önemini kabul etmektir; başka bir deyişle onları şu anda içinde buldukları görünmez durumdan çıkarmaktır. Düzensiz bir şekilde çalıştırılmalarının önüne geçmek için şeffaf ve erişilebilir bir düzenleme prosedürü oluşturmalı ve çalışanlarını kaydettirmeleri için işverenlere teşvikler sağlamalıdır. Bu düzenlemenin aile birleşimlerini de kapsaması kadın göçmen ev işçilerinin keyfi olarak dışlanmasının önüne geçecektir (Pavlou, 2011, s.78). Ev işçisinin yazılı bir sözleşme ile çalıştırılması işverenin yasal bir yükümlülüğü olmalıdır. İş sözleşmelerinde görev, ücret, yıllık zam, ekstra ödemeler, çalışma programı, dinlenme süresi,

doğum izni, fesih koşulları ve ulusal adalet mekanizmalarına erişim prosedürü ile ilgili detaylar açıkça belirtilmelidir. Ve tabii ki sözleşmelerin çalışanın ana diline de çevrilmesi çok önemlidir. Ev işçilerinin görev sınırlarının iyi tanımlanmamasından mustarip oldukları bilinmektedir. Gerçekte "ev işçisi" genel başlığı altında çalıştırılırsalar da çocuk bakımından yaşlı bakımına ve temizlikten yemek pişirmeye kadar her şeyi yapabilmekteledir. Bu nedenle görevlerinin net tanımı her istihdam sözleşmesine dahil edilmelidir. Ayrıca çalışanların görevlerine göre sınıflandırılması çok önemlidir. Bakım sağlayıcılar ve temizlikçiler olmak üzere en azından iki geniş kategori arasında ayırım yapmak önemlidir (Pavlou, 2011, s.79). Yine işçilerin kendilerine özel niteliklerinin tanınması çalışma ve yaşam koşullarını iyileştirmek için gerekli bir adımdır. Örneğin, bir işçi hemşire olarak eğitilmişse, diplomasının / sertifikasının tanınması, engelliler veya yaşlılar için bir bakıcı olarak iş arayabilmesi ve buna göre ücret alabilmesi gerekir. İşçinin oturma ve çalışma iznini tek bir işverene bağlamak yüksek düzeyde bağımlılık yaratır. Bu nedenle bu bağlantının kaldırılması ve ev işçilerinin işgücü hareketliliğinin sağlanması zaruridir. Bunu yapmak için, iş arayan vizelerinin getirilmesi düşünülebilir. Bunlar işveren temelli vizelere alternatif olarak verilen kısa süreli vizelerdir. Çalışanın işverenini seçme fırsatına sahip olduğu bu uygulama sayesinde her iki taraf da iş koşulları hakkında gerekli müzakerelere katılabilecek ve aracılara bağımlı olmayacaktır (De Botton vd., 2008, s. 198).

Özel istihdam bürolarının kar temelli yapıları onları göçmen ev işçilerinin insan hakları açısından sorunlu bir yapıya büründürmektedir. Bu yüzden potansiyel işverenler ve çalışanlar arasında iletişim kanalı olarak çalışabilecek bir kamu veri tabanı sisteminin kurulmasını öneren Gregoriou (2008, s.173), bu sistemin iş teklifleri hakkında duyurular göndermek ve işverenler ile işçiler arasında doğrudan bir iletişimi mümkün kılmak için kullanabileceğini söylemiştir. Kamu hizmetleri iş arayan ev işçileri ile potansiyel işverenler arasında bir aracı olarak işlemeli ve adil ve profesyonelleştirilmiş bir işe alım mekanizması teşvik etmelidir. Bu önlem çetrefilli boyutlar kazanmaya başlayan insan ticareti ile mücadele etmeye de yardımcı olacaktır. Aynı zamanda işveren ve çalışan arasında daha iyi bir iletişimi ve teması teşvik edecek ve ev işlerinin resmi bir istihdam ilişkisi olduğu fikrini destekleyecektir (Gregoriou, 2008). Uzun ve düzensiz çalışma saatleri ve görevlerinin çokluğuna rağmen ev hizmetlerinde çalışan göçmen kadınların adil ücret alma hakları ihlal edilmektedir. Bu nedenle ev işçilerine sağlanan asgari maaşlar yeniden incelenmeli ve her ülkenin mevcut gerçeklerine göre ayarlanmalıdır. Ev işçisinin asgari maaşı ev işçisinin bağımsız yaşamasına izin vermeli ve onu insan hakları ihlallerine karşı savunmasız kılan bir düzenlemeye maruz bırakmamalıdır.

Kadın göçmen ev işçilerinin güçlendirilmesiyle bağlantılı bir konu da örgütlenme özgürlüğüdür. Dernek kurma özgürlüğü toplu pazarlık hakkının etkin bir şekilde tanınmasına yol açacak şekilde kullanılmalıdır. Kendi derneklerini veya sendikalarını kurmanın yanı sıra mevcut olanlara katılma konusunda yasal engellerle karşılaşılmalıdır.

Ev işi sektörü çalışanları sosyal güvenlik söz konusu olduğunda diğer sektör çalışanları ile aynı korumadan yararlanamamaktadır. Yine de böylesine farklı bir muamele ve dışlama için herhangi bir gerekçe yoktur. İşverenlerin ev işçisinin istihdamı için işin ilk saatinden itibaren katkı payı ödeme yükümlülüğünü tesis etmek önemlidir. Buna ek olarak ev işçilerinin diğer kadın çalışanlarla aynı doğum izni ve yardımlardan yararlanma hakkı olmalıdır. Kurumsallaşmalarını teşvik etmek için bu hakların istihdam sözleşmelerine dahil edilmesi önemlidir. Ayrıca kadın göçmen ev işçilerinin işsizlik yardımına erişimi garanti altına alınmalıdır. İşten çıkarılma durumunda çalışma süresi ile orantılı adil tazminat alma hakkı olmalıdır. O evin içinde hem çalışan hem de yaşayan işçiler söz konusu olduğunda işveren çalışana yeterli barınma olanakları sunabileceğini ispat etmekle yükümlüdür. Ev, devlet müdahalelerinden korunması gereken özel bir alan olsa da bu durum kölelik, cinsel şiddet ve fiziksel taciz gibi ağır insan hakları ihlallerini gizlemek için bir bahane olamaz. Bir kişinin evi diğerinin işyeri haline geldiğinde “ev dokunulmazlığı” kavramının belirli bir esneklikle yorumlanması gerekebilir. Dolayısıyla teftiş makamları hem oturanlar hem de yaşayanlar olarak hanelerde çalışan veya bakım sağlayan herkesin çalışma koşullarını etkin bir şekilde izlemeli ve işgücü sömürülerinin önüne geçmelidir (Pavlou, 2011, s.80). Kadın göçmenler toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin bir sonucu olarak insan hakları ihlallerine daha sık uğrarken, medya tarafından veya kamuya açık tartışmalarda sıklıkla "kirli", "şehvetli" ve "itaatkâr" olarak tasvir edilirler. Göçmen kadınlara ilişkin bu algı ile mücadele etmek onların yalnızca içinde buldukları toplumla daha sağlıklı bir ilişki kurması için değil aynı zamanda onurlu bir şekilde yaşaması ve çalışması için de vazgeçilmez bir adımdır. Medya göçmen kadınların ve özellikle ev işçilerinin klişeleşmiş ve cinsiyetçi görüntülerini yayınlanmaktan kaçınmalı ve deneyimlerini, kimliklerini ve kültürlerini görünür kılarken olumlu ve yapıcı bir diyalogu teşvik etmelidir (Gregoriou, 2008, s.176).

Öte yandan, yukarıda yer alan öneriler mevcut durumu düzenlemeye yönelik geçici çözümlerdir. Ancak mevzunun çıkış noktasının toplumsal cinsiyet ve yeniden üretim kısırcasında kalmış karşılıksız emek olduğu unutulmamalıdır. Kadınların karşılıksız ev emeğinin bir ayağını ev işleri öteki ayağını da bakım işleri oluşturmaktadır ve özellikle bakım işleri fiziksel emeğin yanı sıra duygusal emeğe de dayanmaktadır. Şüphesiz ki kadınların

yaptığı işleri kocalarının da yapabilecek durumda olduğunu görmek zor değildir. Nitekim hakiki “bakım” bunu kendisi yapamayacak olan çocuk, hasta ve yaşlılar için harcanan bir emektir. (Acar-Savran, 2019, s.81). Bu bağlamda ev işlerinin kadınların “doğal eğilimlerinin ve yeteneklerinin” birer uzantısı olmaktan nasıl çıkarılabileceği üzerine düşünülmeli ve bu işlerin nitelikli işler haline getirilmesi ve nitelikli bir eğitim düzeyinin tutturulması için çaba gösterilmelidir. İşgücü piyasasının cinsiyetçi yapılanması dönüştürülmeli ve ücretli ev hizmetlerine erkeklerin de girmeleri özendirilmelidir. Bu alanda kapsamlı bir sosyal güvenlik sistemi yerleşirse ve ödenen ücretler doyurucu olursa bu işlerin tatmin edici ve aranan işler haline gelmesi hiç de imkânsız değildir. Fakat her şeyden önemlisi bu işler hem kamusal alanda hem de evlerde erkeklerle eşit biçimde paylaşılmalıdır. Bu işleri kadın kimliğinin bir parçası olarak yücelten “kadın-merkezli” bir bakış da ve onu değersiz bir faaliyet olarak yadsıyan “erkek-merkezli” bakış da hatalıdır. Eşitlik/farklılık terimleriyle de açıklanabilecek bu paradoksun ötesine geçilmelidir (Acar-Savran, 2019, s.82-83). Kadınların karşılıksız ev emeğinin ortadan kalkması için önerilen kamusal önlemlerden biri de ev emeğinin ölçülmesidir. Ev emeğinin hem zamansal hem de parasal değerini hesaplamak, bu emeği görünür hale getirecektir. Bu, kadınlara, hem ev içindeki cinsiyetçi iş bölümünü sorgulamaları için ideolojik bir silah sunacak, hem de boşanma davalarında maddi ve manevi tazminata da bir temel oluşturacaktır. Ev emeğinin, gayri safi milli hasılaya dahil edilmesi, ev içi iş kazalarının sosyal güvenlik programlarının bir parçası haline gelmesi kamu politikalarının iyileştirilmesinin önünü açar (Waring, 1989). Tüm bunların ötesinde, ücretli bakım işlerinde daima gündeme gelen duygusal emeğin veya anneliğin ve verilen cinsel hizmetlerin değerinin ölçülebilirliği üzerinde duran Beasley (1994, s.102) nicelik cinsinden ifade edilemeyecek bazı ölçütlere ihtiyaç duyulduğunu ve bunun süreye ya da ürüne bağlı olması gerekmediğini söylemiştir.

Ev ve bakım işlerinin kadınların karşılıksız emeğiyle halledildiği bir toplumdan bu emeğin tamamen ortadan kalktığı bir topluma nasıl geçiş yapılacaktır? Bu emeği ev içinin sınırları içinde dönüştürmek oldukça güçtür ve ilk elde kamusal alanın halledilmesi gerekir. Örneğin, kadınlar çocuk desteği hakkından vazgeçmeyi göze alamazlar çünkü emek piyasasında oldukça dezavantajlı durumda oldukları için ev-içinin onlara sunduğu korumaya tutunmak zorunda kalırlar (Delphy/Leonard, 1992, s.266-267). Patriarkal dengeler kamusal alanda aşındırılıp, somut politikalar aracılığıyla değiştirilmeden, karşılıksız ev emeği aşılamaz. Stratejik önceliğimizin ev içindeki cinsiyetçi iş bölümü olmayışı birtakım dönüşümlere yol açabilecek kültürel-ideolojik mücadeleden vazgeçtiğimiz anlamına gelmez.

Ama erkekleri ev ve bakım işlerini üstlenmeye razı etmenin gayet zor olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Ev içindeki bu dinamikler oldukça direngendir ve gerektiğinde erkek şiddetiyle desteklenir. Böyle olduğu için de kadınların karşılıksız emeklerini eşit paylaşımına dönüştürebilmelerinin önkoşulu kamusal alanda güç kazanabilmektir (Acar-Savran, 2019, ss.90-91). Özel alan/ kamusal alan arasındaki kopukluğun aşılması için hastalara, çocuklara ve yaşlılara yönelik nitelikli ve ucuz bakım kurumlarının kurulması ve kadınların üzerindeki bu yükü devletin alması gerekir. Ücretli bir işte çalışmış olsun olmasın herkese yaşlılıkta emeklilik hakkı tanınması ve ev kadınlığı ve annelik için sigorta ve tazminat gibi ödenekler sunulması alınabilecek diğer önlemler arasında sayılabilir. Hem anneler hem de babalar için ücretli doğum izni ve yaşlı yakınları hastalandıklarında kullanabilecekleri ücretli izinler de bakıcılığın toplumsal cinsiyetten arındırılması için oldukça önemlidir (Acar-Savran, 2019, s.92).

Cinsiyetler arasında eşit bir iş paylaşımı sağlanmak isteniyorsa, kadınların ve erkeklerin işgücü piyasasında eşitlenmesine yardım edecek pozitif ayrımcı önlemler alınmalı ve eşit ücret ilkesi yaygınlaştırılmalıdır. Piyasa ekonomisinin giderek sınırlanması ve işgücünün ücret kaybı olmaksızın herkes için kısaltılması tüm bunlara eşlik edebilecek ek politikalar (Carcian/Oliker, 2000, ss.128-133). Tek eşli, heteroseksüel, çekirdek aile kavramından uzaklaşarak, çocukların biyolojik anne ve babalarının dışında öteki erişkinlerle aynı mekânı paylaştıkları farklı hane düzenleri de tasarlanabilir. “Sosyal refah devleti” uygulamaları başarısız olmuştur ve demokratik ve toplulukçu alternatif bakım hizmetlerine ihtiyaç vardır. Kadınların karşılıksız emeği ve cinsiyetçi iş bölümü ortadan kalksın isteniyorsa önce özel ve kamusal alan arasındaki kopukluk aşılmalı ve kamusal bakım merkezleri kurulmalıdır (Acar-Savran, 2019, s.94). Ortak konutlar, örgütlü bakım merkezleri, ortak kullanıma açık olan parklar, demokratikleşmiş okullar gibi dayanışmacı paylaşım biçimleri öneren politikalar iyi bir başlangıç noktası olabilir (Brenner, 2000, s.195). Avrupa Birliği özelinde gerçek anlamda bir ana-akımlaştırma statükoya uyması gerekenin kadınlar olduğunu ima etmemeli, kurumlardaki iktidar ilişkilerinin kendilerini sorgulamaları gerekmektedir. Ana-akımlaştırma politikası özel alana dair politikalar üretmeden, kadının karşılıksız emeğine yoğunlaşmadan, iş ve aile yaşamını uyumlulaştırma konusunda anlamlı bir adım atmadan ekonomi mantığının sınırlarının ötesine geçilemeyecektir (Reeds, 1998, s. 68). Liberalizmin ufkuna hapsolmuş bir fırsat eşitliği anlayışı hiyerarşiyi görünmez kıldığı için politik olarak içi boşalmış bir toplumsal cinsiyet tahlilinin ötesine geçilemeyecek ve erkeklerle kadınlar arasındaki sistematik egemenlik ilişkisi anlaşılacaktır.

Bu tez çalışması kadın emeği ve kadının ev içi emeğinin görünmezliği sorununa odaklanmıştır. Bu çerçevede kadın emeği tartışmalarının genel kavramları ve Avrupa’da kadın emeğinin durumu, göçmen ev hizmetlileri üzerinden incelenmiştir. Ev hizmetlerinde çalışan göçmen kadınların AB toplumsal cinsiyet politikaları içindeki yerine dair kuramsal ve politik düşünceler ortaya konulmuştur. Maddeci diyalektik feminist yaklaşım aracılığıyla birtakım çözümler önerilmiştir. Bu açıdan belli bir eşitlik ideali taşıyan gelişmiş ülkelerde dahi neden cinsiyet eşitsizliğinin olduğunu anlamada bir kılavuzdur. Gelecekte yeniden üretim döngüsü içindeki kadınları sınıf ve cinsiyet kısılacından nasıl çıkarılacağına dair yapılacak çalışmaları teşvik etmesi açısından önemlidir. İleride yalnızca göçmen kadınlar değil, cinsiyet kimlikleri ve cinsel yönelimleri farklı olduğu için ayrımcılığa uğrayan diğer kesimler de mercek altına alınabilir. Bu kuşak kadınlar arasındaki farklılıkların keşfedildiği ve LGBTQ+ sosyal hareketlerinin güçlendiği de bir kuşaktır. Erken dönem feminizm dışlanmış grupların, Afro-Amerikalı kadınların, beyaz olmayan kadınların, trans kadınların, renkli lezbiyenlerin, Üçüncü Dünya feministlerinin incelendiği başka çalışmalar için bir başlangıç olabilir.

Avrupa Birliği’nin toplumsal cinsiyet politikalarının felsefi çerçevesini evrenselcilik oluşturmaktadır; temelinde kadınları “insanlık ailesi”ne özgür bireyler dahil etmek vardır. Bu çerçeve biçimsel bir eşitlik sınırına dayanır ve özel alanı ufkunun dışında tuttuğu için yalnızca belli bir kadın kesim için anlamlıdır. Mevcut toplumsal cinsiyet stratejileri birtakım yasal kazanımları hızlandırmış olsa bile kadınları kendi içinde kutuplaştıran bu stratejiler onları politik bir özne olarak inşa etmeyi zorlaştırmaktadır. Belli bir eşitlik ideali çizen AB, uzunca bir süredir toplumsal cinsiyetin ana-akımlaştırılması (gender mainstreaming) politikası izlemekte; kadınların tüm yaşam alanlarında gerçek bir eşitliğe sahip olmasını istemektedir. Öte yandan; göçmenlerin, siyahların, emeklilik haklarını kaybetmiş yaşlı kadınların ve hizmet sektörünün en altında niteliksiz işlerde çalışanların gereksinimlerini göz ardı etmektedir. Sistem, kadınlar istihdama katılmalı, sosyal güvenceye sahip olmalı ve hukuki yönden korunmalıdır der ve ekler: *Hangi kadınlar?*

KAYNAKÇA

- Abrahamson, P. (2005). La fin du modèle scandinave? La réforme de la protection sociale dans les pays nordiques. *Revue française des affaires sociales* (ss.105-127).
- Acar-Savran, G. (2008). *Kadının görünmeyen emeği*. Yordam Kitap.
- Acar-Savran (2018). *Feminizm yazıları-kuramdan politikaya*. Dipnot Yayınevi.
- Acar-Savran, G. (2019). *Beden emek tarihi-diyalektik bir feminizm için*. Dipnot Yayınevi.
- Adorno, T.& Horkheimer, M. (1947). *Dialektik der Aufklärung*. Querido Publishers.
- Andall, J. (2003). Hierarchy and interdependence: The emergence of a service caste in Europe. İçinde J. Andall (Ed.), *Gender and Ethnicity in Contemporary Europe* (ss.39-60). Berg Publishers.
- Anderson, B. (2010). Migration, immigration controls and the fashioning of precarious workers. *Canadian Journal of Women and the Law*, 24(2), 300-317.
- Badelt, C. & Österle, A. (2001). Grundzüge der Sozialpolitik: Spezieller Teil, Sozialpolitik in Österreich. İçinde *Basics of Social Policy: Specific Part, Social Policy in Austria*. Manzsche Verlags- und Universitätsbuchhandlung.
- Barret, M. (1980). *Women's Oppression Today*. Verso.
- Beasley, C. (1994). *Sexual Economyths*. Allen and Unwin.
- Becker, G. (1993). *Human capital*. NBER Publishing.
- Benston, M. (1969). The political economy of women's liberation. *Montly Review*, 21(4). https://doi.org/10.14452/MR-021-04-1969-08_2
- Bettio, F., Simonazzi, A. & Villa, P. (2006). Change in care regimes and female migration: The 'care drain' in the Mediterranean. *Journal of European Social Policy*, 16(3), 271-285.
- Brenner, J. & Ramas, M. (1984). Rethinking Women's Oppression. *New Left Review*, 33-71.
- Brenner, J. (2000). *Women and the Politics of Class*. Monthly Review Press.
- Butler J. (1990). *Gender trouble: Feminism and the subversion of identity*. Routledge.
- Canning, K. (1994). Feminist history after the linguistic turn: Historicizing discourse and experience. *The University of Chicago Press Journals*, 19(2), 368-404.
- Canpolat,H. & Arner, H.O. (2012). *Küresel göç ve avrupa birliği ile türkiye'nin göç politikalarının gelişimi* (Orsam Rapor No: 123, Black Sea International Report No: 22). Orta Doğu Stratejik Araştırmalar Merkezi. <http://madde14.org/images/3/3a/Orsamkureselgoc2012.pdf> (29 Eylül 2021)
- Camfield, L. (Ed.). (2014). *Methodological challenges and new approaches to research in international development*. Palgrave Macmillan. <https://doi.org/10.1177/1464993416657634>
- Caritas. (2012, Kasım). *12 by 12: Support domestic workers right to decent work*. <https://www.caritas.org/2012/11/12-by-12-support-domestic-workers-right-to-decent-work/>
- Castles, S. & Miller, M. J. (2008). *Göçler Çağı: Modern Dünyada Uluslararası Göç Hareketleri*. (Çev. B.U. Bal, İ. Akbulut). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

CEDAW General Recommendation No. 17, tenth session, 1991, *Measurement and quantification of the unremunerated domestic activities of women and their recognition in the GNP.*

https://tbinternet.ohchr.org/Treaties/CEDAW/Shared%20Documents/1_Global/INT_CEDAW_GEC_5833_E.pdf (16 Şubat 2021)

CEDAW General Recommendation No. 21, thirteenth session, 1994, *Equality in marriage and family relations.*

[https://tbinternet.ohchr.org/Treaties/CEDAW/Shared%20Documents/1_Global/A_49_38\(SUPP\)_4733_E.pdf](https://tbinternet.ohchr.org/Treaties/CEDAW/Shared%20Documents/1_Global/A_49_38(SUPP)_4733_E.pdf) (16 Şubat 2021)

CEDAW General Recommendation No. 26 on women migrant workers, Aralık 5, 2008. CEDAW/C/2009/WP.1/R.

https://www2.ohchr.org/english/bodies/cedaw/docs/GR_26_on_women_migrant_workers_en.pdf (16 Şubat 2021)

CMW General Comment No. 1 on migrant domestic workers, Şubat 23, 2011, https://www2.ohchr.org/english/bodies/cmw/cmw_migrant_domestic_workers.htm (15 Şubat 2021)

CERD General Recommendation No. 25, fifty-sixth session, Mart 20, 2000, *Gender related dimensions of racial discrimination.*

https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=INT%2fCERD%2fGEC%2f7497&Lang=en (16 Şubat 2021)

CERD General Recommendation No.30, sixtyfourth session, Mart 12, 2004, *Discrimination against non-citizens.*

https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=INT%2fCERD%2fGEC%2f7502&Lang=en (16 Şubat 2021)

Cichowski, Rachel A. (2002). No Discrimination Whatsoever: Women's Transnational Activism and the Evolution of EU Sex Equality Policy. İçinde Nancy A. Naples/Manisha Desai (Der.), *Womens's Activism and Glovalization*. Routledge.

CoE Recommendation 1663, nineteenth sitting, 2004, *Domestic slavery: servitude, au pairs and mail-order brides.* <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=17229&lang=en> (11 Ekim 2021)

Connor, J. (2001). *Domestic slavery report.* (Doc. 9102). Committee on Equal Opportunities for Women and Men. <https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/X2H-Xref-ViewHTML.asp?FileID=9325&lang=EN> (11 Ekim 2021)

Conterno, P., Portocarrero, J. (1996). Migrant Domestic Workers and Family Assistants in Italy, Decent Work for All: A Key for Effective Industrial Relations, Briefing Material, Solidar.

Coomaraswamy, R. (1996). *A framework for model legislation on domestic violence.* (Report No. E/CN.4/1996/53). <http://hrlibrary.umn.edu/commission/thematic52/53-add2.htm> (17 Şubat 2021).

Corral, P. M. (2012). Etude Comparative de l'Influence de la Crise Economique sur les Trajectoires Professionnelles: le Cas des Employé(e)s Domestiques Dans Deux Villes Globales, Mesures et Démesures du Travail. *XIIes Journées Internationales de Sociologie du Travail*. Université Libre de Bruxelles.

Cott, F., Nancy. (1977). *The bonds of Womanhood: "Woman's sphere" in New England, 1780-1835*. Yale University Press.

Crompton, R. & Lyonette (2006). Work-life 'balance' in Europe. *Acta Sociologica*, 49(4), ss.379-393.

Cyrus, N. (2009). Being illegal in Europe: Strategies and poli- cies for fairer treatment of migrant domestic workers. İçinde H. Lutz (Ed.), *Migration and Domestic Work. A European Perspective on a Global Theme* (s.177-194). Ashgate Publishing.

Çelebi, Ö., Özçürümez, S. & Türkay, Ş. (2011). "Giriş", içinde Çelebi, Ö., Özçürümez, S. & Türkay, Ş. (der.) *İltica, uluslararası göç ve vatansızlık: Kuram gözlem ve politika*. The UN Refugee Agency.

Davaki, K. (2010). Avantages du Congé de Maternité / Congé Parental dans l'UE-27 – Analyse des Documents, Commission Droits de la Femme et de l'Égalité des Genres du Parlement Européen, Département Thématique C – Droits des Citoyens et Affaires Constitutionnelles Parlement Européen.

Davaki, K. (2014). Analyse des Documents, Commission Droits de la Femme et de l'Égalité des Genres du Parlement Européen, Département Thématique C – Droits des Citoyens et Affaires Constitutionnelles Parlement Européen. http://www.europarl.europa.eu/document/activities/cont/201107/20110725ATT24645/20110725ATT_24645FR.pdf

De Botton, L. (2008). Policy recommendations at the European level for the integration of female migrant domestic workers. İçinde Mediterranean Institute of Gender Studies, *Integration of Female Migrant Domestic Workers: Strategies for Employment and Civic Participation* (s.203-204). University of Nicosia Press.

Delphy, C. & Leonard, D. (1992). *Familiar exploitation*. Polity Press.

Delphy, C. (2016). Baş düşman. İçinde G. Acar-Savran ve N.T. Demiryontan (Ed.), *Kadının görünmeyen emeği* (ss.89-113). Yordam Yayınları.

Demir, Ö. (2009). *İktisatta yöntem tartışmaları*. Vadi Yayınları.

Derrida, J. (1967). *De la Grammatologie*. Les Éditions de Minuit.

Dickens, W.T., & Lang, K. (1992). *Labor market segmetation theory: Reconsidering the evidence* (Working Paper no: 4087). National Bureau of Economic Research. https://www.nber.org/system/files/working_papers/w4087/w4087.pdf (17 Şubat 2021).

Ehrenreich, B. & Hochschild, A.R. (Der). (2003). *Global Woman: Nannies, Maids and Sex Worker in the New Economy*. Granta Books.

Engels, F. (2019). *Ailenin özel mülkiyetin ve devletin kökeni*. Yordam Kitap. (Orijinal yayın tarihi 1884).

Ertürk, Y. (2009). *15 years of the United Nations SR on violence against women, its causes and consequences (1994-2009): a critical review*. (Report No. A/HRC/11/6/Add.5). UN Human Rights Council. <https://www.refworld.org/docid/4a3f5fc62.html> (17 Şubat 2021)

Escriva, A. (2000). The position and status of migrant women in Spain. içinde F. Anthias & G. Lazardings (Eds.), *Gender and migration in southern europe: Women on the move* (s.199-225). Berg Publishers.

Escriva, A., & Skinner, E. (2008). Domestic work and transnational care chains in Spain. İçinde H. Lutz (Ed.), *Mi- gration and domestic work. A European perspective on a global theme* (s.113-126). Ashgate Publishing.

European Economic and Social Committee, Opinion: The Professionalisation of Domestic work. (SOC/372-EESC-2010-762), Mayıs, 26, 2010. <https://www.eesc.europa.eu/our-work/opinions-information-reports/opinions/professionalisation-domestic-work>

European Parliament, Resolution on the Proposed ILO convention supplemented by a recommendation on Domestic workers (B7-0305/2011), Mayıs 9, 2011. https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/B-7-2011-0296_EN.html?redirect#_part1_def8 (13 Ekim 2021)

European Parliament. Resolution on Regulating domestic help in the informal sector (2000/2021(INI), Kasım 30, 2000. <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/0f5c205a-8ef7-4155-9e92-33ca40a30b9e> (23 Şubat 2021).

European Trade Union Confederation (ETUC), 5th Annual Survey, Mart 8, 2012. https://www.etuc.org/sites/default/files/8_March12_analysis_FINAL_EN-5_1.pdf (5 Kasım 2021)

European Trade Union Confederation (ETUC), Out of the Shadow: Organising Domestic Workers Towards a Protective Regulatory Framework for Domestic Work, Kasım, 2005. https://idwfed.org/en/resources/out-of-the-shadow-organising-domestic-workers-towards-a-protective-regulatory-framework-for-domestic-work/@_@display-file/attachment_1 (6 Kasım 2021)

Falquet, J. & Moujoud, N. (2010). Cent Ans de Sollicitude en France. *Revue Agone*, 43. https://www.researchgate.net/publication/281955672_Cent_ans_de_sollicitude_en_France_Domesticite_reproduction_sociale_migration_et_histoire_coloniale (12 Kasım 2021)

Federici, S. (2012). *Revolution at point zero*. PM Press.

Firestone, S. (1970). *The dialectic of sex*. Bantam Books.

Fraser, N., & Nicholson, L. (1988). Social criticism without philosophy: An encounter between feminism and postmodernism. *Social text* 21(83), 83-104. <https://doi.org/10.2307/827810>

French, M. (1985). *Beyond power: on women, men and morals*. Summit Books.

Friedan, B. (1963). *The feminine mystique*. Dell.

Frost, N., & Elichaooff, F. (2014). Feminist postmodernism, poststructuralism, and critical theory. İçinde S.J.N. Hesse-Biber (Ed.), *Feminist research practice: A primer* (s.42-72). SAGE Publications.

Foucault, M. (1969). *L'archéologie du savoir*. Éditions Gallimard.

Gimenez, M. (1997). The Oppression of Women: A Structuralist Marxist View. İçinde Hennessy, R. & Ingraham, C. (Ed.), *Materialist Feminism*. Routledge.

Gökbayrak, Ş. (2010). Refah Devletinin Dönüşümü ve Bakım Hizmetlerinin Görünmez Emekçileri Göçmen Kadınlar. *Çalışma ve Toplum*, 25 (2), 141-162.

Gouges, O. (1791). *Kadının ve kadın yurttaşın haklar bildirgesi*. (E. Göztepe, Çev.). <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/38/297/2716.pdf> (27 Şubat 2021).

Gregoriou, Z. (2008). Policy recommendations for Cyprus. Integration of female migrant domestic workers in Cyprus: From 'duties' to 'labour', from 'maternalism' to 'labour rights'.

İçinde Mediterranean Institute of Gender Studies, *Integration of Female Migrant Domestic Workers: Strategies for Employment and Civic Participation* (s.161-177). University of Nicosia Press.

Gregson, N. & Lowe, M. (1994). *Servicing the Middle Classes*. Routledge.

Gutiérrez-Rodríguez, E. (2014). Domestic work–affective labor: On feminization and the coloniality of labor. *Women's Studies International Forum* 46, 45–53. <https://doi.org/10.1016/j.wsif.2014.03.005>

Hammer, E. & Österle, A. (2003). Welfare state policy and informal long-term care giving in Austria: Old gender divisions and new stratification processes among women. *Journal of Social Policy*, 32(1), 37-53.

Hardt, M., & Negri A. (2004). *Multitude*. Penguin.

Hartmann, H. (1981). The unhappy marriage of marxism and feminism: Towards a more progressive union. İçinde L. Sargent (Ed.), *A discussion of the unhappy marriage of marxism and feminism*. Black Rose Books.

Heinen, J. & De Koenigswarter, H. (2001). Framing citizenship in France and Finland in the 1990s: restructuring motherhood work, and care. *Social Politics*, 8(2), 170-181

Hennessy, R. & Ingraham, C. (Ed.) (1997). Introduction: Reclaiming Anticapitalist Feminism. İçinde *Materialist Feminism*. Routledge.

Heywood, A. (2013). *Küresel siyaset*. (N. Uslu ve H. Özdemir, Çev.). Adres Yayınları. (Orijinal yayın tarihi 2011).

Himmelweit, S. (1991). Reproduction and the Materialist Conception of History: A Feminist Critique. İçinde Carver, T. (Ed.), *The Cambridge Companion to Marx*. Cambridge University Press.

Hirata, H. & Kergoat, D. (2007). New trends in the sexual division of labor. *Cad. Pesqui [online]*, 37 (132), ss. 595-609. <https://doi.org/10.1590/S0100-15742007000300005>

Hochschild, A.R. (1983). *The managed heart: The commercialization of human feeling*. University of California Press.

Hondagneu-Sotelo, P. (2007). *Domestica: Immigrant workers cleaning and caring in the shadows of affluence*. University of California Press.

Horkheimer, M. (1937). *Traditionelle und kritische theorie*. <http://lesekreis.blogspot.de/images/MaxHorkheimerTraditionelleundkritischeTheorie.pdf> (2 Mart 2021).

International Domestic Workers Federation. (2014, Eylül). *Who are we?* <https://idwfed.org/en/about-us-1> (21 Şubat 2021)

International Labour Organization. (2010). *Decent work for domestic workers report IV (1)*. International Labour Organization. https://www.ilo.org/ilc/ILCSessions/previous-sessions/100thSession/reports/reports-submitted/WCMS_143337/lang--en/index.htm (11 Şubat 2021)

International Labour Office. (2013). *Domestic Workers Across the World: Global and Regional Statistics and the Extent of Legal Protection*. International Labour Office. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/---publ/documents/publication/wcms_173363.pdf (12 Kasım Cuma)

International Labour Office. *Spain Approves New Regulations for Domestic Employees, Developments in Law and Practice*. International Labour Office. http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_protect/---protrav/---travail/documents/publication/wcms_173686.pdf (16 Kasım 2021)

International Labour Organization (2012). *Effective protection for domestic workers: A guide to designing labour laws*. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/---publ/documents/publication/wcms_173365.pdf (17 Şubat 2021)

International Labour Organization Convention on The Migrant Workers (No.143), Temmuz 4, 1975, https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO::P12100_ILO_CODE:C143 (11 Şubat 2021)

International Labour Organization Convention on The Domestic Workers Convention (No.189), Temmuz 1, 2011, https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO::P12100_ILO_CODE:C189 (11 Şubat 2021)

International Labour Organization Remuneration in Domestic Work, Domestic Work Policy Brief (No.1) Conditions of Work and Employment Programme - Advancing Decent Work for Domestic Workers. http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_protect/---protrav/---travail/documents/publication/wcms_155654.pdf

International Organization for Migration (2009). *Göç terimleri sözlüğü*. (2.baskı). R. Perruchoud & J. Redpath (Ed.) https://publications.iom.int/system/files/pdf/iml31_turkish_2ndedition.pdf

International Organization for Migration (2021). Ratifications of C189 -Domestic Workers Convention, 2011 (No. 189) https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:11300:0::NO::P11300_INSTRUMENT_ID:2551460 (20.02.2021).

Işık, E. (2020). *Kadın emeği*. Yetkin Yayınları.

Izuzquiza, D. (2011). Undocumented Domestic Workers in Spain, Pueblos Inudos, Jesuit Migrant Service, 23 Eylül 2011. <https://picum.org/undocumented-domestic-workers-in-spain/> (16 Kasım 2021)

Jandl, M., Hollomey, C. & Stepien, A. (2007). *Migration and Irregular Work in Austria: Results of a Delphi-Study*. ILO.

Kuhn, A. & Wolpe, A.M (1997). Feminism and Materialism. İçinde Hennessy, R. & Ingraham, C. (Ed.), *Materialist Feminism*. Routledge.

Kuhn, T. S. (1962). *The Structure of Scientific Revolutions*. University of Chicago Press.

Kvist, E., Harjunen, H. & Carbin, M. (2009). Domestic Services or Maid? – Discourses on Gender Equality, Work and Integration in Nordic Policy Debate. QUING Conference 2-3 October, Central European University.

Lafon, C. (2020). The European Women's Lobby (EWL). İçinde *Encyclopédie pour une histoire numérique de l'Europe* [online]. ISSN 2677-6588. (21 Şubat 2021)

Laufer, J. (2002). Travail, carrieres et Organisation: du constat des inégalités a la production de l'égalité. İçinde Jacqueline L., Catherine M. & Margaret M. (Der.), *Masculin-Féminin: questions pour les siens de l'homme*. PUF.

- Lefebvre, A. & Meda, D. (2006). Les Modèles de l'État- Providence et le Système Français: Le Modèle Nordique, Cahiers Français (330). <https://basepub.dauphine.psl.eu/bitstream/handle/123456789/9364/Le%20modele%20nordique.PDF?sequence=1>
- Levinson, A. (2005) The Regularisation of Unauthorized Migrants: Literature Survey and Country Case Studies Regularisation Programmes in France, Centre on Migration, Policy and Society. University of Oxford. <https://www.compas.ox.ac.uk/2005/er-2005-regularisation-unauthorized-literature/> (12 Kasım 2021)
- Lordoğlu, K. (2010) Türkiye'deki Çalışma Hayatının Bir Parçası Olarak Yabancı Çalışanlar. içinde Pusch, B. & Tomas Wilkoszewski, T. (Der.), *Türkiye'ye Uluslararası Göç: Toplumsal Koşullar, Bireysel Yaşamlar* (ss.89-109). Kitap Yayınevi.
- Lutz, H. (2011). *The new maids: Transnational women and the care economy*. Zed Books.
- Lutz, H. (2008). When Home becomes a Workplace: Domestic Work as an Ordinary Job in Germany?! İçinde H. Lutz (Ed.), *Migration and Domestic Work: A European Perspective on a Global Theme* (ss.43-60). Burlington.
- Lynch, J. (2006). *Age in the Welfare State The Origins of Social Spending on Pensioners, Workers, and Children*. (Cambridge Studies in Comparative Politics), Cambridge University Press, s. 18.
- Marconi, G. (2012). İtalya Göç Veren Bir Ülkeden Göç Alan Bir Ülkeye. İçinde A. İçduygu (Der.), *Kentler ve Göç - Türkiye, İtalya, İspanya, İstanbul* (ss.115-165). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Marx, K. & Engels, F. (2014). *Komünist Parti Manifestosu* (Y. Onay, Çev.). Evrensel Basım Yayın. (Orijinal yayın tarihi 1848).
- Marx, K. (1867). *Das kapital*. Verlag von Otto Meisner.
- McCall, L., (2005). The complexity of intersectionality. *Signs* 30(3), 1771–1800. <https://doi.org/10.1086/426800>
- Milewski, F. (2004). Femmes: Top models des inegalites. İçinde Françoise M. & Helene P. (Der.), *Travail, des femmes et inégalités*. Revue de l'OFCE.
- Millet, K. (1969). *Sexual politics*. University of Illinois Press.
- Mitchell, J. (1971). *Woman's estate*. Penguin.
- Mestre i Mestre, R. (2006). Dea ex machina. Women migrant workers and negotiation in the domestic sphere. İçinde Harresiak Apurtuz (Ed.), *Mujeres migrantes, viajeras incansables. Monográfico sobre género e inmigración* (s.41-55). Harresiak Apurtuz.
- Molyneux, M. (1979). Beyond the domestic labour debate. *New Left Review* I (116), 3–27.
- Molyneux, M. (1979). Ev emeği tartışması ve ötesi. İçinde G. Acar-Savran ve N.T. Demiryontan (Ed.), *Kadının görünmeyen emeği* (ss.115-155). Yordam Yayınları.
- Moras, A. (2013). The role of maternalism in contemporary paid domestic work. *Sociology Mind* 3(3), 248–256.
- Mozère, L. (2004). Des Domestiques Philippines à Pari. *Journal des Anthropologues*, ss. 96-97. <https://journals.openedition.org/jda/1885> (12 Kasım 2021)
- Murphy, C. (2013). The enduring vulnerability of migrant domestic workers in Europe. *International and Comparative Law Quarterly* 62(3), s.600-605. <https://doi.org/10.1017/S0020589313000195>

- Okakın, E. (2014). Göçmen ev işçilerinin sosyal hakları. (Tez No. 370292) [Yüksek Lisans Tezi]. Galatasaray Üniversitesi).
- Paral, J. (2009). Migrant domestic workers in Germany: Scope, political reactions and implications. *Migration citizenship education: Migration and Gender*. https://www.academia.edu/7004494/MIGRANT_DOMESTIC_WORKERS_IN_GERMANY_S_COPE_POLITICAL_REACTIONS_AND_IMPLICATIONS (30 Ekim 2021)
- Pavlou, V. (2011) “The Case of Female Migrant Domestic Workers in Europe: Human Rights Violations and Forward Looking Strategies”, *Anuario de Acción Humanitaria y Derechos Humanos*, 69-73. doi: 10.14783/od. v12i46.1000010015
- Pavolini & Ranci. (2008). “Restructuring the welfare state: Reforms in long-term care in Western European countries.” *Journal of European Social Policy*, 18(3) (ss.246-259).
- Perivier, H. (2004). Debat sur le congé parental: Emplois des femmes et charges familiales. İçinde Françoise M. & Helene P. (Der.), *Travail, des femmes et inégalités*. Revue de l’OFCE.
- Pujol, M. (1998). *Feminism and anti-feminism in early economic thought*. Edward Elgar.
- Rallin, A., (2008). A provocation: Queer is not a substitute for gay/lesbian. *Harlot* (1). <http://harlotofthearts.org/index.php/harlot/article/view/5/3> (11 Şubat 2021)
- Ramirez-Machado, J. M. (2003). *Domestic work, conditions of work and employment: A legal perspective*. (Conditions of Work and Employment Series 7). International Labour Organization. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_protect/---protrav/---travail/documents/publication/wcms_travail_pub_7.pdf (16 Şubat 2021)
- Razavi, S. (2007). *The political and social economy of care in a development context* (Working Paper no: 3). Gender and Development Programme. [https://www.unrisd.org/80256B3C005BCCF9/\(httpAuxPages\)/2DBE6A93350A7783C12573240036D5A0](https://www.unrisd.org/80256B3C005BCCF9/(httpAuxPages)/2DBE6A93350A7783C12573240036D5A0) (11 Şubat 2021)
- Reed, E. (1970). Women, caste, class or oppressed sex. *International Socialist Review* 31(3), 15-17. <https://www.marxists.org/archive/reed-evelyn/1970/caste-class-sex.htm> (28 Şubat 2021)
- Reeds, T. (1998). *Mainstreaming Equality in the European Union*. Routledge.
- Samur, H. (2008). Avrupa Birliği’nde göçe yönelik global yaklaşım. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi* V (2), 1-16. https://www.researchgate.net/publication/328581528_Avrupa_Birligi%27nde_Goce_Yonelik_Global_Yaklasim
- Sansoni, A. M. (2009). Limits and Potential of the Use of Vouchers for Personal Services An Evaluation of Titres-services in Belgium and the CESU in France, Brussels. European Trade Union Institute Working Paper. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2264194 (9 Kasım 2021)
- Sarti, R. (2008). The globalisation of domestic service. A historical perspective. H. Lutz, (Ed.), *Migration and domestic work. A European perspective on a global theme* (s.77-97). Ashgate Publishing.
- Satufa, A. (2015). A feminist approach of migrant domestic services: Materialism or post-structuralism. (Working Paper Series 8/15). *Gender, Diversity and Migration*.
- Serrano, J.P., Alle, J. & Iglesias, M. (2012). İspanya Ülke Raporu: İspanya, Göç Veren Bir Ülkeden Bir Göçmenler Ülkesine. İçinde İçduygu (Der.), op.cit (ss.243-296).

Schwenken, H. (2004). The challenges of Framing women migrants' rights in the European Union. *Revue Européenne de Migrations Internationales*, 16 (96), 177-194.

Scott, J. (1986). Gender: A useful category of historical analysis. *The American Historical Review*, 91(5), 1053-1075.

STGM (Ekim, 2020). The Platform of European Social NGOs- Avrupa Sosyal STÖ Platformu. <https://www.stgm.org.tr/aglar-platformlar/platform-european-social-ngos-avrupa-sosyal-sto-platformu> (21 Şubat 2021).

Shahinian, G. (2010). *Report of the Special Rapporteur on contemporary forms of slavery, including its causes and consequences*. (Report No. A/HRC/15/20). UN Human Rights Council. https://www.ohchr.org/Documents/Issues/Slavery/SR/A.HRC.15.20_en.pdf (17 Şubat 2021)

Siliadin v the France, no. 73316/01, ECHR-2005-VII.

Smith, P. (2010). The pitfalls of home: Protecting the health and safety of paid domestic workers. *Canadian Journal of Women and the Law* 23(1), 309- 339. <https://doi.org/10.3138/cjwl.23.1.309>

Taylor, H. (1851). *The enfranchisement of women*. *Westminster Review*, 96-295. <https://doi.org/10.3138/9781442679849-033>

T.C. Sosyal Güvenlik Kurumu Başkanlığı (2019) *Avrupa Birliğinde Sosyal Güvenlik*. s.99. http://www.sgk.gov.tr/wps/wcm/connect/f895c162-98a5-4aa8-9eb6-c4ff4ef134bb/avrupa_birliginde_sosyal_guvenlik30Mayis.pdf?MOD=AJPERES (12 Kasım 2021)

Transnational Institute. (2006). *Breakthrough for Trade Unions and Migrant Domestic Workers*. CFMW Press Release.

Trummer, U.K., Metzler & B., Zezula, S.N. (2009). *Health Care for Undocumented Migrants in the EU: Concepts and Cases Background Paper*. International Organization for Migration (IOM), s.13. http://c-hm.com/wp-content/uploads/2019/09/Health-Care-for-Undocumented-Migrants_Background-Paper6_Karl-Trummer-et-al.pdf (17 Kasım 2021)

Ulutaş, Ç. & Kalfa, A. (2009). Göçün kadınlaşması ve göçmen kadınların örgütlenme deneyimleri. *Fe Dergi: Feminist Eleştir* 1(2), s.13-28.

UN General Assembly, *International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination*, Aralık 21, 1965, United Nations, Treaty Series, vol. 660, p. 195. <https://www.refworld.org/docid/3ae6b3940.html> (16 Şubat 2021)

UN General Assembly, *International Covenant on Civil and Political Rights*, Aralık 16, 1966, United Nations, Treaty Series, vol. 999, p. 17. <https://www.refworld.org/docid/3ae6b3aa0.html> (16 Şubat 2021)

UN General Assembly, *International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights*, Aralık 16, 1966, United Nations, Treaty Series, vol. 993, p. 3. <https://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/CESCR.aspx> (16 Şubat 2021)

UN General Assembly, *Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women*, Aralık 18, 1979, United Nations, Treaty Series, vol. 1249, p. 13, <https://www.refworld.org/docid/3ae6b3970.html> (17 Şubat 2021)

UN Human Rights Office of the High Commissioner, *International Convention on the Protection of the Rights of All Migrant Workers and Members of Their Families*, Aralık 18,

1990, A/RES/45/158, <https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/cmw.aspx> (23 Şubat 2021)

UN General Assembly, *Optional Protocol to the Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women*, Ekim 15, 1999, A/RES/54/4. <https://www.refworld.org/docid/3b00f29a24.htm> (16 Şubat 2021)

UN Economic and Social Council, *Specific Groups and Individuals Migrant Workers*, Commission on Human Rights Sixtieth Session, Ocak 12, 2004, <https://digitallibrary.un.org/record/544794> (15 Şubat 2021)

Van Hooren, F. (2008). Welfare Provision Beyond National Boundaries: The Politics of Migration and Long Term Elderly Care in Italy. *Rivista Italiana di Politiche Pubbliche*, ss. 87-113.

Van Hooren, F. (2010). When Families Need Immigrants: The Exceptional Position of Migrant Domestic Workers and Care Assistants in Italian Immigration Policy. *Bulletin of Italian Politics*, 2(2), ss.21-38. https://www.gla.ac.uk/media/Media_194307_smxx.pdf (17 Kasım 2021)

Williams, F., & Gavanas, A. (2008). The intersection of child- care regimes and migration regimes: A three country study. H. Lutz (Ed)., *Migration and domestic work. A European perspective on a global theme* (s.13-28). Ashgate Publishing.

Walby, S. (1990). *Theorizing patriarchy*. Blackwell.

Waring, W. (1989). *If Women Counted: A Feminist Economics*. Macmillan.

Weicht, B. (2013). A Part of the Family or Just an Employee? Discourses on the Employment of Migrant Carers in Austria and the UK. *Draft of a Paper Presented at the Transforming Elderly Care Conference*. Copenhagen.

Wollstonecraft, M. (1792). *A vindication of the Rights of Woman: With strictures on political and moral subjects*. <https://digital.library.lse.ac.uk/objects/lse:dur688faq/read/single#page/470/mode/2up> (2 Mart 2021)